

Windsor Klub

MB

205.456

IGAZSÁGTÉTEL JOGÁLLAMBAN

Német és cseh dokumentumok

IGAZZSÁGTÉTEL JOGGÁMBAN

OSZK

I

A WINDSOR KLUB KÖNYVEI

I.

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

IGAZSÁGTÉTEL JOGÁLLAMBAN

NÉMET ÉS CSEH DOKUMENTUMOK

Szerkesztette

VARGA CSABA

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

SZENT ISTVÁN TÁRSULAT
az Apostoli Szentszék Könyvkiadója
Budapest 2006

A német szövegeket fordította Udvaros Judit,
szakmailag ellenőrizte Pusztai László,
a cseh törvény indoklását fordította Bába Iván

Köszönettel tartozom Detlef von Bülownak,
a bonni szövetségi igazságügyi minisztérium
büntetőjogi főosztályvezetőjének
a teljes német dokumentáció megküldéséért,
a magyar külügyi apparátusnak
a cseh dokumentumok java részének
nyersfordításban rendelkezésre bocsátásáért,
Kahler Frigyes igazságügyi minisztériumi
büntetőjogi főosztályvezetőnek pedig
a németből fordítás elvégzéséért
(1994).

Az 1995. évi kiadás változatlan utánnomása

MB 225.456

2006

A címlapon a strasbourgi katedrális részlete látható

Tartalom

Bevezetés	9
Irodalom	21
A hajdani NDK-ban elkövetett bűncselekmények elévülése	35
Igazságügyminiszterek és igazságügyi szenátorok konferenciája (1991. november 5–6.)	
Az NDK egykori rezsimje által elkövetett jogtalanságok bűnüldözése: az elévülés kérdése	38

AZ ELSŐ NÉMET ELÉVÜLÉSI TÖRVÉNY

TÖRVÉNYKEZDEMÉNYEZÉSEK

Dr. Hans de With képviselő és társai, valamint az SPD-frakció indítványa (1992. február 19.)	
A jogtalanságok elévüléséhez a hajdani Német Demokratikus Köztársaságban	43
Bajorország, Mecklenburg–Elő-Pomeránia és Thüringia szövetségi tartományok törvénykezdeményezése (1992. február 28.)	
A Német Szocialista Egységpárt jogtalanságainak elévüléséről szóló törvény tervezete	47
Dr. Wolfgang Ullmann és a BÜNDNIS 90/DIE GRÜNEN csoport törvénytervezete (1992. március 24.)	
Az NDK-jogtalanságok büntetőjogi elévülési idejének számításáról szóló törvény tervezete	65

TUDOMÁNYOS ÁLLÁSFOGLALÁSOK A SZÖVETSÉGI GYŰLÉS JOGI
BIZOTTSÁGA 1992. NOVEMBER 11-I MEGHALLGATÁSÁRÓL

A nyilvános meghallgatásra feltett kérdések	81
MICHAEL BOTHE: A hajdani NDK-ban elkövetett jogtalanságok elévülése szabályozásának alkotmányjogi kérdései	83
BODO PIEROTH: Állásfoglalás az NDK-ban elkövetett jogtalanságok elévülésének kérdéséhez	94
HERBERT TRÖNDLE: Állásfoglalás a Német Szövetségi Gyűlés Jogi Bizottsága előtt 1992. november 11-én az NSZEP által elkövetett jogtalanságok elévüléséről szóló törvénytervezetekkel kapcsolatos meghallgatás alkalmából	98
FRIEDRICH-CHRISTIAN SCHROEDER: A Német Szocialista Egységpárt rezsimje alatt elkövetett jogtalanságok elévüléséhez	107

AZ 1993. ÉVI MÁRCIUS 26-I TÖRVÉNY

Törvény a Német Szocialista Egységpárt rezsimje által elkövetett jogtalanságok elévülésének nyugvásáról	121
--	-----

A MÁSODIK NÉMET ELÉVÜLÉSI TÖRVÉNY

TÖRVÉNYKEZDEMÉNYEZÉSEK

Mecklenburg–Elő-Pomeránia tartomány törvénykezdeményezése (1992. március 3.)	
A büntetőjogi elévülési idők meghosszabbításáról szóló törvény tervezete	127
Rolf Schwanitz képviselő és társai, valamint az SPD-frakció törvénytervezete (1992. február 12.)	
A büntető törvénykönyvet módosító ... törvény tervezete	138
Szászország Szabadállam indítványa (1993. május 6.)	
Törvénytervezet a büntetőjogi elévülési idők meghosszabbításáról	143

A Szövetségi Tanács Jogi és Belügyi Bizottságai ajánlása (1993. július 2.) Törvénytervezet a büntetőjogi elévülési idők meghosszabbításáról	154
Dr. Wolfgang Ullmann képviselő és társai, valamint a BÜNDNIS 90/DIE GRÜNEN csoport törvénytervezete (1993. szeptember 7.) Az NDK által elkövetett jogtalanságok büntetőjogi elévülésének meghosszabbításáról szóló törvény tervezete	164
A CDU/CSU, SPD és F.D.P. frakciók törvénytervezete (1993. szeptember 7.) Törvénytervezet a büntetőjogi elévülési idők egységesítéséről	173

AZ 1993. SZEPTEMBER 27-I TÖRVÉNY

A büntetőjogi elévülési idők meghosszabbításáról szóló 1993. szeptember 27-i törvény	183
---	-----

A KOMMUNISTA REZSIM JOGELLENESSÉGÉRŐL SZÓLÓ CSEH TÖRVÉNY

AZ 1993. JÚLIUS 9-I TÖRVÉNY

Törvény a kommunista rezsim jogellenességéről és a vele szembeni ellenállásról	189
---	-----

1993. DECEMBER 21-I ALKOTMÁNYBÍRÓSÁGI HATÁROZAT

A Cseh Köztársaság Alkotmánybíróságának határozata	203
Névmutató	233
Jogforrásmutató	235
Tárgymutató	239

Bevezetés

Az egész közép- és kelet-európai térségben, ahol az elmúlt években a rendszerváltoztatás folyamata megindult, az újrakezdés természetsszerűleg igényelte – kimondva-kimondatlanul – a múlt lezárásának szükségességét. Mint minden más, ez a lezárás is számos elképzelhető módon történhet, s logikailag valóban a bármilyen mű cselekvéstől irtózás ethoszának felülkerekedésétől a józan középút lehetőségein át a radikális számonkérésig, akár a tetemrehívás elszabadulásáig terjedhet. A választás ilyen nagyfokú – látszólagos – szabadsága mintha egyenesen azt sugallná, hogy egyetlen út van csupán, mely valóban járható és termékeny, ami mögött valóságos társadalmi feladat áll – s ez az, hogy tekintetünket a jövő, és csakis a jövő felé fordítsuk. Hiszen a múltba merülve óhatatlanul ösztönvilágunk foglyai maradunk. A múltba kizárólag sértettségünk vagy kívülről korbácsolt igény temethet bennünket, ám mindkettő anélkül rombol, hogy egyidejűleg építene vagy bármiféle más haszonnal kecsegtetne.

Azokból a tapasztalatokból kiindulva viszont, amiket a térség változó gyakorlatából mostanában levonhattunk, talán mégsem egészen közömbös, hogy voltaképpen milyen utat választunk. Hiszen a múltra adott válaszuk a jövő útját is jelzi. Ezért távolról sem független egy ország történetétől, hagyományaitól, szokásaitól (és persze a rendelkezésre álló mozgástértől s feltételektől), hogy milyen mélységben éli át e dilemmákat, mennyire azonosul velük és végül milyen választ talál rájuk. Elképzelhető, hogy vállalja a higgadt, kiegyensúlyozott szembenézést bármiféle problémával. De vélheti

úgy is, hogy jobban teszi, ha ilyen és hasonló gondjait szőnyeg alá söpri. Érezhet arra is csábítást, hogy a gyeplő kiengedésével vagy az indulatok felkorbácsolódására hagyatkozva próbáljon kibújni az állásfoglalás alól. Ám abból, ahogyan múlt és jövő szorításában az egyikre válaszol, a másikra adandó válasza is következik. *Le style, c'est l'homme même.* De stílus maga a rendszer is. S e gond még hangsúlyosabb akkor, ha tudatosítjuk, hogy múlt és jövő kapcsán a jogban korántsem pusztán logikai kapcsolatról vagy társadalmi kapcsolódásról van szó. Hanem arról is: hiteltelenül fognak kongani majd jogállami eszményeink, ha egyszersmind múltunkkal szembe-sülni nem segítenek bennünket. S kezdeti lelkesedésünk is óhatatlanul le fog lohadni, jogállami eszményünk pedig elveszti majd erkölcsi tartását és vonzerejét, végül pedig demokratikus pátoszt s távlatot veszített száraz formává válik, ha kiderül, hogy nincs érdemi üzenete a múlt meghaladásához.

Magyarország az elsőik között tett komoly erőfeszítéseket a térségben arra, hogy a fenti kihívásra történelmi súlyának és kivételességének megfelelő választ adjon. Tudjuk, hogy mintaként nem vehetett szemügyre másutt bevált vagy fontolóra vett megoldásokat, mert ilyenek nem voltak akkoriban sehol. Több éven át tartó küzdelmét s ennek eredményét mindannyian ismerjük. Tudjuk azt is, hogy eseti hibákat elkövethetett, tévedés, gyengeség és szervezatlenség szintén előfordulhatott. Mégis, a rendszerváltoztatási folyamat kemény tényei, belső és külső feltételei játszhattak döntően közre abban, hogy különféle törekvésekből, egymásnak is feszülő próbálkozásokból az és úgy maradjon csupán porondon, mint aminek és ahogyan sikerült.

Siker és kudarc élménye egyaránt elenyészhet. Ugyanakkor a tudatalatti tárháza is bőséges, közösségben s egyénenként is. Tágas mozgástér s választási szabadság nálunk is adott. Ámde múlt és jövő egymásra hatásától mi sem szabadulhatunk. Múltunk a jövőnk. És fordítva, jövőnk uralásához erőt s tanulságot elsősorban múltunkból meríthetünk.

*

A múlttal szembenezés kapcsán az egyik legkeményebb dilemma a térségben az igazságtétel problémája volt. Ennek lényegi pontja – jogtechnikai nyelven – az elévülés.

Az elévülést illetően Magyarországon ma gyakorlatilag egyetlen felfogás érvényesül. Az, amelyik mellett alkotmányos rendünkben a népszuverenitást megtestesítő országgyűlés ellenőrzésére engedett szűk testület letette voksát. Mindezt hatósági döntéssel, elvileg visszavonhatatlan erővel. Bárki persze szabadon vitathatja, hogy a szóban forgó vélekedés illeszkedik-e európai jogállami hagyományainkhoz, parancsolóan következik vagy egyáltalán levezethető-e hatályos alkotmányunk szövegéből, elméletileg alapos-e és áll-e bármi mögötte a hivatal pecsétjén túl – mindez azonban jottányit sem változtat mai véglegességén.

*

Az igazságtétel dilemmájának tudományos vitájára első alkalommal 1990. január 12-én került sor Magyarországon. Ekkor még mindez idő előtti volt. Inkább az akkor friss temesvári s bukaresti eseményekre próbált válaszolni. Emellett talán majdan felvetődő kérdések, kutatási irányok is felvetődtek benne. Mégis, már ekkor határozottan megfogalmazódtak a megközelítésbeli fő irányok.

Az az álláspont, ami alkotmánybírószági hitelesítéssel ellátva nálunk utóbb uralomra jutott, az akkor már megfogalmazódott alábbi vélekedésekből táplálkozott:

1. Van a dolgoknak egyfajta természetes rendje. Ebből kiindulva egyértelmű, hogy jogunk szerint az elévülés a korabeli büntetőtörvényben szabott idő múltán bekövetkezett. Ez az elkövetés idejében érvényben volt jogból s napjaink jogállami követelményeiből egyaránt egyedüli lehetőségként következik. Jogunkban tehát olyan rend érvényesül, amelynek megfelelően *a)* büntetőtörvény szab időt; *b)* ez a naptári idők múltával múlik; *c)* elteltével pedig az elévülés abszolút erővel és visszavonhatatlanul – bármilyen más feltételre, utólagos beavatkozási lehetőségre figyelem nélkül – bekövetkezik.

2. Minden törekvés, mely a dolgok természetes rendjét bolygatja, azt átformálni igyekszik, utólagos beavatkozással a jogon tesz erő-

szakot. Még ha próbálkozásukat jogi cselekvés álcájába öltöztetik is, ez szükségképpen visszaható jogalakításnak minősül. Márpedig a civilizált humanizált büntetőjog garanciáira tekintettel minden *ex post facto* beavatkozás szigorúan tilos.

3. A jogállam vezérlő elve a jogbiztonság, tehát a visszamenőleges érvényesítést kizáróan csupán jövőre irányuló jogalakítás is. A tettek elbírálását befolyásoló normatív feltételeknek változatlanul kell maradniuk az elkövetéstől a jogkövetkezmény levonásáig – legalábbis súlyosabb hatású megítélés visszamenőlen nem alkalmazható.

4. Az elévülés nem az állam önkorlátozása, büntetőigénye elenyésztésének saját hatásai számára történő előrejelzése. Ennél több és más: garanciális jogállami intézmény, mely a polgárnak alapjogi védettséget biztosít. Szabott idő múltán kétségbevonhatatlan büntethetetlenséget biztosító oltalmával minden polgár – a bűnöző is – bizton számolhat.

5. Eleve gyanús, a dolgok kialakult rendjét zavaró s a jogállamiságot fenyegető – tehát alantas politikai szándékot sejtető – ezért minden olyan kísérlet, amely az elévülés bekövetkeztének elismerését megkérdőjelezi.

6. A jog pontosan, hézagatlanul szabja meg saját feltételeit. Következmenyei ezért egyértelműek, előre láthatóak és biztonsággal kiszámíthatók. Vagyis a jog útja adott. Minden kerülő utat célzó fondorlat a jogállamot hívja maga ellen ki. Megfontolásait csakis politikai számításból, jogon kívül merítheti. Elutasítása ezért jogállami köteleesség. Sikere egyúttal a jogállamiságot erősíti.

7. A rendszerváltozásból fakadóan semmiféle különös cselekvésre szükség vagy lehetőség nincs. Ha bárki a kormányzatnál vagy a törvényhozónál mégis ilyesmit kezdeményezne, vállalnia kell a felelősséget – egészen a járulékos következményekig.

*

A fentebbiekben összegzett következtetés inkább értelmiségi egyetértésben alakult ki, semmint hűvös, távolságtartó, árnyalt elemzések, nyitott esélyű vita eredményeként. Mindazonáltal nem csekély irodalom született. Ebben azonban inkább a történelmi, filozó-

fiai, erkölcsi, teológiai, politikatudományi, szociológiai és jogi megalapozás hiánya szembeűnő.

Csupán a problematika történelmi-jogi holdudvara körül szemelgetve néhány példát, említetlen s feldolgozatlan maradt a hódoltsági korszak jogállapota megítélésének hagyománya a történelmi Magyarországon a törökök kiűzése után; az amerikai Kongresszus vizsgálóbizottsági törekvése a szennyesnek mosatás előtti tüzetes átnézésére a polgárháborút követően; a morális érzékenységére büszke, ám múltja ceremóniátlan elföldelésében sem hátul kullogó francia tapasztalat tízezer állítólagos kollaboráns likvidálásával, szimpatizánsnak mondott tízezrek nyilvános megszégyenítésével, majd a sommás elintézés végeztével beinduló hivatalos igazságszolgáltatás malmain keresztül hatezer halálbüntetés kiszabásával s kétezer végrehajtással a második világháború után; a tőlünk eltérően tisztán belső folyamatokból, így (görög, dél-amerikai, ázsiai és afrikai) puccsszerű hatalomátvételből vagy (spanyol, portugál) nemzetet megosztó polgárháborúból született diktatúrák bűnözésének jogi feldolgozása s mindezek tanulsága a közép- és kelet-európai térség számára.

Feldolgozatlan maradt a hazai jogi hagyomány is, közép-európai forrásvidékével és német-osztrák mintáival egyetemben. Nem tárgyalatott az elévülés jogintézményi problematikája, római jogelvéig visszanyúló előfeltevési rendszere. Történetileg s dogmatikailag nem tárták fel, hogy mi volt az indoka és következménye annak, hogy a német büntetőjog múlt század végi kodifikálásakor a szabályozás teljességének kazuisztikusan görcsös akarásában rendelkeztek a gondolhatatlanról is, nevezetesen hogy milyen hatással jár az elévülésre, ha az állam rendszeresen megszegi bűnüldözési kötelességét; míg korabeli magyar párja a hagyománytól megszentelt elveket s a korábban soha kétségbe nem vontan nyilvánvaló (ezért soha nem is szabályozott) előfeltevéseket saját helyükön, a jogászai hagyományban hagyta. Továbbmenve, a jogpozitivizmus s a szocialista normativizmus hagyatékaként nincs irodalma a jog előfeltevéseinek. Tisztázatlan nálunk a jogelvek szerepe, noha tőlünk nyugatra ez többnyire megkérdőjeleztelen – annak ellenére, hogy csupán hagyományból

fakadó és hallgatólagosan elfogadott, mégis a jogászai hivatásban generációról generációra maradéktalanul átszármaztatott s jellegzetesen jogi és erkölcsi megfontolásokról van szó. Nincs irodalma annak sem, vajon szabad-e bármely jogintézményt környezetéből kiszakítva, önmagára szűkítetten értelmeznünk, vagy éppen rendszerbeli összefüggésük és kölcsönös feltételezettségük adja a rendszerelemek sajátos létét (amint ezt Ludwig Wittgenstein a nyelvi közlés értelméről kifejezetten is vallotta). Büntető dogmatikánkban nincs feldolgozva az a nem is oly régi törvényerejű rendelkezés, melyet a feledés homályából épp a közelmúltban, alkotmánybíróági döntés jogalap-nélküliségét kifogásoló különvéleményében hozott vissza a bíróság jogtörténészként is ismert tagja, utalva a magyar jogi hagyomány töretlenségére, mely elévülést és állami bűnüldözést mindig is egységben tudta:

Az 1941. június 21. napja után a fegyverszünet megkötéséig elkövetett cselekményekre az elévülés a fegyverszünet megkötésének napjával (1945. január 20.) veszi kezdetét. Az 1919. évben és az azt követően elkövetett azoknak a politikai bűncselekményeknek elévülése, amelyeknek emberélet esett áldozatul, úgyszintén a sajtó útján elkövetett azoknak a bűncselekményeknek elévülése, amelyeknek tényállását a jelen rendelet határozza meg – és amelyeknek üldöztetését az uralmon volt hatalom megakadályozta, az 1941. évi december hó 21. napján veszi kezdetét.

[81/1945. (II. 5.) ME számú rendelet a népbíráskodásról, 9. §]

A fentiekén túl a háborús s az emberiség ellen elkövetett bűntettek üldözésének, a világ egyes helyein (olykor magyar eseményeket érintően) zajló eljárások jogi vetületének úgyszintén nincs nálunk irodalma. Hiányzik is, hogy megfontolásait újragondoljuk, tanulságaik fölött eltűnődjünk, s az akkori és mai problémák között vonható esetleges hasonlóságokat és különbségeket jogi nézőpontból összevessük.

*

Ilyen és hasonló körülmények számbavételekor persze nem az-
íránt érdeklődünk, hogy jelen idejű történelmünk egy-egy pillanatá-
ban értelmiségi elit, politikai erők, tudományos körök, szakmák és
a sajtó miként foglaltak állást. Nem is egy-egy hatósági döntés
érdeméről van szó, esetünkben például arról, vajon elméleti szemmel
nézve inkább korszakos alkotmányi újításhoz vagy eredetieskedő
önképzőköri dilettantizmushoz áll-e díszpéldánya közelebb. Eltérő
minőség és nézetkülönbség lehetősége pontosan úgy demokrácián
belüli jelenség, mint a nyitott esélyű megvitatás kötelessége, ami épp
a különféleség szabad kibontakozását szolgálja. Ezek megítélése
nem lehet feladatunk. Gond legfeljebb abból fakadhat s demokráci-
ánk akkor sérülhet, ha jövőalakító kérdésekben a viták nem vitetnek
végig, ha megvitatásuk azelőtt lezáródik, hogy kiindulópontjaik tiszt-
táztattak volna vagy dilemmáikban a várható előnyöknek a várható
veszélyekkel szembeni mérlegelése megtörtént volna.

*

A jelen kötetben a német törvényhozásban született két elévülési
törvény úgyszólván teljes előkészítő anyagát s a cseh törvényt és
alkotmánybíróági megvitatását adjuk közre. Ez talán valamelyest
hozzájárul a fentiekben jelzett hiány mérsékléséhez, a hazai doku-
mentációs megalapozáshoz s a megítélés összehasonlító háttere ki-
alakításához. Segítheti talán az elméleti megítélés formálását is,
hiszen a kötetben olvasható érvek a hazai politikai közegtől függet-
lenül, ráadásul méltó vitában, kiegyensúlyozott feltételek közt hang-
zottak el. A bonni *Bundestag* és *Bundesrat* törvényelőkészítő mun-
kája során kidolgozott politikai és jogtudományi állásfoglalásokat
sem a jogállamiságára kényes német jogérzék, sem közel fél évszáz-
ad német alkotmánybíráskodási tapasztalata – amiből eddig leg-
jobbaink hiteles kútfőként merítettek – nem találta könnyűnek akkor
vagy azóta. A prágai parlament s a brünni alkotmánybíróság véleke-
dését pedig éppen a polgári fejlődést ígérő cseh politikai háttér
ismeretében véljük tanulmányozásra különösen érdemesnek.

*

A nemzeti történelem különbözőségei s jelen erőviszonyai számottevő eltéréseket magyarázhatnak megközelítésben, pártpolitikai megfogalmazásban, társadalmi támogatásban egyaránt. Mégis figyelemreméltó, hogy a magyar kísérlet, mely pedig itthon megkésettnek tűnt (noha a térségben az első volt), a német és cseh jogfilozófiai megalapozással s szakmai érveléssel mennyi rokonságot mutatott. Már az első hazai tudományos vitában, mely Budapesten 1990. január 12-én járta körül az akkor még pusztán teoretikusan felvetődő kérdést, úgyszólván kész formában fogalmazódtak meg a később egymásnak feszülő álláspontok.

Megjelent egy az előbbieken vázolttal szembefutó megközelítés is, mely az alábbi felismerésekből táplálkozott:

1. Az újonnan létesülő jogállamiság nem épülhet erkölcsi homokra. Nem lehet értékközömbös, mert csakis nihilizmusnak és cinizmusnak nyitna teret. Jövőt alapozó esélyt veszít hát, ha a múltat feldolgozatlanul hagyja. Állást kell foglalnia a jogtalanságokról. Persze ebben is jogállami módon, elv szerint kell eljárnia. Előzményével, a második világháború során elkövetett bűnök utóbb megnyitott üldözésével és büntetésével kapcsolatosan csakis jogilag igazolható hasonlóságokat és/vagy különbségeket mutathat fel. Ugyanakkor példájával – miként a nürnbergi törvénykezés is precedensül kívánt szolgálni – a jövő felé kell nyitnia. Bizonyosságot kell adnia arról, hogy soha nemzet többé nem tétetik ki barna vagy vörös vagy bármilyen más ordasok büntetlen (mert magának biztosítottan s az utód jogállamiságtól elismerten büntethetetlen) állami bűnözésének.

2. Jogállamiság nem működik pusztá elhatározással, akaratkijelentéssel. Népi ügy ez, s csak olyan társadalmakat jellemezhet, amelyek maguk is igénylik s alávetik magukat neki. Ezért óvnunk kell a túlzott várakozástól és megterheléstől, mely szétroppanás veszélyével vagy a társadalom elfordulásával fenyegetheti. Ezért több évtizedes állami bűnözés, a társadalom megtörése s gazdasági és erkölcsi tönkretétele után aligha várhatjuk egy újra berendezkedő jogállamiság kedvező fogadtatását, ha ez erényeit mindenekelőtt a törvénytelen múlt törvényesítésében, bűnelkövetők jogi eljárás alóli mentesítésében csillogtatja. Hiszen ha a társadalom igazságérzetét

arcul csapják, ha a spontán igazságkeresés elharapózik, ha rendészeti beavatkozásra éppen ez utóbbi megfékezésére kerül sor, vagyis ha tömegek jobbító várakozása kiábrándulásba fordul – nos, ez nagyobb és pusztítóbb megrázkódtatás a jogállamiság számára, mint bármiféle jogilag szabályozott eljárás, mely az alkotmányos rend védelmében történik, miközben garanciális oltalommal is jár.

3. A jogállamiság nem dogmarendszer, nem kipurciózott receptúra. A jogállamiság nem valamiféle kész, változhatatlan és egyetemes eljárás. Ethosza és eszköztára sem történelem fölötti, hiszen ismert helyeken és időkben, gyakorlati kihívások sorára válaszul formálódott. Megjelenése sem kodifikált. Többnyire boldog emlékü nemzetek történetébe, hagyományába, megoldandó feladataiba ágyazottan fejlődött. Ezért többnyire kiegyensúlyozott társadalmi fejlődés alapélményét sugározza, és ezt is szolgálja. Megrázkódtatások, válságok és kataklizmák kezelése ott kerülhet csak látókörébe, ahol ezek szükségessége is felmerült. A nyugati jogállami minta így aligha szembesült még a jogtagadó diktatúrák pusztítása utáni jogállami újjáépítés feladatával. Hiszen köztudott, hogy a második világháború győzteseként kikerülő nagyhatalmak sem saját békeidőkre szabott elveikhez alkalmazták hadviselésüket vagy legyőzötteik megtörésére, megszállására és új útra terelésére rendelt katonai közigazgatásukat.

A jogállamiság eszmény, mely történelmileg folytonosan alakul. Kerete is alkalmi kihívásokra született egyedi válaszok általánosításából formálódik. A követendő magatartást a jogállamban is szabály szabja meg, követése előfeltételeiről s határhelyezetei megoldásáról azonban elv vall. Mindennapi helyzetben elégséges szabályra hagyatkoznunk. Azt azonban csakis elvek mérlegelésével tudhatjuk meg, hogy a mindennapi rutinból a rendkívüliség, a kivételesség irányába mikor lépünk ki, s hogy ilyenkor a jog sugallatát miképpen azonosíthatjuk.

4. A múlttal szembenézésre számos út kínálkozik. Célszerűnek bizonyulhat kiegészítő módokat együttesen alkalmaznunk. Jogi eljárás szintén többféle lehet; jogtalan előnyök visszavonásától múltbeli tettek megnevezésén át büntetőeljárás lefolytatásáig terjedhet. Bár-

melyiknél szükséges, hogy biztosítsa a jog követelményrendszerének érvényesülését s ennek megfelelően minősítse a cselekményt. Egy múltbeli cselekedet és elkövetéskor érvényes jogi státusa nem maradhat csupán azért megnevezetlen, mert az üldözésére hivatott állam megszegte kötelességét, és mert e jogtagadó állapotot erőszakkal és huzamos időn át tartotta fenn.

5. Az elévülés az állami büntetőhatalom önkorlátozása. Saját hatóságoknak szóló kijelentés arról, hogy büntetőigényét mikortól tekinti elenyészettnek. A jogállamiságnak nem mellőzhetetlen kelléke, hogy az állam egyáltalán időbeli korlátozással éljen. Nem is alapjogi garanciális intézmény. Változatlanságára a bűnelkövető nem alapozhat igényt. A változatlanságába vetett remény nem keletkeztet alanyi jogot sem. Így a jogbiztonságnak sem tartóoszlopa.

Az elévülés tehát az állam egyoldalú kijelentése. Ezért azon kijelentésének érvénye, hogy a sikertelen üldözés szabott idejének elteltével az üldözéssel felhagy, feltételezi, hogy bűnüldöző gépezete egyébként rendesen működött. Feltételezi, hogy bűnüldözésre rendelt szervei eljárak a tudomásukra jutott bűnügyekben, s hogy a bűnüldöző gépezet mozgásba lendülését sikerrel kezdeményezhette a polgár is.

Cinikus megoldás lenne s közös jövőnket is kikezdené, ha egy bűnpártoló állam kegyencei csakis azért maradnának mindörökre büntetlenek s azért mentesülnének még utólagos megnevezésüktől is, mert a bűnpártolás – épp a bűnös állami eszköztár alkalmazásának köszönhetően – sokáig tartott. Ha ezt kifogásként az utód jogállam elismerné, úgy csakis a diktatúrát jutalmazná, és a bűnözés szolgáltatába állított állami eszköztára kíméletlen felhasználását ösztönözné. Az állami bűnpártolás rosszsallása helyett éppen a hatalom bármi áron történő meghosszabbítására (és ebben a bűnelkövető önkegyelmezésére, tettei elévültetésére) hívna fel.

Nem normális egy olyan helyzet, amelyben egyáltalán felvetődik a kérdés, vajon jogállam szolgálhat-e s igazolhat-e diktatúrát. A jogállam már csak azért sem kényszerülhet lényével ellentétes szerepvállalására, mert legösibb jogelveink szerint senki sem húzhat hasznát saját vétkéből. A bűnüldözés időbeli önkorlátozásának akkor van

csak érvénye és értelme, ha előtte az állam jogszerűen elvárható erőfeszítéseit megtette az üldözésre. Az elévülés nem az állami funkció gyakorlásának külső korlátozása. Ha bármely okból nem működött az állam, az üldözetlenül maradt tettek elévülése sem kezdődhetett el.

6. A bíróság nem szabályalkalmazó automata. Hivatása az, hogy felelős intézményként konkrét ügyre érvényesen nyilvánítsa ki, hogy adott helyzetben mi a jog. Ezért nem az a dolga, hogy készen kapott, kiragadott mondatok logikai elemzésével bíbelődjék, hanem az, hogy a jog egészének letéteményeseként jusson el üzenetének az adott ügyre érvényes konkretizálásához.

Fennálló jogunk szerint ezért korántsem kizárt, hogy az előbbi pontokban vázolt okfejtéshez vagy bármely más hasonló következtetéshez bíróság is eljusson. Abban az esetben viszont, ha bármely okból nem bízhatunk abban, hogy véletlenszerűen adódó eseti bírói döntésekből viszonylag rövid idő alatt egységes és következetes gyakorlat formálódhat, úgy a legfelső bíróság vagy a parlament is végezhet mérvadó értelmezést.

7. Közel fél évszázad áll mögöttünk olyan történetekkel, amelyek során az állam büntettek ösztönzésére vagy pártolására alapozta uralmát (ami végül legfeljebb csendes, de kőkemény bűnpalástolásra szelídült). Kihívás ez a jogállami újraépülés számára. Olyan alapvető dilemma, amit bármiképpen oldjunk is meg, válaszunk semmiképpen sem rutinra vagy mechanikus szabályalkalmazásra fog alapozni. Nyilvánvaló, hogy a megoldást érvényes jogrendünk talaján, jogállamiságunk értékeihez méltó módon kell megtalálnunk. Felelős döntésnek kell lennie. Akármiképpen alakul is majd, bizonyosan alkotó – és ennyiben politikai – elhatározást fog előfeltételezni.

Logikailag mindez kétesélyes. Hiszen nem kizárt, hogy tűnődésünk végeztével a megítélendő helyzettől a sajátyszerűség elismerését végül megtagadjuk, s ezért kizárólag az elévülés pozitív jogi megfogalmazásának üzenete alapján döntsünk. Nem kizárt az sem, hogy jogelvi rekonstrukció mentén keressük az elévülés természetszerű előfeltevéseit. Vélekedhetünk ezért úgy, hogy egy bűnüldözést jogellenesen kerülő államnál az elévülésre hivatkozást jogállamilag

elismerni pontosan annyira a jog erkölcsi alapjait semmibe vevő s elveit megtipró – ám ugyanakkor jövődó diktátorokat bátorító – lenne, mint amennyire a náciizmus bűneivel szembeni egykori felháborodásunkat is utólag nagymértékben érvénytelenítené, ha most a *Das Recht ist das Recht!* szűkkeblű pozitivizmusát dicsérni vagy Gustav Radbruchnak a törvényfeletti jogról alkotott fogalmát bírálni kezdenénk, eljutva esetleg netalán a náci hatalomátvétel, majd a nemzetiszocialista állam jogi és önkényuralmi kettéhasadása (az Ernst Fraenkel által leírt *Doppelstaat*) jogásziaskodó igazolásához is.

*

A történelmet bölcsnek mondjuk. Ám egyidejűleg tudjuk, hogy ítélete csak hosszabb távon szokott érvényre jutni. Láttató erővel pedig csak utólag szokott kiderülni, hogy valójában mi mit szolgál, s hogy meggyőződéseink, tépelődéseink és fenntartásaink kavalkádjában voltaképpen melyik cselekvésünk minek az alapját veti meg. Emberi gondolkozásunk azonban örök. Töprengésünk társa is, nem csak utólagos ítéelője cselekvésünknek. Remélnünk kell hát egyebek közt, hogy mai útkeresésünkben segítenek azok a tapasztalatok, amelyekkel közép-európai környezetünk számunkra is szolgál, táplálkozva tőlünk amúgy sem távol eső megfontolásokból, szakmai jártasságból, gyakorlati lépésekből.

IRODALOM

- P. Akhavan „Punishing War Crimes in the Former Yugoslavia: A Critical Juncture for the New World Order”, *Human Rights Quarterly* 15 (1993) 2, 262–289. o.
- Mary Albion *Truth and Justice. The Delicate Balance: Documentation of Prior Regimes and Individual Rights* [Budapest Central European University Workshop Report] [ms] (1992) 20. o.
- Mary Albion *Reconciliation in Times of Transition. Report of the San Salvador Conference* [The Charter 77 Foundation, New York] [ms] (1993) 18. o.
- Address of the President of the Republic Dr. Raul R. Alfonsín to the Nation.* December 13, 1983 [ms] [7. o.]
- Raúl Alfonsín „»Never Again« in Argentina”, *Journal of Democracy* 4 (January 1993) 1, 15–19. o. [„Soha többé Argentínában”, *Beszélő* IV. (1993. július 24.) 29. Melléklet, 11–13. o.]
- Jörg Arnold és Martin Kühl „Forum: Probleme der Strafbarkeit von »Mauerschützen«”, *JuS* (1992) 12, 991–997. o. [Könyvtár]
- Robert Aron *Histoire de l'épuration* I: De l'indulgence aux massacres, novembre 1942–Septembre 1944; II: Des prisons clandestines aux tribunaux d'exception, Septembre 1944–Juin 1949 (L'épuration politique); III/1: Le monde des affaires, 1944–1953; III/2: Le monde de la presse, des arts, des lettres..., 1944–1953 (Paris: Fayard 1967) 661; 644; ii + 396; 420. o. [Les grandes études contemporaines]
- Babus Endre „Csillagokat látnak: Új politikai perek?” *Heti Világgazdaság* XIII. (1991. október 26.), 72–74. o.
- Babus Endre „Politikai elszámoltatás: Úlj törvényt. Zétényi!” *Heti Világgazdaság* XIII. (1991. november 23.), 72–73. o.
- Babus Endre „Nemzetközi jogálm”, *Heti Világgazdaság* XV. (1993. október 23.) 43, 8–9. o.
- [Dr. Balsai István igazságügyminiszter] [észrevétele] [az Alkotmánybírósághoz] [1991. december 2.] [ms] 15. o.
- Balsai István *Összefoglaló jelentés az 1944. december 21-e és 1990. május 2-a között elkövetett és politikai okokból nem üldözött súlyos bűncselekmények elkövetőinek*

- lehetséges felelősségrevonásáról* [Budapest, Igazságügyi Minisztérium, 1992. szeptember], [6 + 4 + 27 + 13 + 22 + 35 o.]
- M. Cherif Bassiouni „Crimes Against Humanity»: The Need for a Specialized Convention”, *Columbia Journal of Transnational Law* 31 (1994), 457–494. o.
- Jürgen Baumann *Der Aufstand des schlechten Gewissens*. Ein Diskussionsbeitrag zur Verjährung der NS-Gewaltverbrechen (Bielefeld: Giesecking 1965) 24. o.
- Bán [Tamás] *Feljegyzés* Visszaható hatály és elévülés a nemzetközi büntetőjogban ([IM Nemzetközi Jogi Főosztály] 1991. augusztus 6.) [ms] 9. o.
- Bánki Dezső *Elkésett megjegyzések a magyarországi ún. „elévülési vita” kapcsán*. Rekonstrukció és kommentár [ELTE politikai filozófiai doktori tanfolyami dolgozat] [ms] [1994] [9. o.]
- Bárd Károly *Az 1949 és 1990 között elkövetett törvénysértések megállapításának és elbírálásának jogi feltételei* (1991. szeptember) [ms] 16. o.
- Bárd Károly „Visszamenő igazságszolgáltatás, alkotmányosság, emberi jogok”, *Társadalmi Szemle* XLVII. (1992) 3, 29–38. o.
- Ernst Benda *Verjährung und Rechtsstaat*. Verfassungsprobleme der Verlängerung strafrechtlichen Verjährungsfristen (Berlin: Colloquium Verlag 1965) 32. o.
- Békés Imre [„A felelősség megállapíthatóságának büntetőjogi kritériumai”, 35–45. o.], Bihari Mihály [„Rendszerváltás, felelősség és igazságosság”, 18–34. o.], Király Tibor [„A felelősség megállapíthatóságának büntetőjogi és eljárásjogi szempontjai”, 46–52. o.], Schlett István [„Politikai megfontolások”, 9–17. o.], Varga Csaba [„Jogelméleti megfontolások”, 29–34. o.], Vékás Lajos [„Bevezetés: a problematika alapvető közös kérdései”, 3–8. o.] *Szakvélemény az 1949 és 1990 között elkövetett, a társadalmi igazságérzetet sértő magatartások, illetve előnyök megítélésének, a felelősség megállapításának elveiről és jogi feltételeiről* [ms] [1991] [52. o.]
- Békés Imre, Bihari Mihály, Király Tibor, Schlett István, Varga Csaba, Vékás Lajos *Szakvélemény* [ms] [1991. szeptember 30.] 16. o. és „Szakvélemény: Az 1949 és 1990 között elkövetett, a társadalmi igazságérzetet sértő magatartások, illetve előnyök megítélésének, a felelősség megállapításának elveiről és jogi feltételeiről”, *Magyar Jog*, XXXVIII. (1991) 11, 641–645. o. és *Társadalmi Szemle* XLVII. (1992) 1, 70–76. o.
- Békés Imre, in: *A múlt feldolgozása*, 7–9. o.
- Békés Imre „Az igazságtétel lehetősége az Alkotmánybíróság határozata után”, in: Balsai, 1–27. o.
- Bence, György „Political Justice, in: Post-communist Societies: The Case of Hungary”, in: *Occasional Papers of East European Studies of the East and West European Program of The Woodrow Wilson International Center for Scholars*, in: Washington, D. C., 27 (April 1991), 1–10. o.
- Bence György „A téma itt hever az asztalon”, „Jog vagy morális ítélezés?” és „Absztrakt elvek és kialakult állapotok”, in: „Az igazságtétel”, 661–663., 672–673. és 675–677. o.
- Bence György „Az igazságtételről Burke és Lassalle nyomán”, *Kritika* 1992/I. 2–5. o. és in: *Visszamenőleges igazságszolgáltatás*, 11–24. o.

- Bédek Péter *A jogelvek inkonzisztenciájáról* [ELTE politikai filozófiai doktori tanfolyami dolgozat] [ms] [1994] [8. o.]
- Jamal Benomar „Justice after Transitions”, *Journal of Democracy* 4 (January 1993) 1, 3–14. o. [„Igazságság a rendszerváltás után”, ford.: Mink András, *Beszélő* IV. (1993. július 24.) 29, *Melléklet*, 3–10. o.]
- Bócz Endre „Hozzászólás Wiener A. Imre »A büntető joghatóság és a nemzetközi jog« c. tanulmányához”, in: *Nemzetközi jog*, 265–268. o.
- Bodnár László „A nemzetközi jog és az államon belüli jog viszonyáról” (Hozzászólás Bragyova András „Igazságtétel és nemzetközi jog” c. tanulmányához), in: *Nemzetközi jog*, 277–283. o.
- A. W. Bradley *Retroactive Laws and the United Kingdom* [Central European University Symposium, in: Prague] [ms] [1991] 2. o.
- Bragyova András „Legality and Ex Post Facto Political Justice”, *Acta Juridica Hungarica* 33. (1991) 3–4, 179–215. o.
- Bragyova András „Az igazságtétel legalitása”, *Magyar Tudomány* XXXVII. (1992) 2, 143–156. o. és in: *Visszamenőleges igazságszolgáltatás*, 69–91. o.
- Bragyova András „Igazságtétel és nemzetközi jog: Glossza az Alkotmánybíróság határozatához”, in: *Nemzetközi jog*, 213–263. o.
- Wolfgang Brandstetter „A nemzetiszocializmus legyőzése 1945 után az osztrák büntetőjog révén: Előadás a diktatúrákban elkövetett bűntettekért való felelősség problematikájáról”, in: *A múlt feldolgozása*, 10–24. o.
- E. Buchholz „Verjährung ruhte 40 Jahre: Anmerkungen zu einem Gesetz zur Verjährung von SED-Unrechtstaten”, *Demokratie und Recht* 21 (1993) 1, 57–68. o.
- B. Sharon Byrd „A jogbiztonság és anyagi igazságszolgáltatás közé: Az elévülési határidők visszamenőleges hatálya”, in: *A múlt feldolgozása*, 31–45. o.
- [Holly Cartner] „Decommunization in Bulgaria”, *News of the Helsinki Watch* 5 (August 1993) 14, 42. o.
- Vojtech Cepl „Ritual Sacrifices: The Mania for »Lustration«, in: Czechoslovakia”, *East European Constitutional Review* 1 (Spring 1992) 1, 24–26. o.
- Eugene Davidson *The Nuremberg Fallacy* Wars and War Crimes since World War II (New York és London: Macmillan 1973) xii + 331. o.
- Istvan Deak „Misjudgment at Nuremberg”, *The New York Review of Books* 7 October 1993, 46–52. o.
- Giuseppe Di Federico „A visszamenőleges politikai igazságszolgáltatás elméleti problémái”, in: *Visszamenőleges igazságszolgáltatás*, 93–98. o.
- „Dilemmas of Post-totalitarian Justice”, A Forum by Stephen Schulhofer, Michel Rosenfeld, Ruti Teitel, Roger Errera *East European Constitutional Review* 1 (Summer 1992) 2, 17–22. o.
- Dornbach Alajos „Szabályozott keretek között”, in: „Az igazságtétel”, 664–669. o.
- Dornbach, Alajos „Retroactivity Act Overturned in Hungary”, *East European Constitutional Review* 1 (Spring 1992) 1, 7–8. o.
- Ronald Dworkin „Introduction”, in: *Nunca Más* American edition (New York: Farrar Strans Giroux 1986), xi–xviii. o.

- Kjell Engelbrekt „Germany's Experience with the Stasi Archives”, *RFE/RL Research Report* 3 (6 May 1994) 18, 11–13. o.
- Roger Errera „La conscience, la mémoire et la justice”, *Evropské a Mezinárodní Právo* II. (1993) 3, 26–27. o.
- J. E. [?] *Some Problems of Retroactive Justice* [Central European University Symposium in Prague] [ms] [1991] 6. o.
- Faragó Béla „Társadalmi színjáték igazságtéves címén? Egy nyugati jogász kételyei”, *Magyar Nemzet* LIV. (1991. december 16.), 7. o.
- Faragó Klára „Jogállami zsákkutca: Észrevételek a Zétényi–Takács-féle törvényhez”, *Népszabadság* 49. (1991. december 4.), 13. o.
- Farkas Attila „Fodor Gábor az igazságtétel és a jogállamiság ellentétéről: A jog nem lehet a politika eszköze”, *Magyar Hírlap* 24. (1991. november 13.)
- J. Fiedler „Neuorientierung der Verfassungsrechtsprechung zum Rückwirkungsverbot und zum Vertrauensschutz?” *Neue Juristische Wochenschrift* 21 (1988) 27, 1624–1631. o.
- Forinyák Éva „Ki a felelős az ellopott évtizedekért?” [Beszélgetés Jutta Limbach berlini igazságügyi szenátorasszonnyal] *Magyar Hírlap* 24. (1991. szeptember 28.)
- Földvári József *Szakvélemény a súlyosabb törvény visszaható ereje és az elévülés egymáshoz való viszonyáról* [1991. október 29.] [ms] 4. o.
- Földvári József *Szakvélemény az elévülés és a visszaható erő egymáshoz való viszonya kérdésében* [1992. január 21.] [ms] 21. o.
- Földvári József *Vélemény az Alkotmánybíróság 2086/A/1991/14. számú határozatáról* [1992. március 20.] [ms] 7. o.
- Földvári József „A visszamenőleges igazságszolgáltatás lehetősége az Alkotmánybíróság határozata után”, in: Balsai, 1–13. o.
- Michael Fromont „Allemagne”, in: *Le principe de non rétroactivité des lois. Annuaire international de Justice constitutionnelle* 6 (1990), 321–326. o.
- Gáspár Miklós *Jog, erkölcs, igazságtétel* (Budapest: Kereszténydemokrata Néppárt Parlamenti Frakciója 1994) 141. o. [Kereszténység és közélet]
- Martin P. Golding „Forgiveness and Regret”, *The Philosophical Forum* XV (1984–1985) 1–2, 121–137. o.
- Martin P. Golding „On the Idea of Moral Pathology”, in: *Echoes from the Holocaust Philosophical Reflections on a Dark Time*, ed. A. Rosenberg és G. Myers (Temple University Press 1988), 128–148. o.
- Martin P. Golding „Retroactive Legislation and Restoration of the Rule of Law”, in: *Jahrbuch für Recht und Ethik / Annual Review of Law and Ethics* hrsg. B. Sharon Byrd, Joachim Hruschka és Jan C. Joerden, Band 1 (Berlin: Duncker és Humblot 1993), 169–192. o.
- Gombos Endre „Igazságtétel II., III.” *Magyar Hírlap* 25. (1992. október 19.), 9. o.
- Gerald Grünwald „Zur Frage des Ruhens der Verjährung von DDR-Straftaten”, *Strafverteidiger* 1992/7, 333–338. o.
- [Györgyi Kálmán] [dolgozat] [1991. június 28.] [ms] 17. o.
- Hahner Péter „Csak egy percet még, hóhér úr!” *Kritika* 1992/1, 6–7. o.

- Halák László „Lex McZétényi McTakács”, *Élet és Irodalom* XXXV. (1991. november 29.) 48, 7. o.
- Halmi Gábor „Németek a felelősségrevonásról”, *Heti Világgazdaság* XIII. (1991. augusztus 3.) 31, 78. o.
- Georg Paul Hefty „Im Namen der Republik: In Ungarn dürfen die unterlassenen Strafverfahren nicht zu Lasten der Täter nachgeholt werden”, *Frankfurter Allgemeine Zeitung* (1992. március 5.), 14. o.
- Heller, Agnes „The Limits to Natural Law and the Paradox of Evil”, in: *On Human Rights The Oxford Amnesty Lectures 1993*, ed. Stephen Shute és Susan Hurley (New York: BasicBooks 1993), 149–173. és 248–249. o.
- Herényi István „Az elévülés nyugvásáról”, *Új Magyarország* II. (1992. április 21.)
- Joachim Hermann „A felelősség problémája a fasiszta és a kommunista diktatúrákban állampolitikai okokból elkövetett bűncselekményekért: Meddig érnek a jogállam lehetőségei? A visszamenő hatály tilalmának alapvető jelentősége”, in: *A múlt feldolgozása*, 46–52. o.
- Joachim Hermann „Menschenrechtsfeindliche und menschenrechtsfreundliche Auslegung von 27 des Grenzgesetzes der DDR: Zum Mauerschützenurteil des BGH vom 3. 11. 1992”, *NSiZ* 1993/3, 118–121. o.
- Hirschl Gábor „Többségi uralom vagy jogállam?” *Magyar Hírlap* 25. (1992. március 10.), 7. o.
- „Holocaust and Human Rights Law: The Fourth International Conference”, *Boston College Third World Law Journal* XII. (Winter 1992) 1, 1–63. o.
- Armin Höland „Introduction” [to Part III on „European Legal Cultures under Totalitarianism”], in: *European Legal Cultures* ed. Volkmar Gessner, Armin Höland és Csaba Varga (Aldershot: Dartmouth 1995), para. 7 [sajtó alatt] [TEMPUS-Series]
- Joachim Hruschka „Jogállam és büntetőjogi elévülés”, in: *A múlt feldolgozása*, 53–62. o.
- Joachim Hruschka „Die Todesschüsse an der Berliner Mauer vor Gericht: Zu den unten abgedruckten Urteil des LG Berlin vom 20. 1. 1992”, *Juristen Zeitung* 47. (1992) 13, 665–670. o.
- Samuel P. Huntington „The Torturer Problem: Prosecute and Punish vs. Forgive and Forget”, in: his *The Third Wave Democratization in the Late Twentieth Century* (Norman és London: University of Oklahoma Press 1991), 211–231. o.
- Igazság u Justitia-tervről* [MDF] (?) [4. o.]
- „Igazságtétel: a sorkatonát nem lehet felelősségre vonni”, *Magyar Hírlap* 26. (1993. február 18.), 8. o.
- „Az igazságtétel nehézségei”, *Világosság* XXXI. (1990) 8–9, 661–677. o.
- Karl Jaspers *Die Schuldfrage* Für Völkermord gibt es keine Verjährung (München: Riper 1979) 201. o.
- [Hans-Heinrich] Jescheck, Ein Presseinterview mit Herrn Professor Dr. [ms] 11. o. [„Szembenézés a múlttal: »Teljesen normálisnak tartom azt, amit csinálnak, és jogállaminak is«”, Hans-Heinrich Jescheck professzorral, a büntetőjog nemzetközi szaktekintélyével beszélget dr. Zétényi Zsolt és dr. Tárkány Szűcs Attila *Új Magyarország* I. (1991. november 30.) 185, 2. o.]

- Jobbágyi Gábor „'56-ban itt háború volt”, *Új Magyarország* II. (1992. július 25.) 175, *Magazin*, 13. o.
- Jobbágyi Gábor „Az igazságtétel és a valóság”, *Új Magyarország* III. (1993. február 2.) 27, 12. o.
- Jobbágyi Gábor „Az 1956. október 23-at követő időszakban elkövetett háborús, béke- és emberiségellenes bűntettek büntethetőségéről”, in: Balsai, 1–35. o.
- Juhász Gábor „Visszamenőleges igazságszolgáltatás: bűnvádi széljárás”, *Heti Világgazdaság* XIII. (1991. augusztus 3.) 31, 77. és 79. o.
- Juhász Gábor „Igazságtétel: ítéletidő”, *Heti Világgazdaság* XV. (1993. október 23.) 43, 7–9. o.
- Kahler Frigyes és Gáspár Katalin *Feljegyzés dr. Zétényi Zsolt és dr. Takács Péter képviselők önálló indítványként előterjesztett Btk.-módosítás tárgyában* (IM IV: Büntetőjogi Főosztály 1991. augusztus 22.) [ms] 4. o.
- Kahler Frigyes „Lehetőségeink a jogállamiság helyreállításában”, *Magyar Jog* XXXIX. (1992) 7, 393–400. o.
- Kahler Frigyes „Igazságtétel és társadalmi megbékélés” [ms] [1992?] [35 + 9 + 22 o.]
- Jan Kavan *McCarthyism Has a New Name: „Lustration”* [Helsinki Citizen's, Assembly in Prague] [ms] [1993] [7. o.]
- Ludwig-Wilhelm Keck, Michael Schröder és Wilhelm Tappert „Das Strafrechtliche Rehabilitierungsgesetz im Überblick”, *DtZ* 1993/1, 2–10. o.
- Kéri László *A rendszerváltás csapdája avagy a múlttal való megbékélés nehézségei* [1990. január 7.?] [ms] 21. o.
- Klaus Kinkel „Wiedervereinigung und Strafrecht”, *Juristen Zeitung* 47. (22. Mai 1992) 10, 485–489. o.
- Király Tibor „Igazságtétel az Alkotmánybíróság határozata után”, in: Balsai, 1–22. o.
- Otto Kirchheimer *Political Justice. The Use of Legal Procedure for Political Ends* (Princeton, N. J.: Princeton University Press 1961) xiv + 452. o.
- Otto Kirchheimer „Gnade in der politischen Strafverfolgung”, in: his *Funktionen des Staats und der Verfassung* 10 Analysen (Frankfurt am Main: Suhrkamp 1972), 186–222. o. [SV 548]
- Kis János „Töprengés az időről sortűzperek előtt”, *Kritika* 1994/5., 5–9. o.
- Kis Tibor „Békés Imre: A Zétényi szellemi atyja nem én vagyok”, *Népszabadság* 49. (1991. december 17.), 6. o.
- Heinz Klinghardt „Stasi-iratok mint bizonyítási eszközök a büntetőeljárásban”, [*Neue Justiz* (1992) 5] ford.: Berkes György *Magyar Jog* XXXIX. (1992) 10, 625–628. o.
- Mr. P. H. Kooijmans *Op het grensgebied van internationaal en nationaal recht de verjaring van internationale misdrijven* (Calvinistische Juristenvereniging 11 mai 1968) 62. o.
- Kovács Dezső [beszélgetése Oláh Sándorral] „A társadalom nem akar bosszút: Oláh Sándor az igazságtételről”, *Kritika* 1993/2., 5–6. o.
- [Kovács Péter] *A lex Zétényi–Takács alkotmánybírósági kontrolljához* (az elfogadott szöveg nemzetközi jogi összefüggései) [ms] [1991] 10. o.

- Volker Kramer „Zur Verjährungsproblematik bei SED-Unrechtstaten: Kritische Betrachtung zum Beschluß des OLG Braunschweig vom 22. 11. 1991“, *Neue Justiz* 1992/6, 233–236. o.
- Christoph Krehl „Die Verjährung der in der ehemaligen DDR begangenen Straftaten“, *Deutsch-Deutsche Rechtszeitschrift* 1992/1, 13–15. o.
- Martin Kriele „Jogbiztonságról és az elévülésről“, in: *A múlt feldolgozása*, 63–71. o.
- Krokovay Zsolt „Hozzászólás a vitához“, in: *Visszamenőleges igazságszolgáltatás*, 51. o.
- Kurcz Béla „Dr. Kahler Frigyes büntetőbíró az '56-os igazságtételi törvényjavaslatról: Száz alatti a felelősségre vonhatók száma“, *Magyar Nemzet* LVI. (1993. január 26.), 7. o.
- Kutucz Katalin „Az Alkotmánybíróság döntése után, avagy mi lesz a háborús bűnösökkel?“ *Új Magyarország* II. (1992. március 17.) 65, 9. o.
- G. Küpper és H. Wilms „Die Verfolgung von Straftaten des SED-Regimes“, *Zeitschrift für Rechtspolitik* 25 (1992) 3, 91–96. o.
- Jeri Laber „Learning from the Experiences of Others“, in: *Occasional Papers of East European Studies of the East and West European Program of The Woodrow Wilson International Center for Scholars in Washington, D. C.*, 27 (April 1991), 11–14. o.
- Alan C. Laifer „Never Again? The »Concentration Camps«, in: Bosnia-Herzegovina: A Legal Analysis of Human Rights Abuses“, *New Europe Law Review* 2 (Spring 1994) 1, 159–192. o.
- Siegfried Lammich „Strafrechtliche Vergangenheitsverwältigung in der Tschechischen Republik“, *Osteuropa* 1994/1, A28–A29. o. [„Bűn és büntetlenség“, *Cikkek a nemzetközi sajtóból* 39. (1994) 11, 16–19. o.]
- Michael Lemke és Reiner Hettinger „Zur Verjährung von in der ehemaligen DDR begangenen Straftaten und den Möglichkeiten des Gesetzgebers, zugleich eine Erwiderung“, *Neue Zeitschrift für Strafrecht* 12 (1992) 1, 21–24. o.
- Leskovár Jenő „Liberális fehér könyv: Kell az elszámoltatás!“ *Ring* (1991. augusztus 6.) 27, 14–15. o.
- Sabine Leutheusser-Schnarrenberger „Das Zweite Gesetz zur Bereinigung von SED-Unrecht“, *DiZ* 1993/6, 162–167. o.
- Jutta Limbach „Vergangenheitsbewältigung durch die Justiz“, *DiZ* 1993/3, 66–71. o.
- A. Lopez Pina „Die Aufarbeitung der Geschichte in Spanien: Straf- und Prozessrechtliche Reformen zur Zeit der Verfassungsgebung“, *Jahrbuch des öffentlichen Rechts der Gegenwart* 41 (1993), 485–495. o.
- Lovas István és Samu János „A Kommunizmus Áldozataiért Alapítvány álláspontja a történelmi igazságtételről“, *Új Magyarország* I. (1991. december 16.)
- Natan Lerner „The Convention on the Non-Applicability of Statutory Limitations to War Crimes“, *Israel Law Review* 4 (October 1969) 4, 512–533. o.
- Klaus Lüderssen „Zu den Folgen des »Beitritts« für die Strafjustiz der Bundesrepublik Deutschland“, *Strafverteidiger* 1991/11, 482–487. o.
- Klaus Lüderssen „Kontinuität und Grenzen des Gesetzlichkeitsprinzips bei grundsätzlichem Wandel der politischen Verhältnisse: »Guter« Positivismus im Strafrecht?

- Zur Auseinandersetzung über die Verfolgung in der ehemaligen DDR begangener Delikte", *Zeitschrift für die gesamte Strafrechtswissenschaft* 104 (1992) 4, 735–784. o.
- Catharine A. MacKinnon „Crimes of War, Crimes of Peace”, in: *On Human Rights The Oxford Amnesty Lectures 1993*, ed. Stephen Shute és Susan Hurley (New York: BasicBooks 1993), 83–109. és 230–244. o.
- Andreas Maislinger „A múlt legyőzése”. *Nemzetközi összehasonlítás* [ms] [é. n.] 7. o.
- [Andreas Maislinger] *Trialog „Menschenrechte ohne Gerechtigkeit?”* [ms] [é. n.] 2. o.
- Jaime Malamud-Goti *Transitional Governments, Punishing Human Rights Abuses and the Role of Prosecutors* [draft ms] 23. o.
- Mavi Viktor „Rendszerváltás és jogállamiság: A múlt rendszerben elkövetett bűncselekmények tettesinek felelősségrevonásáról”, in: *Visszamenőleges igazságszolgáltatás*, 53–58. o.
- Christoph Mayerhofer „A büntető törvény visszaható hatálya”, in: *Visszamenőleges igazságszolgáltatás*, 25–29. o.
- Pierre Mertens *L’imprescriptibilité des crimes de guerre et contre l’humanité. Études de droit international et de droit pénal comparé* (Bruxelles: Éditions de l’Université de Bruxelles 1974) 230 o. [Centre Henri Rolin 6]
- Adam Michnik és Václav Havel „Justice or Revenge?” *Journal of Democracy* 4 (January 1993) 1, 20–27. o. [„Igazságtétel vagy bosszú?” *Beszélő* IV. (1993. július 24.) 29, *Melléklet*, 14–18. o.]
- [Mindszenty József] „Egy főpap a visszamenőleges igazságszolgáltatásról” [1945. november 23.] *Magyar Hírlap* 25. (1992. december 10.), 8. o.
- Morvai Krisztina „Igazságtétel és »politikai korrektség«”, *Beszélő* III. (1992), 16–17. o.
- Morvai Krisztina „Kinek vannak emberi jogai?”, in: *Visszamenőleges igazságszolgáltatás*, 39–42. o.
- Morvai Krisztina „Emberi jogok, jogállamiság és a »visszamenőleges« igazságszolgáltatás”, *Jogtudományi Közöny* XLVII. (1992. február) 2, 62–71. o.
- Morvai, Krisztina „Retroactive Justice Based on International Law: A Recent Decision by the Hungarian Constitutional Court”, *East European Constitutional Review* 2/3 (Fall 1993/Winter 1994) 4/1, 32–34. o.
- Ingo Müller *Hitler's Justice The Courts of the Third Reich*, trans. Deborah Lucas Schneider (London: Tauris 1991), III. The Aftermath, 199–298. és 326–340. o.
- A múlt feldolgozása a jogállam eszközeivel*, szerk.: Erhard von der Bank (Budapest: Konrad Adenauer Stiftung 1992) 96. o. [Alapítványi kiadványok III.]
- Murányi Zoltán „Hozzászólás a visszamenőleges igazságszolgáltatás kérdéseihöz”, in: *Visszamenőleges igazságszolgáltatás*, 109–110. o.
- Nagy Ferenc „Hozzászólás Wiener A. Imre »A büntető joghatóság és a nemzetközi jog« c. tanulmányához”, in: *Nemzetközi jog*, 268–272. o.
- Nagy Károly „A háborús bűntettek univerzalizációja és az elévülés (Hozzászólás Bragyova András »Igazságtétel és nemzetközi jog« c. tanulmányához)”, in: *Nemzetközi jog*, 272–277. o.
- Nehéz-Posony István „A jog ne legyen a megtorlás eszköze”, in: „Az igazságtétel”, 663–664. o.

- Nehéz-Posony István „Visszamenőleges igazságtétel”, in: *Visszamenőleges igazságszolgáltatás*, 31–34. o. és *Jogtudományi Közlöny* XLVII. (1992. február) 2, 79–80. o.
- Nehéz-Posony István „Verejtékszágú igazságtétel”, *Népszabadság* 50. (1992. november 20.)
- Nehéz-Posony István „A »de« elé vesszõ kell!” *Magyar Hírlap* 26. (1993. július 2.), 9. o.
- Neményi László „Állami jogtiprás és a jogállam tehetetlensége”, *Beszélõ* III. (1991. október 5.), 32–33. o.
- Nemzetközi jog és büntetõjog [különszám] *Állam- és Jogtudomány* XXXV. (1993) 3–4, 173–287. o.
- U[lfried] Neumann „Rückwirkungsverbot bei belastenden Rechtsprechungsänderungen der Strafgerichte?” *Zeitschrift für die gesamte Strafrechtswissenschaft* 103 (1991) 2, 331–356. o.
- Carlos Santiago Nino „The Human Rights Policy of the Argentine Constitutional Government: A Reply”, *Yale Journal of International Law* 11 (1985) 1, 217–230. o.
- Carlos S. Nino „The Duty to Punish Past Abuses of Human Rights Put into Context The Case of Argentina”, *Yale Law Journal* 100 (1990–91), 2619. és köv. o.
- Carlos Nino „When Just Punishment is Impossible”, in: *Truth*, 67–74. o.
- Evgeny Novikov *The Law „About KGB in the Republic of Belarus”* (1993) [ms] [4. o.] [Belarus League for Human Rights Press Release]
- J. C. O'Brien „The International Tribunal for Violations of International Humanitarian Law in the Former Yugoslavia”, *American Journal of International Law* 87 (1993) 4, 639–659. o.
- Hartmut Oetker *Die Verjährung* Strukturen einer allgemeinen Rechtsinstituts (Baden-Baden: Nomos 1994) 80. o. [Kieler Rechtswissenschaftlichen Abhandlungen (NF), Band 2]
- Claus Offe „Disqualification, Retribution, Restitution: Dilemmas of Justice in Post-Communist Transitions”, *The Journal of Political Philosophy* I (1993) 1, 17–44. o.
- Andrew Oldenquist „An Explanation of Retribution”, *The Journal of Philosophy* 1988, 464–478. o.
- Wiktor Osiatynski „Agent Walesa? »Lustration« Leads to a Grande-scale Political Provocation in Poland”, *East European Constitutional Review* 1 (Summer 1992) 2, 28–30. o.
- Mark Osiel „The Making of Human Rights Policy in Argentina: the Impact of Ideas and Interests on a Legal Conflict”, *Journal of Latin American Studies* 18, 135–180. o.
- W. Otto „Die »Waldheimer Prozesse«”, *Demokratie und Recht* 20 (1992) 4, 396–415. o.
- Bo Palmgren „The Rule against Retroactive Criminal Legislation: Reflections Based on an Early Swedish Case”, in: *Scandinavian Studies in Law* 5 (Stockholm: Almqvist és Wiksell 1961), 95–110. o.

- Jiri Pehe „Parliament Passes Controversial Law on Vetting Officials”, *Report on Eastern Europe* (25 October 1991), 4–9. o.
- Petschnig Mária Zita *Vélemény a Justitia-tervről, valamint a politikai felelősséget vizsgáló bizottság létrehozásáról szóló 480-as számú országgyűlési határozat tervezetről* (1990. december) [ms] 13. o.
- Pokol Béla „Az elévülési határozat kritikája”, *Magyar Hírlap* 25 (1992. március 25.), 8. o.
- Jörg Polakiewicz „Verfassungs- und völkerrechtliche Aspekte der strafrechtlichen Ahndung des Schußwaffeneinsatzes an der innerdeutschen Grenze”, *EuGRZ* 19 (5. Juni 1992) 9–10, 177–190. o.
- Polgár József „A Zétényi–Takács törvénytervezetről”, *Kapu V.* (1992) 7, 66–68. o.
- Polt Péter *Vélemény a 2961. sz. alatt előterjesztett a Magyar Köztársaság Büntető Törvénykönyvéről szóló 1978. évi IV. törvény módosítását célzó törvényjavaslatról* (1991. szeptember 23.) [ms] 11. o.
- [Polt Péter] *Kiegészítő szakvélemény a Zétényi–Takács-féle törvényjavaslathoz* (1991. október 30.) [ms] 2 + 5 o.
- Polt Péter „Megéri?” *Heti Világgazdaság* XIII. (1991. november 23.), 70. o.
- Polt Péter „Visszaható hatályú igazságszolgáltatás”, in: *Visszamenőleges igazságszolgáltatás*, 35–38. o.
- Polt Péter „Változatok az igazságtételre”, *Heti Világgazdaság* XIV. (1992. október 17.), 72. o.
- „Le principe de non-rétroactivité des lois”, VIIe table ronde internationale (Aix-en-Provence, 11 juillet 1990) *Annuaire International de Justice Constitutionnelle VI* (Economica és Presses Universitaires d’Aix-Marseille 1990), 319–448. o.
- Eduardo Rabossi *The Role of the Judiciary in the Review of Human Rights Violations in Argentina* [draft ms] 9 o.
- Report of the Chilean National Commission on Truth and Reconciliation* trans. Phillip E. Berryman, introd. José Zalaquett, I–II (The University of Notre Dame Press 1993) 1008. o.
- G. Robbers „Rückwirkende Rechtsprechungsänderung”, *Juristen Zeitung* 43 (1988) 10, 481–489. o.
- A. P. V. Rogers „War Crimes Trials under the Royal Warrant: British Practice 1945–1949”, *The International and Comparative Law Quarterly* 39 (1990) 4, 780–800. o.
- Herwig Roggemann „Zur Strafbarkeit der Mauerschützen”, *DiZ* (1993) 1, 10. és köv. o.
- George Ross „Crime and Punishment”, in: *Truth*, 111–122. o.
- Róth Miklós „Válasz Polt Péternek a jogállamiság csapdájáról”, *Magyar Hírlap* 24. (1991. december 4.), 18. o.
- Andrzej Rzeplinski „A Lesser Evil? Attempting to Craft a Procedurally Sound Lustration Scheme”, *East European Constitutional Review* 1 (Fall 1992) 3, 33–35. o.
- Sajó András „Milyen jogot akarunk?”, in: „Az igazságtétel”, 674–675. o.
- Sajó András „Jóvátétel: A kelet-európai népek mint a kommunizmus »zsidótörvényeinek« áldozatai”, *Világosság* XXXII. (1991) 11, 801–808. o.

- Samu Mihály „Az igazságtétel jogelméleti vonatkozásai”, *Magyar Jog* 44. (1994) 6, 332–339. o.
- Alfred Sauter „Verjährung von SED-Unrecht: Überlegungen zum gesetzgeberischen Handlungsbedarf”, *Deutsch-Deutsche Rechtszeitschrift* 1992/6, 162–169. o.
- Valerij M. Savickij „War die KPdSU nun eine verfassungsgemäße Organisation?” *Recht in Ost und West* 37 (Mai 1993) 5, 129–135. o.
- Schlett István *Hogyan lehetséges?* [1991. január?] [ms] 7. o.
- Schmidt Attila „Bárándy György: Az államot kártérítésre kötelezhetik / Strasbourgi Egyezmény: Egyenlőség a bíróság előtt”, *Népszabadság* 51. (1993. január 18.)
- Schmidt Mária „Az Eichmann-per tanulságai”, I–II. *Magyar Narancs* III. (1991. október 23. és december 18.) 22. és 28, 4. és 4. o. [Polt Péter, Pécsi Vera, Ludassy Mária, György Péter és Hegedűs András vitájával a november 17-i és december 21-i számokban]
- Karl Heinz Schnarr „A múlt feldolgozása és a vele való szembesülés a posztkommunista rendszerekben: Sajátosságok az NSZEP-állam jogtalanságainak bűnüldözésénél”, in: *A múlt feldolgozása*, 72–78. o.
- Peter Schneider „NS-Verbrechen und Verjährung”, in: *Rechtsfindung Beiträge zur juristischen Methodenlehre* (1969), 199. és köv. o.
- Rolf Schwanitz „Die Verjährung von DDR-Unrechtstaten muß verhindert werden”, *SPD Pressemitteilung* (23. September 1993) 2174, 2. o.
- Axel Schwarz „Der Fall Honecker: Deutschland zwischen Rechtsstat und Gerechtigkeit”, *Kobe University Law Review* 1992, 61–88. o.
- Herman Schwartz „What Can We Do About Balkan Atrocities?” *The New York Times* (4 September 1993)
- Herman Schwartz *Proposed Model Lustration Principles* (1993) [The Foundation for a Civil Society, The Project on Justice in Times of Transition] [ms] 10. o.
- Sereg András „Visszamenőlegesség, elévülés: A cselekmények megítélése bonyolult, mondja dr. Bárd Károly helyettes államtitkár”, *Népszabadság* 49. (1991. november 19.)
- Judith N. Shklar „Law and Politics”, in: her *Legalism Law, Morals, and Political Trials* (Cambridge, Mass. és London: Harvard University Press 1964), Part II
- Bradley F. Smith *The American Road to Nuremberg The Documentary Record, 1944–1945* (Stanford: Hoover Institution Press 1982) xi + 259. o.
- Pawel Smolenski „A Time of Patriots”, *East European Reporter* 5 (July–August 1992) 4, 6–10. o. [from *Gazeta Wyborcza* 20–21. 6. 92.]
- Christian Starck, Wilfried Berg, Bodo Pieroth *Der Rechtsstaat und die Aufarbeitung der vor-rechtsstaatlichen Vergangenheit* (Berlin és New York: de Gruyter 1992) 9–176. o. [Veröffentlichungen der Vereinigung der Deutschen Staatsrechtslehrer, Heft 51]
- „Stasi-iratok: Titkosszolgálat a boncasztalon / »Attól függ, ki használja...« Beszélgetés Joaochim Gauckkal”, *Beszélő* IV (1993. december 2.) 48, 22–23. o.
- Jonathan Stein *The Radical Czechs Justice as Politics* [draft ms] (1993) 27. o.
- [Stépán Balázs] „Igazságtétel: hol itt az igazság, hol itt a jog?” *Magyar Hírlap* 25. (1992. május 19.), 9. o. [Békés Imre, Szabó András, Zétényi Zsolt írásaival]

- Stépan Balázs „Változatok az igazságtételre”, *Magyar Hírlap* 26. (1993. február 3.)
- „Strafrechtliche Aufarbeitung von staatlich gesteuerten Unrecht” [beszámoló Argentínáról, Magyarországról és Lengyelországról] Julio B. G. Maier, Károly Bárd és Andrzej Zoll *Zeitschrift für die gesamte Strafrechtswissenschaft* 1995/1 [sajtó alatt]
- Szabó Miklós „Forradalmi igazságtézés jogállamban? Fiat iustitia, pereat mundus!” *Magyar Nemzet* LIV. (1991. november 15.)
- Szalay Károly „Fekete-fehér”, *Új Magyarország* I. (1991. december 4.) 188. 2. o.
- Szájer József „Salzburgi konferencia az igazságtételről”, *Jogtudományi Közlöny* XLVII. (1992) 4, 195–197. o.
- Szente Zoltán „A Zétényi–Takács-féle törvény: Jogállamiságunkat kérdőjelezi meg”, *Magyar Hírlap* 24. (1991. november 5.)
- Szente Zoltán „A politikai bíraskodás zsákutcaja”, *Magyar Hírlap* 26. (1993. október 20.), 9. o.
- Szilágyi Péter „Elévülés, visszaható hatály, alkotmányosság”, *Magyar Jog* XXXIX. (1992) 6, 338–339. o.
- [Szűk László] Büntetőjogászok klubja 1991. *A szeptemberi tanácskozás dokumentumai* (Budapest) [1991. október 1.] [ms] 141. o.
- Szűk László „Kérdéses kérdőjelek”, *Magyar Hírlap* 24. (1991. november 13.)
- Szűk László „Reflexiók a »Visszamenőleges igazságszolgáltatás« tárgyában rendezett tanácskozáson”, in: *Visszamenőleges igazságszolgáltatás*, 43–50. o.
- Symposium on War Crimes, Crimes against Humanity and Statutory Limitations* Jerusalem, May 28, 1968 by Haim Cohn, Israel Drapkin, Saul Friedlander, Natan Lerner és Yaacov S. Shapiro (The Hebrew University Faculty of Law Institute of Criminology és World Jewish Congress Israel Executive in cooperation with the Israel National Committee for Human Rights Year [?]) 39. o. [Publications of the Institute of Criminology No. 15]
- Ditlev Tam „The Trial of Collaborators in Denmark after the Second World War”, in: *Crime and Control in Scandinavia during the Second World War* ed. Hannu Takala és Henrik Tham (Oslo: Norwegian University Press és The Scandinavian Research Council for Criminology 1989), 136–154. o. [Scandinavian Studies in Criminology, vol. 10]
- P. Tavernier „Les archives de la Commission des Nations Unies pour les Crimes de Guerre”, *Journal du Droit international* 115 (1988) 4, 961–978. o.
- Ruti Teitel „Paradoxes in the Revolution of the Rule of Law”, *The Yale Journal of International Law* 19 (1994), 239. és köv. o.
- Vladimir Tismaneanu „Justice, Exorcism, and National Therapy in Eastern Europe”, in: *Occasional Papers of East European Studies of the East and West European Program of The Woodrow Wilson International Center for Scholars in Washington, D. C.*, 27 (April 1991), 15–17. o.
- Tóth László „A spanyol példa és az elévülés”, *Új Magyarország* I. (1991. december 23.)
- Törő Károly *Észrevételek. Az igazságtétel alapvető kérdései: a „Justitia”-terv* (1991. január 25.) [ms] 2. o.

- Történelmi Igazságtétel Bizottság Országos Elnöksége [elvi álláspontja], „Vezérlőelvünk az emberi méltóság: Az igazságtételt nem lehet párttaktikának alárendelni”, *Új Magyarország* I. (1991. szeptember 17.) 122, 9. o.
- Truth and Justice. The Delicate Balance: The Documentation of Prior Regimes and Individual Rights ([Budapest]: C[entral] E[uropean] U[niversity] Budapest College Legal Studies Program The Institute for Constitutional and Legislative Policy 1993[?]) 164. o. [Working Paper No. 1]
- Udvaros Miklós „A háborús bűnök nem évülnek el”, *Jogtudományi Közlöny* XXXIV. (1979) 10, 682–686. o.
- Vajda Mihály „Ítélet erkölcsi elvek nevében”, in: „Az igazságtétel”. 669–670. o.
- Varga Csaba „A »politikai igazságszolgáltatás« nem jog”, in: „Az igazságtétel”, 670–673. o.
- Varga Csaba „Szabad-e ítélnünk a múltról? Jogfilozófiai megfontolások”, *Reggeli Pesti Hírlap* II. (1991. november 4.) 258, 8. o.; *Jogtudományi Közlöny*, XLVII. (1992. január) 1, 10–14. o.; *Társadalmi Szemle*, XLVII. (1992) 1, 85–90. o. és in: *Visszamenőleges igazságszolgáltatás*, 59–68. o. [„Do We Have the Right to Judge the Past? Philosophy of Law Considerations for a Period of Transition”, *Rechtstheorie* 23 (1993) 3, 396–404. o.]
- Varga Csaba „A tábornokok megkegyelmeztek maguknak: Egyoldalú meghívások” [Hardi Péter interjúja] *Új Magyarország* I. (1991. december 21.) 203, 4. o.
- Varga Csaba „A jogérvényesítés dilemmája”, és „Miről szól az elévülési vita?” *Új Magyarország* II. (1992. január 23.) 19, 9. o. [„The Dilemma of Enforcing the Law”, in: *Rechtsnorm und Rechtswirklichkeit* Festschrift für Werner Krawietz zum 60. Geburtstag, hrsg. Aulis Aarnio, Stanley L. Paulson, Ota Weinberger, Georg Henrik von Wright és Dieter Wyduckel (Berlin: Duncker és Humblot 1993), 427–435. o.]
- Varga, Csaba *Transition to Rule of Law* On the Democratic Transformation in Hungary (Budapest: ELTE ÁJK „Összehasonlító Jogi Kultúrák” Projektum 1994) sajtó alatt, Part on „Coming to Terms with the Past” [Philosophiae Iuris]
- Varga Károly „A »lex Zétényi« igazsága”, *Magyar Nemzet* LIV. (1991. november 25.)
- Vastagh Pál „Igazságtétel: második felvonás”, *Magyar Hírlap* 25. [?] (1992. december 22.)
- Vergangenheitsbewältigung durch Recht* Drei Abhandlungen zu einem deutschen Problem, ed. Josef Isensee (Berlin 1992)
- Jacques Verhaegen *Enjeux et écueils de la répression des crimes d'Etat* [Fondation Konrad Adenauer] [ms] (1992) 15 o. [„Az állami bűncselekmények üldözésének tétje és nehézségei”, in: *A múlt feldolgozása*, 79–96. o.]
- Verjährung?* 200 Persönlichkeiten der öffentlichen Lebens sagen nein: Eine Dokumentation, hrsg. Simon Wiesenthal (Frankfurt am Main: Europäische Verlagsanstalt 1965) 156 o.
- Zur Verjährung national-sozialistischen Verbrechen* Dokumentation des parlamentarischen Bewältigung der Problems, 1960–1979, 1–3. rész (Bonn: Deutscher Bundestag, Presse- und Informationszentrum 1980) 824. o.

- 40 Jahre SED-Unrecht Eine Herausforderung für den Rechtsstaat (Erstes Forum des Bundesministers der Justiz am 9. Juli 1991 in: Bonn) (München és Bonn: Beck [1991]) [Sonderheft der Zeitschrift für Gesetzgebung]
- Visszamenő igazságszolgáltatás új rezsimekben szerk. Bence György, Chambre Ágnes, Kelemen János [az ELTE BTK Társadalomfilozófia és Etika Tanszéke 1990. január 12-i konferenciája, kézirat gyanánt] (Budapest 1990) 53. o. [FIL 2. Gyorsszimpózium] [Bence György, Dornbach Alajos, Kelemen János, Kerekes György, Kiss Endre, Licskó György, Ludassy Mária, Nehéz-Posony István, Sajó András, Szilágyi Imre, Vajda Mihály és Varga Csaba hozzászólásaival] [kivonatos szerkesztett formában ld. „Az igazságtétel”]
- Visszamenőleges igazságszolgáltatás A Magyar Tudományos Akadémia nagytermében 1990. november 8–9-én megtartott konferencia anyaga, szerk.: Lamm Vanda és Bragyova András (Budapest: MTA Állam- és Jogtudományi Intézete 1992) 110. o. [Magyar Tudományos Akadémia Állam- és Jogtudományi Intézete közlemények No. 1]
- K. Vogel „Rechtssicherheit und Rückwirkung Zwischen Vernunftrecht und Vergasungsrecht”, *Juristen Zeitung* 43 (1988) 18, 833–839. o.
- Von Bülow „Az elévülés problematikájáról”, in: *A múlt feldolgozása*, 25–30. o.
- R. Wassermann „Verbrechen unter totalitärer Herrschaft: Zur Rolle des Rechts bei der Aufarbeitung der DDR-Vergangenheit”, *Neue Juristische Wochenschrift* 46 (1993) 14, 895–899. o.
- Ein Weg zur der Vergangenheit Eine Dokumentation zur Verjährungsfrage und zu den NS-Prozessen, hrsg. Rolf Vogel (Frankfurt am Main és Berlin: Ullstein 1969) 222 o. [Ullstein Buch 3642]
- Manfred Weiss és Thomas Kreuder „Das »Sonderkündigungsrecht« nach dem Eini-gungsvertrag”, *Arbeit und Recht* 1994, 12–21. o.
- Wiener A. Imre „Büntető joghatóság és nemzetközi jog”, in: *Nemzetközi jog*, 175–212. o.
- Jack Winocour „A Ha’penny és the Truth: Dr. Dering’s Trial in London”, *Encounter* 131 (August 1964), 71–88. o.
- Zétényi Zsolt *Mi a teendő a múlttal? Beszédek, cikkek, interjúk 1989–1994* (H. n.: Nógrádi Nyomda Kft. [1994]) 543. o.
- Vito Zincani „A büntetőtörvénykönyvek visszaható hatályának tilalma”, in: *Visszamenőleges igazságszolgáltatás*, 99–105. o.
- Zlinszky János „Visszamenőleges jogalkotás”, in: *Visszamenőleges igazságszolgáltatás*, 107–108. o.

A hajdani NDK-ban elkövetett bűncselekmények elévülése*

A frankfurti Tartományi Felsőbírósnak a hajdani Német Demokratikus Köztársaságban elkövetett, a büntető törvénykönyv 241a. §-ában megfogalmazott politikai vádaskodás ügyében a büntetőeljárás megindítását kizáró elévülésről hozott döntése a nyilvánosság soraiban élénk vitát, egyszersmind heves kritikát váltott ki. Az alábbiakban közreadjuk a Szövetségi Igazságügyi Minisztérium értelmező állásfoglalását.

A Szövetségi Igazságügyi Minisztérium állásfoglalása

„Képtelenség és nem is szabad megtörténnie, hogy a Német Szocialista Egységpárt jogtalanság talaján álló rezsimjének mindeneke-lőtt politikai okokból elkövetett bűncselekményei büntetlenül ma-radjanak. A hajdani NDK-ban elkövetett azon bűncselekmények esetében, amelyeket politikai okokból nem üldöztek vagy nem üldözhettek, a bíróságoknak kell eldöntenie (és csakis bíróságok hoz-hatják meg e döntést), vajon az elévülés folyamata a fentiekből következően akadályba ütközött-e. A törvényhozó jogállami okok-ból nem avatkozhat be. Nagy bizalommal viseltetem független bíró-ságaink ítélkezése iránt.” Dr. Klaus Kinkel szövetségi igazságügy-

* „Verjährung von Straftaten, die in der ehemaligen DDR begangen wurden” *recht* [Bundesministerium der Justiz] 1991. évi 41. (augusztus 8-i) szám in *DtZ* 1991/11, 404–405. o.

miniszter is szükségesnek és lehetségesnek tartja a frankfurti Tartományi Felsőbíróság 1991. július 10-i döntése alapján¹ annak megállapítását, hogy a hajdani NDK-ban politikai okokból nem üldözött bűncselekmények esetében az elévülés akadályba ütközött.

A frankfurti Tartományi Felsőbíróság döntése egy, a hajdani NDK-ban az 50-es évek végén elkövetett politikai vádaskodással kapcsolatos esetet érintett, melynek vonatkozásában a Tartományi Felsőbíróság a büntetőeljárás megindítását kizáró elévülés idejének elteltét állapította meg.

A politikai vádaskodás bűncselekményére – ellentétben a bűncselekmények túlnyomó többségével – kivételesen a büntető törvénykönyv 5. § (6) bekezdése értelmében már a cselekmény elkövetésekor kizárólag a nyugatnémet jog vonatkozik. Ahol a nyugatnémet jog már a cselekmény elkövetésekor érvényes volt, az elévülés nyugvása nem jöhet szóba. A legalitás elve alapján az ilyen cselekményekre nézve már az NSZEP rezsimjének ideje alatt is kiterjedt a német szövetségi hatóságok bűnüldözési hatásköre. Legfeljebb a tényleges cselekvésre nem volt lehetőség. A helyzet tehát az ilyen esetekben bizonyosan nem ítéltető meg másképp, mintha egy nyugatnémet bűnelkövető a vele szembeni tényleges eljárás elől olyan országba menekülne, ahol a német szövetségi bűnüldöző hatóságokkal szemben biztonságban van. Önmagában ebből a törvény nem származtathat semmiféle okot az elévülés nyugvására.

Mégis, más megfontolás érvényesül a hajdani NDK-ban politikai okokból nem üldözött bűncselekmények túlnyomó többsége esetében, melyek azonban kétségtelenül az NDK büntetőtörvényének hatálya alá tartoztak. Ilyen pl. a kényszerítés, a személyi szabadság megsértése, a testi sértés számtalan esete, de a szándékos emberölés is.

Nem zárható ki minden esetben, hogy az elévülés akadályba ütközött. A Szövetségi Legfelsőbb Bíróság a nemzetiszocialista önkényuralom ideje tekintetében úgy döntött, hogy azon cselekmé-

¹ Melyről 1991. augusztus 6-án a „Kontrasztok” című német televízióadás is tudósított.

nyekre nézve, amelyek üldözése a hatalom akkori birtokosainak a joggal szembeni ellenséges beállítottsága okából lehetetlen volt, az elévülés akadályoztatva volt. Voltaképpen ezt az ítélkezési gyakorlatot kellene a hajdani NDK-ban elkövetett cselekményekre is átvinni. A drezdai főügyészség és körzeti ügyészség máris analóg módon képviseli azt az álláspontot, hogy az NDK diktatúrája alatt elkövetett cselekmények elévülése mindaddig nyugodott, ameddig azokat politikai okokból nem üldözték a hajdani NDK-ban. Legmagasabb bírói fórumtól származó döntés e kérdésben még nem született. A döntés jogának mindenesetre egyedül a bíróságokat kell megilletnie. A törvényhozó – jogállami okokból – nem avatkozhat be.

Ami a törvényhozó számára lehetséges volt, azt az Egyesülési Szerződés keretei között megtette. E szerződésben kifejezetten meghatározta, hogy azon esetekben, amelyekben az egykori NDK-jog alapján megítélendő cselekményekre az elévülés 1990. október 3-áig nem állt be, ezen cselekmények még ma is üldözhetők.

Ismételjük, hogy a törvényhozónak – amint a Szövetségi Alkotmánybíróság egy 1969-ből származó döntése mutatja – jogállami okokból tilos egy már bekövetkezett elévülést visszaható hatállyal ismét hatályon kívül helyeznie. Ha azonban az elévülés az NDK jogtalanság talaján álló rezsimjének ideje alatt akadályoztatva volt és így az Egyesülési Szerződés hatálybalépésének időpontjáig még nem állt be, nincs szükség a fenti szabályozáson túlmenő törvényi rendelkezésre. Annak eldöntését, hogy az elévülés az NDK jogtalanság talaján álló rezsimjének fennállta alatt nyugodott-e, valamint hogy e nyugvás az adott esetben milyen mértékű volt, a törvényhozónak a bíróságok jövőbeni döntéseire kell bíznia.

Amint Kinkel kifejtette: „Bízom abban, hogy a független bíróságok az áldozatok érdekeit is tekintetbe veszik és az elévülés kérdését differenciáltan döntenek el. Mindenesetre a jogtalanság talaján álló rezsim negyven évét nem győzhetjük le teljesen a büntetőjog eszközeivel, s ez nyugtalanító!”

*Igazságügy-miniszterek és igazságügyi szenátorok
1991. november 5–6. közötti őszi berlini konferenciája*

A miniszteri konferencia 12.1. pontja:

Az NDK egykori rezsimje által elkövetett jogtalanságok bűnüldözése: az elévülés kérdése*

Az igazságügy-miniszterek és igazságügyi szenátorok határozata:

Az igazságügyminiszterek és igazságügyi szenátorok foglalkoztak az NSZEP egykori rezsimje által elkövetett jogtalanságok üldözésének elévülése kérdésével. A bűnüldöző hatóságokkal szemben azt a felfogást fogják majd ezután képviselni, hogy azon bűncselekményeknél, amelyeket az NDK hatalma egykori birtokosainak utasítására vagy egyetértésével követtek el és amelyeket a jogállami követelmények figyelmen kívül hagyásával nem üldöztek, az elévülés nem állott be. Mindazok a kritériumok, amelyeket a szövetségi alkotmánybíróság és a szövetségi legfelsőbb bíróság a nemzetiszocialista erőszakos cselekmények elévülése vonatkozásában kifejlesztettek, megfelelően alkalmazhatók az NSZEP rezsimje során elkövetett jogtalanságok büntetőjogi megítélésénél is.

* Herbstkonferenz der Justizminister und -senatoren am 5. und 6. November 1991 in Berlin „Punkt 12.1 der Tagesordnung der Ministerkonferenz: Strafverfolgung von Unrechtstaten des ehemaligen DDR-Regime: Frage der Verjährung” [sokszorosítás].

AZ ELSŐ NÉMET
ELÉVÜLÉSI TÖRVÉNY

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

TÖRVÉNYKEZDEMÉNYEZÉSEK

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

*Dr. Hans de With képviselő és társai,
valamint az SPD-frakció indítványa*

A jogtalanságok elévüléséhez a hajdani Német Demokratikus Köztársaságban*

A Szövetségi Gyűlésnek a következőkről kell határoznia:

1.) A Német Szövetségi Gyűlés megállapítja: A demokratikus jogállamnak fontos feladata a hajdani Német Demokratikus Köztársaságban elkövetett azon bűncselekmények jogászai feldolgozása, amelyeket az állami vezetés akaratából nem üldöztek és nem büntettek. A demokratikus jogállam teljes súllyal végzi e feladatát.

2.) A Német Szövetségi Gyűlés felfogása szerint a hajdani NDK-ban a jogállamiság mércéjének figyelmen kívül hagyásával politikai okokból nem üldözött bűncselekmények üldözésének elévülése a csatlakozás hatálybalépésének időpontjáig (1990. október 3-áig) nyugodott.

INDOKOLÁS

A jogállam csak korlátozott lehetőségekkel rendelkezik, hogy a jogtalanság talaján álló rezsim nevében elkövetett vagy általa jóváhagyott bűncselekményekkel szemben büntetőjogi eszközökkel eljárjon. E felismerésnek azonban nem lehet következménye, hogy a bűncselekmények lehetséges üldözése hanyagul vagy szükségtelen

* Antrag der Fraktion der SPD (19. 02. 1992.) „Zur Verfolgungsverjährung von Unrechtstaten in der ehemaligen Deutschen Demokratischen Republik” *Deutscher Bundestag* 12. Wahlperiode Drucksache 12/2132.

késedelemmel történjék. Különösen elfogadhatatlan, hogy az NDK hatalmi apparátusának önmagában véve még üldözhető jogellenes cselekményei csak azért évüljenek el, mert az üldözésükhöz szükséges személyi és tárgyi feltételek nem állnak rendelkezésre. Az új s a régi szövetségi tartományok lakossága joggal utasítaná vissza, hogy megértést tanúsítson, ha a jogtalanság talaján álló rezsim cselekményei emiatt büntetlenül maradnának.

A büntető törvénykönyv hatálybalépéséről szóló törvény¹ 315a. §-a szerint – ami az I. Melléklet III. Fejezete C) Ügykörének II. Szakasza 1. pontja c) alpontjával lett az Egyesülési Szerződésbe iktatva – azon bűncselekmények tekintetében, amelyeket a hajdani Német Demokratikus Köztársaságban követtek el és amelyek esetében az NDK joga szerint még nem következett be elévülés, a csatlakozás hatálybalépésének napjával az elévülés megszakadt. Ennek megfelelően az elévülési idő folyamata 1990. október 3. napján újra kezdődött.

Általában elfogadott, hogy azon cselekmények tekintetében, amelyeket a hajdani Német Demokratikus Köztársaságban politikai okokból nem üldöztek, az elévülés az NSZEP uralma alatt nyugodott. Abból a tényből következik ez, hogy jogellenesség talaján álló rezsimről van szó. Azoknál a büntetteknel és vétségeknél, amelyeket a Harmadik Birodalomban politikai okokból nem üldöztek, a legmagasabb szintű bírói ítékezés abból indult ki, hogy az elévülés 1933 januárjától 1945 júniusáig nyugodott.² Semmilyen komoly kétség nem merül fel aziránt, hogy ugyanezen alapelvek az NDK jogtalanságaira is alkalmazhatók. A tartományi igazságügyi miniszterek elhatározták, hogy a bűnüldöző hatóságokkal szemben a következő álláspontot képviselik: nem következett be elévülés azon bűncselekmények esetében, amelyeket a hajdani Német Demokratikus Köztársaság egykori hatalomgyakorlóinak indíttatására vagy jóváhagyásával követtek el és a jogállamiság mércéjét figyelmen kívül hagyva nem üldöztek.

¹ *Einführungsgesetz zum Strafgesetzbuch.*

² *Entscheidungen des Bundesverfassungsgerichtes* 1, 418, 425.

Mindenesetre volt néhány ügyészégi döntés, mely e bűncselekményeket elévültnek tekintette. Két tartományi felsőbírósági határozat is van, melyek az eldöntendő esetekben arra az eredményre jutottak, hogy az elévülés nem nyugodott. Ezek az eljárások egyébként különleges eseteket érintettek, melyekben a tekintetbe jöhető tényállások miatt bűnüldözésre a Német Szövetségi Köztársaságban is lehetőség lett volna és ezért nem lehetett abból kiindulni, hogy az elévülés akadályba ütközött. Ezek a döntések a lakosságban széleskörű bizonytalanságot váltottak ki. Bizonyos időnek el kell még telnie, amíg a tárgyban legmagasabb szintű bírói döntés születik. Ebben a helyzetben a Német Szövetségi Gyűlésnek – a bíróságok függetlenségének elismerése mellett – kifejezésre kell juttatnia, hogy jogi felfogása szerint a hajdani Német Demokratikus Köztársaságban politikai okokból nem üldözött bűncselekmények elévülése 1990. október 3. napjáig nyugodott. Ez az értelmezés egyaránt szükséges jelzésként az új szövetségi tartományok polgárai felé s támpontként a bűnüldöző hatóságok számára.

Ugyanakkor az elévülési szabályok törvényi megváltoztatására ez idő tájt nem tehető előterjesztés. Már beállott elévülés visszamenőleges hatállyal történő hatályon kívül helyezése a jogállamiság alapelveire figyelemmel komoly alkotmányjogi fenntartásokba ütköznék. Ezáltal ugyanis már lezárt, múlthoz tartozó tényállást elevenítenénk fel újra, olyan jogi következményt rendelve hozzá, amely a múltba nyúlik. A szövetségi törvényhozó az elévülési szabályok megállapításánál sohasem vette figyelembe az elkövető hátrányára azokat a cselekményeket, amelyek az illető rendelkezések hatálybalépésekor már elévültek.³

Ezzel szemben egy még folyamatban lévő elévülés meghosszabbítása ellen semmilyen alkotmányjogi aggály nem tehető, amennyiben az elévülés meghosszabbítása fontos okból szükséges. Fontos ok lehet, hogy az igazságszolgáltatásnak az új szövetségi tartományokban történő felépítésével kapcsolatos nehézségek miatt jelentős bűn-

³ A büntető törvénykönyvet módosító tizenhatodik (1979. július 16-i) törvény 2. §-a.

cselekmények elévülésének a bekövetkezte fenyeget. Mostanáig ez a veszély nem állt fenn. Mint az előbbieken kifejtettük, az érintett bűncselekmények elévülése 1990. október 3. napján kezdődött meg, illetőleg kezdődött újra. Az e körben érintett jelentős bűncselekmények tekintetében (pl. emberölés, hivatali eljárás során okozott testi sértés, személyes szabadság megsértése, vallomásra kényszerítés, részrehajló jogalkalmazás) az elévülési idő legalább öt év, így az elévülési idő törvényi meghosszabbításának kérdése csak 1995-ben jöhet szóba.

Minthogy eszerint az elévülési idők megváltoztatása jelenleg nem időszerű, a Német Szövetségi Gyűlésnek legalább deklaratív állást kell foglalnia az elévülés kérdésében, megerősítve a hatályos jogi helyzetet. A hatályos jog értelmezése elsősorban a független bíróságok feladata. A törvényi rendelkezés pedig jogi tételezés szükségességén nyugszik. Ezért most megfelelőbb eszköznek tűnik az, hogy parlamenti határozatot hozzunk, semmint hogy törvényt alkossunk.

A Német Szövetségi Gyűlésnek változatlanul figyelemmel kell kísérnie a bűnüldözés elévülésével kapcsolatos ítélkezési gyakorlat fejlődését, és a jövőben is vizsgálnia kell, hogy szükséges-e az elévülési idők törvényi megváltoztatása.

Országos Széchényi Könyvtár

**A Német Szocialista Egységpárt
jogtalanságainak elévüléséről
szóló törvény tervezete***
(*Verjährungsgesetz, VerjährungsG*)

A) A cél megjelölése

A tervezet az NSZEP rezsimje által elkövetett jogtalanságok elévülési jogi szempontból történő megítélésének egyértelművé tételét célozza, hogy ezáltal kiküszöbölje az e téren tapasztalható jogbizonytalanságot. A nemzetiszocializmus erőszakcselekményeinek megítéléséhez kifejlesztett és ezeknél alkalmazott alapelveket át kell ültetni a jelen problémakörre, az NSZEP államának különleges viszonyaira. Pontosán meg kell határozni azon bűncselekmények körét, amelyek esetében a bűnüldözés tipikusan kizárt volt, s ezáltal meg kell vonni e bűncselekmények körének határvonalait.

B) A megoldás

A tervezet megállapítja, hogy azoknak a bűncselekményeknek az elévülése, amelyeket politikai vagy a szabad jogállami rend lényeges alapelveivel össze nem egyeztethető más okból nem üldöztek, 1949. október 11-étől 1990. március 17-áig nyugodott. Azon bűncselekményeket, amelyek tekintetében ez tipikus eset volt, a példákat felsoroló katalógus tartalmazza.

* Gesetzesantrag der Länder Bayern, Mecklenburg–Vorpommern und Thüringen (28. 02. 1992.) „Entwurf eines Gesetzes zur Verjährung von SED-Unrechtsstaten (VerjährungsG)” *Bundesrat, Drucksache 141/92; Deutscher Bundestag 12. Wahlperiode Drucksache 12/3080.*

A helyes értelmezést szolgálja a büntető törvénykönyv hatálybalépéséről szóló törvény¹ 315a. §-ának kiegészítése is. Ott kell kifejezésre juttatni, hogy azok a bűncselekmények, amelyek az NDK büntetőjoga szerint 1990. október 3-áig még nem évültek el, a továbbiakban akkor is üldözhetőek maradnak, ha azokra már a csatlakozás hatálybalépése előtt is alkalmazható volt a Német Szövetségi Köztársaság büntetőjoga, és aszerint az elévülés már bekövetkezett.

C) Alternatívák

Nincsenek.

D) Költségek

A szövetségi állam és az egyes tartományok államháztartását terhelő többletköltségek nem várhatók.

A Német Szocialista Egységpárt jogtalanságainak elévüléséről szóló törvény tervezete (*Verjährungsgesetz*)

Országos Széchényi Könyvtár

A Szövetségi Gyűlés az alábbi törvényt alkotta:

1. cikkely

**Az elévülési idők számításáról szóló második törvény
(*Zweites Berechnungsgesetz*)**

1. §

Az NSZEP jogtalanság talaján álló rezsimjének uralma alatt elkövetett, de a hajdani Német Demokratikus Köztársaság állami és

¹ *Einführungsgesetz zum Strafgesetzbuch, EGSStGB.*

pártvezetése kifejezett vagy hallgatólagos akaratának megfelelően politikai vagy a szabad jogállami rend lényeges alapelveivel össze nem egyeztethető más okból nem üldözött cselekmények vonatkozásában az elévülési időt úgy kell számítani, hogy az 1949. október 11-étől 1990. március 17-éig terjedő időszakot figyelmen kívül kell hagyni. Ezen időszakban az elévülés nyugodott.

2. §

Az 1. § 1. mondata szerinti értelemben azon cselekményeket – bűntetteket és vétségeket – kell érteni, amelyek

1. a külföldre utazni szándékozók üldözésével,

2. a másként gondolkodók politikai üldözésével, nevezetesen a csatlakozó területeken a jogállamisággal ellentétes módon alkalmazott bűnüldözési intézkedések áldozatainak rehabilitálásáról és kártalanításáról szóló törvény² 1. § (1) bekezdésének 1. pontjában megállapítottak szerinti üldözésével,

3. pszichiátriai intézetekbe a jogállamisággal ellentétes módon történő beutalással,

4. az állambiztonsági szolgálat tevékenységével,

5. a bebörtönzöttek bántalmazásával vagy

6. határközeli területekről történő kitelepítéssel állnak összefüggésben.

2. cikkely

A büntető törvénykönyv hatálybalépéséről szóló törvény módosítása

A büntető törvénykönyv hatályba lépéséről szóló 1974. évi március 2-i törvény,³ amit utoljára a ...-i törvény módosított, az alábbiak szerint változik:

² *Strafrechtliches Rehabilitierungsgesetz, StrRehaG.*

³ *EGStGB, Bundesgesetzblatt I, 469.*

A 315a. § az alábbiakkal egészül ki:

„Ez érvényesül akkor is, ha a cselekményre a csatlakozás hatálybalépése előtt a Német Szövetségi Köztársaság büntetőjogának hatálya is kiterjedt.”

3. cikkely

Hatálybalépés

Ez a törvény a kihirdetését követő napon lép hatályba.

INDOKOLÁS

A) Általános indokolás

I. A tervezet indíttatása

1. Az NSZEP rezsimje által elkövetett jogtalanság üldözése a közvéleményt növekvő mértékben foglalkoztatja. Míg a régi szövetségi tartományok lakossága szempontjából az NSZEP egyes kulcsfiguráinak felelősségre vonása a legfontosabb, az új szövetségi tartományok lakói számára a probléma tágabb dimenziót nyer és számos jogellenes cselekményt ölel fel. A skála a német belső határon elkövetett emberölési cselekményektől kezdve az igazságszolgáltatás elleni bűncselekményeken, kínzáson, kényszerítésen, pszichiátriai intézetekbe való beutaláson és a magánszférába beavatkozáson keresztül a családok szétbomlasztásáig terjed.

A tények és a jogi értelmezés sokféle nehézsége között a fentiekben említett jogellenes cselekmények megítélésében egyre inkább az elévülés problematikája kerül előtérbe. Számos, rég felderítetlen cselekmény tekintetében beállott volna az elévülés, ha a hajdani NDK büntetőjogának előírásait vagy a német szövetségi büntetőjogot felületesen alkalmaznánk. Nyilvánvaló, hogy ez így nem lenne helytálló. Maga az NSZEP jogtalanság talaján álló rezsimje határozta meg, hogy kit és mit kell üldözni, illetve ki és mi maradjon büntetle-

nül. Azon cselekmények esetében, amelyeket a hatalom gyakorlóinak kifejezett vagy hallgatóságos hozzájárulásával követtek el, a bűnüldözés természetszerűleg kizárt volt. Ez nem jöhet figyelembe az elkövetők javára.

2. A tervezet abból indul ki, hogy nyugodott az elévülés azon bűncselekmények vonatkozásában, amelyeknek üldözése a hajdani NDK-ban a jogállamiság mércéinek semmibe vételével elmaradt, illetőleg amelyeket azért támogattak vagy tűrtek el, mert kiváltójuk a hatalom akkori birtokosa volt. Ez az NDK Btk-ja 83. § 2. pontjának 2. fordulatából, illetőleg a Btk. 78b. § (1) bekezdésének 1. mondatából (a Btk. régi szövege szerinti 69. §) is levezethető. Eszerint mindaddig nyugszik az elévülés, ameddig a büntető eljárás törvényben megállapított okból nem kezdődhetett meg vagy nem volt folytatható. Természetesen a hajdani NDK-ban sem volt olyan kifejezett törvény, amely az állami jogtalanság büntetését kizárta. Mégis jellemző minden totális rezsimre, hogy a rendszer jogtalanságából következően kezdettől fogva nem juthat szerephez a bűnüldözés, az állami önkénnyel szemben semminemű büntetőjogi védelem nem létezik. A Szövetségi Alkotmánybíróság és a Szövetségi Legfelsőbb Bíróság a nemzetiszocializmus jogellenes cselekményei tekintetében úgy döntött, hogy a Btk. régi szövege szerinti 69. § alapgondolatának megfelelően az elévülés akadályba ütközött azon bűncselekmények esetében, amelyek üldözése a politikai vezetés törvényként elfogadott akaratának megfelelően kizárt volt.⁴ A háborút követő időszakban az amerikai, brit és francia megszállási övezetben olyan törvények és rendelkezések voltak hatályban, amelyek ezt kifejezetten is megfogalmazták.⁵

⁴ *Entscheidungen des Bundesverfassungsgerichtes* I, 418. Bundesgerichtshof: *Neue Juristische Wochenschrift* 1962, 2308. o., *Entscheidungen des Bundesgerichtshofs in Strafsachen* 18, 367; 23, 137.

⁵ Vö. a nemzetiszocialista bűncselekmények üldözéséről szóló 1946. évi május 29-i hesseni törvénnyel, *Gesetz- und Verordnungsblatt* 136. o., valamint a nemzetiszocialista bűncselekmények üldözéséről szóló 1946. évi május 31-i 22. sz. bajor törvénnyel, *Gesetz- und Verordnungsblatt* 182. o. További utalásokhoz l. Mösl *Leipziger Kommentar zum Strafgesetzbuch* 9. kiadás (1974), 5. jegyzet a 69. §-hoz.

Eszerint a politikai, faji és vallásellenes okból elkövetett bűncselekmények elévülése 1933 és 1945 között nyugodott.⁶

A nemzetiszocialista erőszakcselekmények elévülési jogi megítéléséhez kifejlesztett alapelvek az NSZEP rezsimje jogtalanság tálján álló hatalma alatti viszonyokra is megfelelően alkalmazhatók. A bűnüldöző hatóságok és a bíróságok az NSZEP rezsimje ideje alatt is jogi kötelező erőtl tulajdonítottak az állami és a pártvezetés akaratának. Az állami vagy az állam által kiváltott vagy eltúrt jogtalanságot a rendszer belső lényegéből fakadóan nem üldözték, mert az állami és pártvezetés akarata a törvénnyel volt egyenértékű. Erre utal különösen a hajdani NDK Legfelsőbb Bíróságának 4/86. sz. információja, melyben leszögezték, hogy az NSZEP XI. kongresszusának határozatai „kötelező alapelveket” tartalmaznak a bíróságok tevékenységére nézve, s a bírósági tevékenység „vezérfonalát” képezik. Számtalan törvényességi óvás folytán indult, valamint rehabilitációs, továbbá a kérdéses időben folyamatban volt büntetőeljárásban válik egyre egyértelműbbé, hogy milyen messzire nyúlt az NSZEP befolyása az igazságszolgáltatásra.⁷

3. Messzemenő egyetértés tapasztalható abban a kérdésben, hogy a Szövetségi Alkotmánybíróság és a Szövetségi Legfelsőbb Bíróság által a nemzetiszocializmus erőszakcselekményeinek megítéléséhez kifejlesztett kritériumok alapvetően alkalmazhatók az NSZEP rezsimje uralmának idejére is. E kritériumoknak az NSZEP állama viszonyaira történő átültetésében azonban jelentős jogbizonytalanság tapasztalható. Ezt ügyészi döntések is mutatják. E döntések az NSZEP hosszú ideje felderítetlen jogellenes cselekményeivel összefüggő büntető feljelentésekkel kapcsolatban utalnak az elévülés beálltára, így e feljelentések gyakorlatilag következmények nélkül maradnak. Ehhez kapcsolódnak még olyan sajátos nehézségek is, mint amelyek a Német Szövetségi Köztársaságnak az NDK-hoz fűződő, az újraegyesülés előtt fennálló viszonyával, valamint a belső

⁶ *Bundesverfassungsgericht*, fentebb megjelölt hely, 423. és köv. o.

⁷ Vö. Wassermann *Deutsche Richterzeitung* 1991, 438. o.

német büntető jogalkalmazás e viszonyok által befolyásolt fejlődésével függnek össze. Különös problémát okoznak a gyakorlatban azok az esetek, amelyekre az 1990. október 3-át megelőző időszakban mind az NDK, mind a Német Szövetségi Köztársaság büntetőjoga szerinti büntethetőség fennállott. Az állami jogtalanság épp e körből adódó eseteiben fordul elő gyakorta, hogy a német szövetségi büntetőjog szempontjából az elévülés már bekövetkezett, miközben nem következett még be ugyanez az NDK joga szerint.

Ha például a cselekmény a politikai vádaskodás bűncselekményét (Btk. 241a. §, valamint 5. § 6. pont⁸) megvalósítva a német szövetségi büntetőjog hatálya alá tartozik és a büntető törvénykönyv által megállapított elévülési idők (78. és azt követő §-ok, a Btk. régi szövege szerint 67. és köv. §-ok) már elteltek, az elévülésnek a Btk. 78b. § (1) bekezdése 1. mondata (a Btk. régi szövegezésében a 69. §) által meghatározott nyugvása nem jöhet szóba. Mivel a bűncselekmény elkövetője a hajdani NDK-ban tartózkodott, nem jöhetett szóba a német szövetségi bűnüldöző hatóságok és bíróságok által történő üldözése és megbüntetése. Az általános elvek szerint ugyanakkor nem akadályozza az elévülést, ha az elkövető olyan államban tartózkodik, amely nem adja ki.

Ezzel szemben indokolt, hogy a hajdani NDK büntetőigénye szempontjából – mely mindenekelőtt a személyi szabadság megsértésére (NDK Btk. 131. §) figyelemmel áll fenn – elfogadjuk az elévülés nyugvásának tényét. Tekintettel annak az államnak az elévülés joga szempontjából vizsgált büntetőigényére, amelyben a cselekményt a rendszer belső lényegéből adódóan nem üldözték, nem játszhat szerepet, hogy emellett a bűncselekményt más állam is üldözhetne volna. Ezért nincsenek olyan hathatós érvek, amelyek kizárnák az elévülés nyugvásának elfogadását.

Ugyanilyen probléma állhat fenn azokban az esetekben, amelyekben az elkövetés helye a Német Szövetségi Köztársaságban volt (Btk. 3. és 9. §) és erre figyelemmel a német szövetségi büntetőjog alkalmazása lehetséges volt. A berlini Tartományi Bíróság mellett műkö-

⁸ Vö. *Entscheidungen des Bundesgerichtshofs in Strafsachen* 30, 1.

dő ügyészségen alakult munkacsoport jelenleg olyan, a „kormánybűnözés” körébe tartozó eseteken dolgozik, amelyekben határőrök, valamint az Állambiztonsági Minisztérium alkalmazottai német szövetségi területen tartózkodó NDK-polgárokat öltek meg. Ezekben az esetekben az emberölésnek a szóban forgó ügy körülményeinek megfelelő tényállásaiban irányadó s a Btk. 78. § (3) bekezdésének 2. pontjában megállapított húszéves elévülési idő már letelt. Ezzel szemben vagy az elévülés nyugvására figyelemmel, vagy pedig azért, mert az NDK Btk-jának 112. §-a szerinti gyilkosság a Btk. 211. §-ához képest eltérő tényállása vonatkozásában érvényes huszonöt éves elévülési idő [amit az NDK Btk-ja 82. § (1) bekezdésének 5. pontja állapít meg] még nem telt el, az elévülés még nem állott be.

Ennek alapján egyértelmű, hogy két egymás mellett fennálló érvényes büntetőigény létezik: a Német Szövetségi Köztársaságé, valamint a hajdani NDK-é. E két büntetőigény sorsa az elévülés joga szempontjából eltérő. Ezen nem változtat a büntető törvénykönyv hatálybalépéséről szóló törvény 315. §-ának (4) bekezdése sem. Ez ugyanis csak azt rögzíti, hogy a német szövetségi büntetőjog anyagi jogi szempontból azon bűncselekményekre is mérvadó marad, amelyekre már kezdettől fogva alkalmazható volt. A rendelkezés célja annak megakadályozása, hogy a büntető törvénykönyv hatálybalépéséről szóló törvény 315. § (1) bekezdésének 1. mondata, valamint a Btk. 2. §-ának (3) bekezdése alapján a Német Szövetségi Köztársaságnak még a csatlakozás előtt keletkezett büntetőigénye csakis azért elenyésszen, mert az NDK büntetőjogában ennek megfelelő büntetőrendelkezések nem voltak. Ez a helyzet a Btk. 234a. §-a és 241a. §-a vonatkozásában állhat fenn, mert ezeknek Németország más részében nem volt megfelelőjük. A büntető törvénykönyv hatálybalépéséről szóló törvény 315. § (4) bekezdése így azt akarja megakadályozni, hogy egy bűnelkövető Németország újraegyesülése következtében indokolatlan előnyt élvezzen. Mindazonáltal nem szól ez a rendelkezés a hajdani NDK párhuzamosan fennálló büntetőigényének sorsáról. Semmi esetre sem vonható kétségbe az a jelentése, hogy a hajdani NDK büntetőigénye nem lenne tekintetbe vehető, ha az elévülés a német szövetségi büntetőjog alapján már

beállt. Ez azt jelentené, hogy egy éppen elévült német szövetségi büntetőigény a hajdani NDK el nem évült büntetőigényének érvényesítését akadályozná. Ez az eredmény ellenkezne az Egyesülési Szerződés szerződő feleinek és a szerződés törvénybe iktatójának a szabályozásban világosan kifejezésre jutó akaratával, jóllehet a törvényhozó szándéka az államközi szerződések értelmezésénél különös súllyal esik latba.⁹ A fenti értelmezés tarthatatlan lenne továbbá az alkotmányos szempontból előkelő helyet elfoglaló anyagi igazságosság szem előtt tartásával is. Összeegyeztethetetlen lenne végül a büntető törvénykönyv hatálybalépéséről szóló törvény 315a. § 1. mondatával is, mely rögzíti, hogy továbbra is lehetőség van azon bűncselekmények üldözésére, amelyek a hajdani NDK joga szerint 1990. október 3-át még nem évültek el.

Alkotmányjogi aggályok sem állnak fenn a tervezet által vallott értelmezéssel szemben. Különösen nincs szó egyes bűnelkövetők indokolatlanul hátrányos megkülönböztetéséről. Az NDK Btk-jában megállapított, 1990. október 2-án még folyó elévülési időkre figyelemmel nem volt alap arra, hogy egy külön jogi védelemre érdemes bizalmi tényállást megalkossunk. Az eredeti visszaható hatálynak a jogállamiság alapelvében is rögzített alapvető tilalma¹⁰ eszerint nem szenved sérelmet. Anyagi jogi szempontból az elkövető nincs kedvezőtlenebb helyzetben, mint a csatlakozás hatálybalépése előtt az NDK-ban elkövetett többi bűncselekmény esetében.

II. A törvényhozó fellépésének szükségessége

A tervezet égetően szükségesnek tartja az NSZEP rezsimje alatt elkövetett jogtalanságok elévülési jogi megítélésének egyértelművé tételét. Nem tűnik képviselhetőnek az a nézet, amely szerint e jogtalanságok büntetőjogi feldolgozásának központi problémáját a bíróságokra kellene hárítani. Már most is látható, hogy a jogi helyzet

⁹ Vö. Schünemann, in *Zeitschrift für Rechtspolitik* 1991, 379–383. o.

¹⁰ *Entscheidungen des Bundesverfassungsgerichtes* 13, 261, 271; 25, 269, 289; 45, 142, 177.

bíróági,¹¹ illetőleg a bűnüldöző hatóságok által történő megítélése igen eltérő. Tartani lehet attól, hogy évek telnek el, míg e tárgyban felsőbbbíróági döntés születik, mivel a Szövetségi Legfelsőbb Bíróság csak akkor lesz olyan helyzetben, hogy állásfoglalást alakítson ki, ha egy tartományi bíróság olyan elsőfokú ítélete ellen születik fellebbezés, amely elévülési kérdésről döntött. Az elképzelhető történeti tényállások nagy változatosságára figyelemmel egyedi esetek alapján amúgy sem lehet átfogó állásfoglalást várni. Ez a helyzet így a jogbiztonság szempontjából semmiképpen sem kívánatos, és a közösség megértésére sem számíthat. Az új szövetségi tartományok lakossága körében az igazságszolgáltatás iránti bizalom még csak most van kifejlődőben, s a fentiekben vázolt helyzet e bizalomra is káros hatással lenne. Végül a törvényi szabályozás jelentős lenne abból a szempontból is, hogy kifejezésre juttatná a törvényhozó akaratát, melynek értelmében gondot kell viselnünk arra, hogy ne maradjon büntetlenül olyan jogtalanság, amelyet az NSZEP által megvalósított önkényuralom áldozatainak kellett elszenvedniük.

III. A tervezet célja és tartalma

A tervezet célja az, hogy rámutasson: az elévülés azon jogellenes cselekmények tekintetében nyugodott, amelyeket a hajdani NDK-ban a rendszer belső lényegéből fakadóan nem üldöztek. Az 1. cikkely 1. §-a ezért megállapítja, hogy azon bűncselekmények tekintetében, amelyeket politikai vagy a szabad jogállami rend lényeges alapelveivel összeegyeztethetetlen más okból nem üldöztek, az elévülés nyugodott. Azok a bűncselekmények, amelyekre nézve a tervezet így rendelkezik, példákat felsorakoztató katalógusban kerülnek pontosításra. Ezáltal vonatnak meg a tervezet által célzott bűncselekményi kör határai (1. cikkely 2. §).

¹¹ Vö. a frankfurti Tartományi Felsőbíróóság 1991. július 10-i *Neue Zeitschrift für Strafrecht* 1991, 585. o. és a braunschweigi Tartományi Felsőbíróóság 1991. november 22-i (Ws 13/91. ügyszámú) határozataival.

Az egységes állásfoglalást szolgálja a büntető törvénykönyv hatálybalépéséről szóló törvény 315a. §-ának kiegészítése is (a tervezet 2. cikkelye). A büntető törvénykönyv hatálybalépéséről szóló törvényben kell kifejezetten arról rendelkezni, hogy a Német Demokratikus Köztársaság joga szerint még be nem állott elévülés akkor sem áll be, ha a cselekményre a csatlakozás hatálybalépése előtt a Német Szövetségi Köztársaság büntetőjogának hatálya is kiterjedt.

IV. Költségek és nemzetgazdasági khatások

Többletköltségek nem várhatók.

B) Az egyes előírások indokolása

Az 1. cikkelyhez

Az 1. §-hoz

1. Megfogalmazását tekintve az 1. § a büntetőjogi elévülési idők számításáról szóló 1965. évi április 13-i törvény¹² 1. §-ára támaszkodik. A javasolt megfogalmazás egyértelművé teszi, hogy rendelkezése nem konstitutív szabályozást tartalmaz – különösen nem eredményezi az elévülés konstitutív meghosszabbítását –, hanem fennálló jogi helyzetet magyaráz.

2. Az 1. mondat az elévülés nyugvásának kulcsszabályát tartalmazza. Eszerint nyugszik a bűnüldözés elévülése azon bűncselekmények tekintetében, amiket politikai vagy a szabad jogállami rend lényeges alapelveivel összeegyeztethetetlen más okból nem üldöztek.

a) A bűnüldözés politikai okokból történő elmaradásának fogalmával a tervezet a háborút követő időszakban hatályos bűnüldözési

¹² Bundesgesetzblatt I, 315.

törvényeknek és rendelkezéseknek megfelelő megfogalmazást ad (vö. az általános indoklás I. 2. pontjában foglaltakkal). Ez a megfogalmazás a Szövetségi Alkotmánybíróság és a Szövetségi Legfelsőbb Bíróság ezen törvényekkel és rendeletekkel összefüggő ítélkezési gyakorlatához megfelelően igazodik. A tervezet a bűnüldözés politikai okokból történő elmaradásának fogalmát ugyan eltérően használja a bűnüldözési törvényekhez és rendeletekhez képest, de nem a kérdéses cselekmények indítékaival összefüggésben, hanem azért, hogy a bűnüldözés elmaradásának okát megjelölje. Ezzel egyértelművé teszi, hogy nem az elkövető mozgási területéről van szó, hanem az államnak a jogtalanság üldözésére nézve hiányzó akarata esik itt döntő súllyal latba.¹³ A tervezet számol azzal a körülménnyel, hogy az állami és pártvezetésnek a bűnüldözéssel szemben álló akarata mérvadó jelentőségű és ezt a megszövegezésben szó szerinti megfogalmazással figyelembe is veszi. Ezáltal világossá válik az is, hogy a bűncselekményt a hajdani NDK illetékes hatóságainak üldözniük kellett volna, s hogy a bűnüldözés éppen az állami akarat hiánya okából hiúsult meg. Nem vonhatók a tervezet által célzott szabályozás körébe azok az esetek, amelyekben a büntetethezesség már az NDK joga szerint is hiányzott, például mert a cselekményre nem terjedt ki a hajdani NDK büntető törvénykönyvének hatálya vagy jogállami mércék szerint is aggálytalan bűnüldözési akadály állott fenn.

b) A bűnüldözés politikai okokból történő elmaradása fogalmának szilárd határvonalat ad „a szabad jogállamiság lényeges alapelveivel összeegyeztethetetlen más ok” fogalma. Ezt a kifejezést a tervezet a csatlakozó területeken a jogállamisággal ellentétes módon alkalmazott bűnüldözési intézkedések áldozatainak rehabilitálásáról és kártalanításáról szóló törvény¹⁴ 1. § (1) bekezdéséből veszi át. Ez a fogalom jól alkalmazható a tervezet által felölelni célzott sajátos helyzetekre s alkalmas az értelmezési problémák kiküszöbölésére is. Ennyiben érinti azokat az eseteket is, amelyekben kétséges lehet,

¹³ *Entscheidungen des Bundesverfassungsgerichtes* 1, 418, 426.

¹⁴ *StrRehaG*.

hogy „politikai” volt-e a cselekmény üldözését kizáró ok. Másfelől a fogalomban kifejezésre jut az is, hogy nem olyan politikai döntésekről van szó, amik egy szabad nyugati demokráciában sem kifogásolhatók. Gondolnunk kell például a törvényi különbségtételre az államigazgatási jog és a büntetőjog határterületén.

c) Az 1. mondat alapvetően minden olyan cselekményt felölel, amelyet az NSZEP jogtalanság talaján álló rezsimjének uralma alatt követtek el. A tervezet nem tartalmaz területre vonatkozó megkötöttségeket, így ez nem kizárólag a csatlakozó területeken elkövetett bűncselekményekre korlátozódik. Másfelől azon esetekre, amelyekben az NDK szervei a Német Szövetségi Köztársaság területén követtek el súlyos jogtalanságot, ugyancsak nem terjed ki (vö. az általános indokolás I. 3. pontjában foglaltakkal). A törvény hatályának meg nem engedett kiterjesztése szóba sem jöhet. Ezt biztosítja a bűnüldözés politikai vagy a jogállamisággal egyébként ellentétes más okból történt elmaradásának fogalomként történő meghatározása (vö. az előbbi pontban foglaltakkal).

Már a büntető törvénykönyv hatálybalépéséről szóló törvény 315a. §-ának a tervezet 2. cikkelyével javasolt kiegészítésére tekintettel sincs szükség kifejezett rendelkezés hozatalára azért, hogy az NDK büntetőjoga szerinti büntethetőség mellett a német szövetségi büntetőjog szerinti büntethetőség fennállta ne akadályozza a hajdani NDK büntetőigénye vonatkozásában az elévülés nyugvását.

d) A tervezet abból indul ki, hogy a cselekményt az 1. mondatban megjelölt okokból nem üldözték. Az a megfontolás is szerepet kap, hogy kiváltképpen olyan esetekre kell kiterjeszteni a tervezetben foglaltakat, amikor már folyamatban lévő nyomozást szüntettek meg.

e) A tervezet a Szövetségi Legfelsőbb Bíróságnak a nemzetiszocializmus erőszakcselekményeinek megítéléséhez kialakított ítélkezési gyakorlatával¹⁵ összhangban abból indul ki, hogy biztonsággal kizárható, hogy a cselekményt üldözték, ha az 1. mondatban megjelölt bármely ok fennállt. Nem fog problémát okozni a gyakorlatban

¹⁵ *Entscheidungen des Bundesgerichtshofs in Strafsachen* 23, 137.

ez a megállapítás, amennyiben a hajdani NDK illetékes szervei a cselekményről tudomással bírtak s ennek ellenére tétlenek maradtak vagy az eljárást megfelelő indokkal megszüntették. A tapasztalatok szerint ezen kívül számos eset szerepel a rendelkezésre álló ügyiratokban, amelyekből megállapítható, hogy a bűncselekményt a politikai vezetés indíttatására vagy támogatásával követték el. Ebből az is következik, hogy az NDK igazságszolgáltatása e bűncselekményt ugyancsak nem üldözte. Végül alappal feltételezhető, hogy a tervszettel érintett s azonos körbe tartozó cselekmények üldözése eleve elmaradt. E feltételezés a tervezet 2. §-ában megnevezett bűncselekménytípusok vonatkozásában indokoltnak tűnik. Ennek megfelelően valószínű, hogy a büntetőeljárásban további megállapításokat már csak határesetek tesznek majd szükségessé.

3. A tervezet abból indul ki, hogy az elévülés nyugvása legkésőbb az NDK első elnökének 1949. október 11-én történt megválasztásakor megkezdődött, lényegében ugyanis ezzel az aktussal jött létre az NSZEP jogtalanság talaján álló rezsimje.

Az elévülés nyugvásának befejeződése szempontjából három időpont jöhet figyelembe: 1989. november 9-e (a berlini fal lebontása), 1990. március 18-a (az első demokratikus választások) és 1990. október 3-a.

Nem tűnik indokoltnak, hogy már a berlini fal lebontását az elévülés nyugvását befejező eseménynek fogadjuk el. 1989. november 9-ét követően ugyanis lényegében még a régi pártvezetés volt hatalmon a hajdani NDK-ban, s ez természetesen nem üldözte az NSZEP rezsimje során elkövetett jogtalanságokat. Az elévülés nyugvásának véget vető időpontként szóba jöhetne az újraegyesülés napja is. Bár az NDK-t az 1990. március 18-i választásokat követően már demokratikusan igazolt szervek irányították, még nem állott fel jogállami rend. Ezt mutatja az is, hogy csak a büntető törvénykönyvet módosító hatodik (1990. június 29-i) törvény¹⁶ helyezett hatályon kívül számos a jogállamisággal ellentétes rendelkezést – azonban az

¹⁶ *DDR-Gesetzblatt* I, 39, 526.

NDK összjogának megtisztítása 1990. október 3-áig még nem következett be. Ezen túl azt sem hagyhatjuk figyelmen kívül, hogy nemcsak az igazságszolgáltatásban, de az egész államigazgatási apparátusban is még a régi erők dolgoztak.

Végül a tervezet azt az álláspontot fogadja el, hogy a csúcsvezetésnek az NSZEP jogtalanságai üldözésével szemben ható akarata mint bűnüldözési akadály 1990. március 18-ával hárult el. Ennélfogva az a feltételezés tűnik indokoltnak, hogy az elévülés nyugvása 1990. március 17. napjával ért véget.

A 2. §-hoz

A 2. § olyan lényeges elemeket mutat be, amelyek az NSZEP államában a rendszer jogtalanságát jellemezték. Azon bűncselekmények esetében, amelyek ezzel állnak összefüggésben, indokoltnak tűnik a feltételezés, hogy a bűnüldözés törvényi okoknál fogva volt kizárt. A teljes kép bemutatása csak példálózó jellegű. Nemritkán állapíthatók meg átfedések, ezek azonban szándékoltak és a szabályozás céljára nincsenek káros hatással.

1. Az NSZEP jogtalanság talaján álló rezsimjének jellemző ismérve volt, hogy az NDK polgárainak a lakóhely megválasztásához fűződő alapvető jogát korlátozta. Azért, hogy az NSZEP állama a lakosságot a szocialista felségterület elhagyásában megakadályozza és ezzel a totális uralmi rendszer fennmaradását biztosítsa, a kiutazni szándékozókát zaklatta, korlátozta és zsarolta. A berlini falnál és a vasfüggönynél elkövetett emberölési cselekmények, valamint az aknamezők és egyéb sajátos megsemmisítő szerkezetek is jó példái annak, milyen embert megvető módon járt el az NSZEP állama saját polgáraival szemben.

2. Hasonló megfontolások érvényesek a büntetőjog intézményeinek a másként gondolkodók politikai üldözése céljára történő igénybe vételét illetően (amiről a 2. pontban már beszéltünk). A csatlakozó területen a jogállamisággal ellentétes módon alkalmazott bűnüldözé-

si intézkedések áldozatainak rehabilitálásáról és kártalanításáról szóló törvény 1. § (1) bekezdésének 1. pontjában bemutatott előírások – amikre a tervezet utal – ugyancsak magukon hordozzák a jogállamisággal szembenállás jegyét. Éppen ezen a ponton nem tekinthetünk el annak vizsgálatától, vajon korlátozott volt-e a bűnüldözés a bemutatott büntetőjogi intézkedések következtében. Több tényállást – mint pl. az állami vagy társadalmi tevékenység csorbítása, a garázdaság és különösen a csoportosulás elnevezésű bűncselekményeket (NDK Btk. 214., 215. és 217. §) – is a politikai üldözés szolgálatába állították.¹⁷

Anyagi jogi szempontból az igazságszolgáltatásnak a jogállamisággal ellentétes rendelkezések alkalmazásából adódó jogtalansága akkor vonható e körbe, ha az NDK tételes joga ez okból sérelmet szenvedett. Tapasztalatok szerint éppen a politikailag másként gondolkodókkal szembeni fellépés kapcsán szenvedett komoly sérelmet az írott jog – például túlzott mértékű büntetések kiszabása vagy a tényállás-megállapításnál a tények manipulálása révén. De akkor sem lehetne kizárt a büntethetőség, ha az NDK igazságszolgáltatási szervei „csak” a hatályos törvényekben megtestesült jogtalanságot alkalmazták. Ebben az összefüggésben újra meg kell gondolnunk, vajon a részrehajló jogalkalmazás ún. gátló hatása¹⁸ annak a bírónak terhére is figyelembe jöhet-e, akinek a bírói függetlenség nem adatott meg.

3. Éppen a csatlakozó területeken a jogállamisággal ellentétes módon alkalmazott bűnüldözési intézkedések áldozatainak rehabilitálásáról és kártalanításáról szóló törvényre történő utalással (annak 2. §-ával) vette fel a tervezet a katalógusba a pszichiátriai intézetekbe jogállamisággal ellentétes módon történő beutalást. Jellegzetes a totális diktatúrákban, hogy a pszichiátriát szintén a nemkívánatos személyek üldözésének szolgálatába állítják.

¹⁷ Vö. a *StrRehaG* 1. §-ának (1) bekezdésére vonatkozó egyedi indokoláshoz az NSZEP által elkövetett jogellenes cselekmények rendezéséről szóló Első Törvény kormánytervezetében írottakkal: *Drucksache des Deutschen Bundestages* 12/1608, 16–17. o.

¹⁸ *Entscheidungen des Bundesgerichtshofs in Strafsachen* 10, 294, 298.

4. Az állambiztonsági szolgálat a rezsim eszköze volt a lakosság elnyomására. Az állambiztonsági szolgálat jogellenesen kémkedett, besúgást és zsarolást alkalmazott, emberi életek gazdasági alapjait zúzta szét, embereket fizikailag és lelkileg bántalmazott, sőt alkalmasint meg is ölt. Erre figyelemmel indokoltnak tűnik, hogy az állambiztonsági szolgálat tevékenységét mint különleges példát a 2. §-ban bemutassuk.

*A 2. cikkelyhez (A büntető törvénykönyv
hatálybalépéséről szóló törvény módosítása)*

A büntető törvénykönyv hatálybalépéséről szóló törvény 315a. §-ának kiegészítése a következőket kívánja világossá tenni: az a körülmény, hogy a cselekmény már a csatlakozás előtt üldözhető volt a Német Szövetségi Köztársaság büntetőjoga szerint is, nem jelenti, hogy a hajdani NDK-nak a csatlakozás időpontjáig még el nem évült büntetőigénye ne lenne figyelembe vehető (vö. az általános indokolás I. 3. pontjával). A kiegészítés ennek megfelelően tekintetbe veszi, hogy e részben egymással versengő két büntetőigény áll fenn, egyfelől a Német Szövetségi Köztársaságé, másfelől a hajdani NDK-é. Ezek sorsa az elévülés joga szempontjából különböző lehetett. Minden olyan esetet érinthet, amelyekben a cselekményre kezdettől fogva a Német Szövetségi Köztársaság büntetőjogának hatálya is kiterjedt – akár nemzetközi jogi szempontok alapján, akár azért, mert az elkövetés helye a Német Szövetségi Köztársaság volt. Ide értendők azok az esetek is, amikor a cselekményt kizárólag a Német Szövetségi Köztársaság területén követték el, de a hajdani NDK büntetőjoga az NDK Btk. 80. §-ának (2) bekezdésében foglalt személyi honossági elv alapján ugyancsak alkalmazható volt.

Anyagi jogi szempontból egy olyan bűncselekmény, amelyre 1990. október 3-át megelőzően a Német Szövetségi Köztársaság büntetőjogának hatálya is kiterjedt, de aszerint az elévülés már bekövetkezett, nem kezelhető másként, mint a többi bűncselekmény, melyet ugyancsak 1990. október 3-át megelőzően követtek el, de amelyekre csak az NDK büntetőjogának hatálya terjedt ki. A bűnel-

követőt megilletik a büntető törvénykönyv hatálybalépéséről szóló törvény 315. § (1) bekezdésének 1. mondata alapján a Btk. 2. §-ával összefüggésben vagy közvetlenül a Btk. 2. §-a alapján a mindenkor enyhébb jogból fakadó előnyök. A német szövetségi büntetőjog szerint már beállott elévülés figyelembevételét az enyhébb jog alapján indult nyomozásban azonban a büntető törvénykönyv hatálybalépéséről szóló törvény 315a. § 1. mondata megakadályozza.

A 3. cikkelyhez (Hatálybalépés)

A 3. cikkely szabályozza a hatálybalépés időpontját.

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

Az NDK-jogtalanságok büntetőjogi elévülési idejének számításáról szóló törvény tervezete*

A) Probléma

Az NSZEP diktatúrája és ennek története még nem került teljes körű feldolgozásra. Az áldozatok szenvedéseit nem lehet meg nem történné tenni, mégis igazságot kell szolgáltatnunk nekik. Emberek ezreinek szabadsága szenvedett kárt önkény és igazságtalan ítéletek miatt, sokukat megölték. Nem áll rendelkezésre olyan nemzetközileg és nemzetközi jogilag elismert büntetőjog, amely a jogtalanság talaján álló rezsimek bűncselekményeit szankcionálná és amit a világ államainak közössége is elismerne. Látható, hogy a nemzeti büntetőjog e vonatkozásban nem kielégítő, a jogállamnak pedig nehézségei vannak az NSZEP diktatúrája jogtalanságainak büntetőjogi feldolgozásában. Az 1990. október 3-ai Egyesülési Szerződés szabályai további félreértésekhez vezethetnek abban a tekintetben, vajon az NSZEP diktatúrája ideje alatt politikai okokból nem üldözött bűncselekmények elévültek-e.

B) Megoldás

Egyértelművé kell tenni, hogy az 1949. október 11. napjától 1990. október 2. napjával bezárólag eltelt időszakban nyugodott az NSZEP

* Gesetzesentwurf der Gruppe BÜNDNIS 90/DIE GRÜNEN (24. 03. 1992.)
„Entwurf eines Gesetzes zur Berechnung strafrechtlicher Verjährungsfristen von
DDR-Unrechtstaten” *Deutscher Bundestag* 12. Wahlperiode *Drucksache* 12/2332.

állami és pártvezetésének kifejezett vagy hallgatólagos akaratából elkövetett s politikai okokból nem üldözött bűncselekmények elévülése.

C) Alternatívák

Nincsenek.

D) Költségek

Nincsenek.

A Szövetségi Gyűlés a Szövetségi Tanács egyetértésével a következő törvényt alkotta:

Az NDK-jogtalanságok büntetőjogi elévülési idejének számításáról szóló törvény tervezete

Országos Szabványi Könyvtár 1. §

(1) A Német Demokratikus Köztársaságban elkövetett s politikai okokból nem üldözött vétségek és bűntettek elévülési idejének számításánál az 1949. október 11. napjától 1990. október 2. napjával bezárólag eltelt időszak figyelmen kívül marad. Ebben az időszakban e vétségek és bűntettek üldözhetőségének elévülése nyugodott.

(2) Az (1) bekezdés nem hatályos azon cselekményekre nézve, amelyek üldözhetősége e törvény hatálybalépésekor már elévült.

2. §

Ez a törvény a kihirdetését követő napon lép hatályba.

INDOKOLÁS

I. Általános indokolás

Az NDK történelmének feldolgozása egyaránt elengedhetetlen mind a demokratikus és polgári intézményeknek az új szövetségi tartományokban történő felépítése, mind pedig az össznémet párbeszéd sikere szempontjából. E tekintetben az NDK jogtalanságainak a nemzetiszocializmussal való azonosítása hamis és káros. Ezen túlmenően az NDK jogtalanságainak azonosítása a nemzetiszocializmus állama által elkövetett holocausttal csupán első lépés lenne a múlt igazságtalan legyőzéséhez. Christian Meier¹ arra utal, hogy a két rendszer által okozott szenvedés fajtája és mértéke teljesen különböző. Az NDK-tól nem örököltünk Auschwitzot és világháborút. Teljesen különböző az állammal való azonosulás is. A nemzetiszocializmus idején a németek összességükben azonosultak országuk cselekedeteivel. Államukkal, társadalmukkal anélkül azonosultak, hogy a pártnak tagjai lettek volna. Ezzel szemben az NDK-ban az állammal és rezsimmal való azonosulás csekély mértékű volt. Csakis így magyarázható a felügyelet és elnyomás súlya és terjedelme, mely főképpen saját polgárai ellen irányult. Nyugat-Németországban csak a háború utáni nemzedék tiltakozása tette szükségessé a németek által elkövetett bűntetteknek egész súlyukban történő tudatosítását s azt, hogy az államtársadalom részvételét e bűntettekben az egész népesség tudatosítsa. A különbség abban is megmutatkozik, hogy az új szövetségi tartományokban szenvedélyes és komoly vitát folytatnak saját történelmükről, valamint az elkövetőkről s az elkövetők és áldozataik kapcsolatáról is.

Az NDK történelme feldolgozásának a büntetést érdemlő jogtalanság megtorlására is ki kell terjednie. Ide tartoznak az olyan bűntettek, mint az Állambiztonsági Minisztérium megbízásából elkövetett gyilkosságok és a hajdani berlini falnál elkövetett emberölések.

¹ In *Frankfurter Allgemeine Zeitung*, 1992. február 19.

Ez idáig csak kevés nyomozás indult az Állambiztonsági Minisztérium megbízásából elkövetett gyilkosságok ügyében. Az e körben folyamatban lévő nyomozások mindenekelőtt Mielke állambiztonsági miniszter s az Állambiztonsági Minisztérium más felelős beosztású személyei ellen irányulnak. Háromszáz nyomozás indult a hajdani belső német határon elkövetett emberölések részben ismeretlen elkövetői ellen is.

Az olyan kényszerkisajátítások és kényszerkitelepitések ügyében indult eljárásokat is figyelembe kell vennünk itt, amelyeket mindenekelőtt 1952 júniusában, 1961 októberében, továbbá a 70-es évek közepén, egyedi esetekben pedig a 80-as években hajtottak végre. A Német Szövetségi Köztársasággal határos „iltott terület” határ menti falvaiból mintegy 50 000 embernek kellett elhagynia a határvidéket, mert politikailag megbízhatatlannak számítottak. Ezek a kényszerkitelepitések és kényszerkisajátítások – figyelemmel a bennük jelenlévő kényszerítésre és zsarolásra – büntetőjogilag relevánsak. Az NDK jogtalanság talaján álló rezsimjének szerves részét jelentik a 70-es években kikényszerített örökbefogadások is. A szülőket „aszociális életmódra ösztönzés” (NDK Btk. 145. §) miatt elítélték. Egyidejűleg megvonták szülői felügyeleti jogukat, és gyermekeiket „kiválasztott” örökbe fogadó szülőknek adták át. E körben az NDK Btk. 144. §-a értelmében mindenekelőtt a „megszöktetés” tényállása vehető számításba büntetőjogi szempontból.

Végül várható, hogy nyomozások induljanak a hajdani állambiztonsági szolgálat aktáiba 1992. január 1. napjától megnyílt betekintési lehetőség folytán. Az állambiztonsági szolgálat munkatársai a polgárok felügyeletére olyan átfogó s büntetőjogi szempontból releváns módon működtek közre, mint amilyen például a magánlaksértés, a rongálás, a testi sértés és a politikai vádaskodás, valamint a technikai eszközökkel rendszeresen folytatott lehallgatás.

Az Egyesülési Szerződés szabályozása nem kielégítő az állami szervek és az állambiztonsági szolgálat által a hajdani NDK-ban elkövetett jogtalanságokat illetően, és különösen az elévülési idők vonatkozásában értelmezésre is szorul. A tárgyalások nyugatnémet vezetőinek a hajdani NDK állami és pártelitjével szemben az Egye-

sülési Szerződés létrehozását megelőző tárgyalások során tanúsított hajlékonysága ma megnehezíti azt, hogy az NSZEP büntetést érdemlő jogtalanságait büntetőjogi úton megtoroljuk. Egyre inkább világos lesz, hogy az Egyesülési Szerződés szabályaiban éppen az NDK hajdani pártelitjének hatékony védelme foglalja el a fő helyet. Ez a pártelit az, amely az 1990. március 18-án megtartott demokratikus választások ellenére még mindig messzemenően összefonódott az állammal, és arra jelentős befolyást gyakorolt. Ehhez járulnak még a büntetőjogi fenyegetettséggel szemben ható objektív nehézségek is, melyek magyarázata éppen az NDK Btk-jának rendelkezéseiben rejlik.

II. Egyesülési Szerződés,

mely a büntetőjog területén az alábbi szabályokat tartalmazza:

1. Az Egyesülési Szerződés 8. cikkelye alapján a Német Szövetségi Köztársaságban hatályos jog 1990. október 3. napjával felváltja az NDK jogát. Az NDK büntetőjogának a Német Szövetségi Köztársaság büntetőjogával történő felváltása elsősorban a jövőre nézve hatályos. Az 1990. október 3. napját megelőzően elkövetett cselekményekre az NDK mindenkor hatályos Btk-ja marad hatályban. Ezen alapelv alól a következő esetek jelentenek kivételt:

a) A német szövetségi büntetőjog hatályos az elkövetőre, amennyiben az NDK Btk-jához képest csekélyebb büntetést állapít meg, mert a Btk. 2. § (3) bekezdése értelmében a cselekmény elkövetésétől az elbírálásáig terjedő időszakban történő törvénymódosulás esetén az enyhébb törvényt kell alkalmazni.

b) A büntető törvénykönyv hatálybalépéséről szóló törvény² újraalkotott 315. §-a szerint a bíróságnak el kell tekintenie a büntetés kiszabásától, ha a cselekményre az elkövetés időpontjában az NDK jogának hatálya terjedt ki, és ez a jog sem szabad-

² *Einführungsgesetz zum Strafgesetzbuch, EGSStGB.*

ságvesztést, sem a szabadságvesztés próbaidőre történő felfüggesztésének lehetőségét, sem pedig pénzbüntetést nem állapít meg. Ezt a kivételes szabályt mint az Alaptörvény 103. cikkelyének (2) bekezdésében meghatározott azon alkotmányjogi kötelezettség kifejeződését kell tekintenünk, hogy először a büntetőjogi törvényi tényállást kell olyan pontosan meghatározni, hogy a megengedett magatartás a tilalmazottól világosan elhatárolható legyen (*nullum crimen sine lege*), másodszor pedig egy cselekmény csak akkor büntethető, ha büntethetőségét már korábban megállapították (*nulla poena sine lege*). Az Alaptörvény 103. cikkelyének (2) bekezdése egyaránt tiltja a büntetés visszaható hatályú kiszabását és a büntetés visszaható hatályú súlyosbítását.³

Az Egyesülési Szerződés fenti szabályozásából fakad, hogy a büntetőjogilag releváns jogtalanságokra az NDK büntetőjogát kell alkalmazni. 1968-ig az NDK-ban is az 1871. évi birodalmi büntető törvénykönyv volt hatályban az NDK által alkotott módosításokkal. 1968-ban teljes körű újraszabályozást végeztek el. Ez a „szocialista büntetőjog” „arra irányult, hogy a bűnelkövetőket a szocialista törvényesség megtartására nevelje” (preambulum). E büntetőjogot fémjelzi, hogy az állam és az ún. népvagyon elsőbbségét biztosította, és ezt a védelmet különösen magas büntetésekkel nyomatékosította. Ezzel szemben azok a büntetőjogi törvényi tényállások, amik az egyén védelmét szolgálták, gyakran csak magánindítványra voltak üldözhetőek és olyan büntetési tételkeretek vonatkoztak rájuk, amelyek a szabálysértésként történő fenyegetettségtől („nyilvános megrovás”) legfeljebb próbaidőre felfüggesztett szabadságvesztésig terjedtek. Utóbb az NDK 1968. évi Btk-ja is számos módosítást szenvedett. A szolgálati titoksértést és a levéltitok megsértését, a magánlaksértést és egyéb kategóriákat, tehát az összes tényállást, mely a polgárok állambiztonsági szolgálat általi felügyeletének büntetőjogi feltérképezését illetően szóba jöhet, az NDK Btk-jának 1988. évi újrakodifikálásakor magánindítványra üldözendő bűncselekmé-

³ *Entscheidungen des Bundesverfassungsgerichtes* 25, 269, 286.

nyekké nyilvánították. A magánindítványt az NDK Btk-ja 2. §-ának (2) bekezdése értelmében a bűncselekmény tudomásra jutásától számított három hónapon, de legfeljebb a cselekmény elkövetésétől számított hat hónapon belül lehet előterjeszteni. A büntetőjogi fenyegetettség tehát itt számos esetben már nem jöhet figyelembe. Még az emberiség elleni bűntett (NDK Btk. 91. §) tényállása is alig alkalmazható, mert a politikai üldözés nem számított emberiség elleni bűntettnek. A részrehajló jogalkalmazás (NDK Btk. 244. §) vétség volt, és törvényi tényállását olyan szűkreszabottan határozták meg, hogy csak „tudatos” és „törvényellenes” részrehajló jogalkalmazás volt büntethető.

2. A német szövetségi büntetőjog alkalmazása a Btk. 78. és azt követő §-aiban foglalt elévülési rendelkezések alkalmazását is jelenti. A Btk. e §-ai váltották fel az NDK Btk-jának 82. és azt követő §-aiban megállapított elévülési szabályokat, kivéve a 84. §-t [az Egyesülési Szerződés 9. cikkelyének (2) bekezdése a II. Melléklet III. Fejezete C) Ügykörének I. Szakasza 1. pontjával összefüggésben⁴]. Az NDK Btk.-jának rendelkezéseit mindenestre figyelembe kell venni akkor, ha olyan cselekményekről van szó, amelyeket 1990. október 3. napját megelőzően követtek el és amelyekre ezen időpontig egyedül az NDK jogának hatálya terjedt ki. Az NDK-ban üldözött és elbírált cselekmények üldözésének és az e bűncselekmények miatt kiszabott büntetések végrehajtásának elévülését a büntető törvénykönyv hatálybalépéséről szóló törvény 315a. §-a a következőképpen szabályozza:

1. Azok a bűncselekmények, amelyekre egyedül az NDK Btk-jának hatálya terjed ki, tehát amelyeket 1990. október 3. napját megelőzően az NDK-ban követtek el és amelyek a csatlakozás hatálybalépésének időpontjában még nem évültek el, nem évülnek el akkor sem, ha a szövetségi köztársaság elévülési szabályai alapján már elévültek volna. Azok a bűncselekmények, amelyek a csatlakozás hatálybalépésének időpontjáig már elévültek, to-

⁴ *Bundesgesetzblatt* 1990, II, 892, 1168.

vábbra is elévültnek tekintendők, feltéve, hogy elévülésük nem nyugodott.

2. A büntető törvénykönyv hatálybalépéséről szóló törvény 315a. § 1. mondata értelmében az 1990. október 3. napjával még el nem évült bűncselekményekre a rendelkezés 2. mondata érvényes, amely szerint az elévülés 1990. október 3. napjával megszakt. Azt jelenti ez, hogy az elévülés a Btk. 78c. § (3) bekezdésének 1. mondata alapján újrakezdődik. Az újrakezdődő elévülésre már a német szövetségi büntetőjog hatálya terjed ki. Az elévülés ilyen megszakadása az elévülés bekövetkeztének időpontját elhalasztja. A Btk. 78c. § (3) bekezdésének 2. mondata értelmében azonban az abszolút elévülési időt tekintetbe kell venni.

Az Egyesülési Szerződés hatálybalépése óta a jogirodalomban véleményeltérés mutatkozik abban a tekintetben, vajon a csatlakozás hatálybalépésének időpontjában már elévült, de az NDK-ban politikai okokból nem üldözött bűncselekményeket továbbra is elévültnek kell-e tekinteni, vagy pedig nyugodott az elévülés ezek esetén. Az Egyesülési Szerződés rendelkezéseiből az vezethető le, hogy nem következett be az NDK büntetőjoga szerinti elévülés 1990. október 3. napján, ha az az NDK Btk-ja 83. §-ának 2. pontja értelmében nyugodott. Az NDK Btk-ja 83. §-ának 2. pontja szó szerint így hangzik: „A bűnüldözés elévülése nyugszik, amíg a büntetőeljárást az elkövető súlyos betegsége miatt vagy más törvényi okból nem lehet megindítani vagy lefolytatni.” A jogirodalom egyik ága azt a nézetet képviseli, hogy a politikai okokból nem üldözött bűncselekmények elévülése törvényi okból nyugodott. Még ha nem is volt olyan kifejezett törvény, amely az állami jogtalanság üldözését tilalmazta volna, a bűnüldözést e körben a pártvezetés törvénnyel egyenértékűnek tekintett akarata akadályozta.⁵

⁵ Vö. Lemke és Hettinger, in *Neue Zeitschrift für Strafrecht* 1992, 21. és köv. o.; Lemke és Hettinger, in *Strafverteidiger* 1991, 421. és köv. o.; Bollinger, in *Deutsche Richterzeitung* 1992, 73. o.; Krehl, in *DTZ* 1992, 13. és köv. o.; Ammer, in *Deutschlandarchiv* 1992, 118. és köv. o.; valamint Breymann, in *Neue Zeitschrift für Strafrecht* 1991, 463. és köv. o.

3. Abból kell kiindulnunk, hogy azon bűncselekmények üldözhetőségének elévülése, amelyeket politikai okokból nem üldöztek, minthogy elkövetésüket az állam vagy az Állambiztonsági Minisztérium maga kezdeményezte, támogatta vagy eltűrte, az NDK Btk-ja 83. §-ának (2) bekezdése értelmében nyugodott. A fenti magatartás kifejezett törvényi rendelkezés hiányában is jellemző azokra az államokra, amelyek a jogállamisággal ellentétesen cselekszenek. A Szövetségi Alkotmánybíróság úgy döntött, hogy „a Harmadik Birodalomban politikai, faji vagy vallásellenes okokból nem büntetett bűntettek és vétségek elévülése 1933 januárjától 1945 júniusáig nyugodott”.⁶ A Szövetségi Alkotmánybíróság a vitatott jogkérdést illetően még kifejtette: „A cselekmény súlya mellett – büntett vagy vétség – az elévülési akadálnak feltétele még, hogy a cselekmény üldözése az 1933. és 1945. évek között politikai okokból maradt el. Tehát nem az elkövető oldalán fennálló indok a döntő jelentőségű, hanem az, hogy a jogtalanság megbüntetését célzó állami akarat hiányzott. A törvény abból a tényből indul ki, hogy a nemzetiszocialista hatalom fennállása alatt a jogállamiság alapelveinek teljes semmibe vételével nem üldöztek bűncselekményeket, mert azok elkövetését a hatalom akkori birtokosai részben maguk kezdeményezték vagy támogatták, részben pedig szívesen eltűrték.”⁷ Döntésének meghozatalakor a Szövetségi Alkotmánybíróság a nemzetiszocialista bűncselekmények üldözéséről szóló 1946. évi május 29-i hesseni törvényt vette figyelembe, amely 2. §-ának (3) bekezdésében rendelkezett arról, hogy az 1933. január 30. napjától 1945. július 1. napjával bezárólag eltelt időszakot úgy kell tekinteni, mint amelyben az elévülés akadályoztatva volt. Hasonló büntetőtörvényeket hoztak Bajorországban és Württemberg-Badenban Badenre, Württemberg-Hohenzollernre és Rajna-Pfalzra vonatkozóan. Kifejezett ilyen rendelkezés hiányában is az NDK területén azt az álláspontot fogadták el, hogy az elévülés akadályba ütközött.⁸ A Szövetségi Alkotmány-

⁶ *Entscheidungen des Bundesverfassungsgerichtes* 1, 418, 425.

⁷ Uo., 426.

⁸ Drezdai Tartományi Felsőbíróság, in *Deutsche Rechtszeitschrift* 1947, 165. o.

bíróság az Alaptörvény 103. cikkelyének (2) bekezdésével összhangban lévőnek nyilvánította továbbá a büntetőjogi elévülési idők számításáról szóló 1965. évi április 13-i törvényt⁹ is. A büntetőjogi elévülési idők számításáról szóló 1965. évi április 13-i törvény akként rendelkezik, hogy a bűncselekmények üldözhetősége elévülési idejének számításánál az 1945. május 8. napjától 1949. december 31. napjáig eltelt időszakot figyelmen kívül kell hagyni. Ebben az időszakban az elévülés nyugodott. A Szövetségi Alkotmánybíróság az elévülés bekövetkeztének időbeli elhalasztását megengedettnek nyilvánította, mert az Alaptörvény 103. cikkelyének (2) bekezdése azokat az előfeltételeket határozza meg, amelyek fennállta esetén egy magatartás büntetendőnek nyilvánítható. Az elévülésre vonatkozó rendelkezések ezzel szemben azt szabályozzák, hogy meddig üldözhető egy büntetendő cselekmény. „Mint ahogy az elévülésről szóló rendelkezések csak az üldözhetőségre vonatkoznak, a cselekmény büntetést érdemlő voltát ezzel szemben nem érintik, nem tartoznak az Alaptörvény 103. cikkelye (2) bekezdésének hatálya alá; ennélfogva az elévülés meghosszabbítása vagy akár hatályon kívül helyezése nem ütközhet ebbe az alkotmányos elvbe.” Az Alaptörvény 103. cikkelyének (2) bekezdése nem tartalmaz rendelkezést arról az időtartamról, amely alatt az alkotmányos módon büntetendőnek nyilvánított cselekményt üldözni és a törvényben megállapított büntetéssel büntetni lehet. A bűnüldözést illetően csak a „mikortól” kérdését dönti el, nem pedig azt, hogy „mennyi ideig”.¹⁰

A hajdani NDK-ban politikai okokból s az állam kifejezett akaratából büntetőjogilag nem üldöztek olyan bűncselekményeket, mint amilyen a belső német határon elkövetett emberölés, megbízásból elkövetett gyilkosság, testi sértés, kényszerkitelepítéssel elkövetett kényszerítés és zsarolás, s így tovább. A bűnüldözés elmaradása az emberi jogok és a jogállami alapelvek sérelmét jelentette. Ezért kell a Szövetségi Alkotmánybíróság ítélezési gyakorlatának alapján abból kiindulnunk, hogy e bűncselekmények elévülése nyugodott,

⁹ *Berechnungsgesetz.*

¹⁰ *Entscheidungen des Bundesverfassungsgerichtes* 25, 269, 286. és köv.

mert az NDK Btk-ja 83. §-ának 2. pontja szerinti értelemben vett törvényi ok fennállt.

A jogbiztonság szempontjából feltétlenül szükséges, hogy a fenti-ekben elemzett helyzetet egyértelművé tegyük. Ez a szükségesség abból ered, hogy az érintettek nem kívánják kivárni, míg egységes ítélezési gyakorlat alakul ki.

4. Eltérően az NDK büntetőjoga szerint büntetendő, de politikai okokból nem üldözött bűncselekményektől, azon büntetőtörvényi tényállások vonatkozásában, amelyekre a német szövetségi büntetőjog hatálya kiterjed, az itt érvényesített álláspont szerint az elévülésre kizárólag a német szövetségi büntetőjogot kell alkalmazni. Ez érvényes különösen a politikai vádaskodás (Btk. 241a. § az 5. § 6. pontjával összefüggésben) és az elhurcolás (Btk. 234a. §, ugyancsak az 5. § 6. ponttal összefüggésben) esetére. A Btk. 241a. §-ában meghatározott bűncselekményre – mely különösen azon cselekmények üldözését illetően jön számításba, amiket az állambiztonsági szolgálat munkatársai követtek el – ötéves elévülési idő vonatkozik. Az elévülési idő a vádaskodással indul, és nem a politikai vádaskodás eredményének bekövetkeztével.¹¹ Az ítélezési gyakorlat ennél fogva mindeddig abból indult ki, hogy az elévülést kizárólag a szövetségi köztársaság joga szerint kell megítélni. A frankfurti Tartományi Felsőbíróság 1991. július 10-i határozatában éppenséggel elfogadta az elévülés bekövetkeztének tényét, mert álláspontja szerint az elévülés nem nyugodott; a Btk. 78b. §-ának az ilyen esetekre történő alkalmazása a bíróság szerint jogállami okokból nem lehetséges.¹² A kérdéses esetben az áldozatot a kényszerkollektivizálási intézkedések végrehajtása kapcsán politikailag üldözték és politikai nyomás alá helyezték azért, hogy a felesége tulajdonában álló mezőgazdasági üzem feladására kényszerítsék. A cselekményt 1958-tól 1960-ig követték el. A Szövetségi Legfelsőbb Bíróság ítékezésének, valamint a frankfurti Tartományi Felsőbíróság említett határozatának

¹¹ *Entscheidungen des Bundesgerichtshofs in Strafsachen* 32, 293. és köv.

¹² *Strafverteidiger* 1991, 421. o.

kiindulópontja az, hogy a nyugatnémet büntetőjog hatálya az ilyen cselekményekre mindig is kiterjedt. Ezért ilyen esetekben a tényleges helyzetet az elévülés szempontjából sem kell másképpen megítélni, mint azt, amikor egy nyugatnémet bűnelkövető olyan más országba menekül, ahol a nyugatnémet bűnüldöző hatóságoktól biztonságban van. A Btk. 78b. §-ának értelmében vett törvényi elévülési akadály nem állott fenn, mert bűnüldözésre csak ténybeli akadályok miatt nem volt lehetőség.

A frankfurti Tartományi Felsőbírósa döntésével jogállami okokból is egyetérthetünk, mert a Btk. 78b. §-ának átértelmezése a szó szerinti szöveget s az állandó ítélkezési gyakorlatot tekintve egyaránt ellentétes lenne a jogállamisággal. Az eredmény mindenesetre nem megnyugtató, mert a hajdani NDK büntetőjogának kizárólagos hatálya alá eső s ugyanakkor politikai okokból nem üldözött bűncselekmények vonatkozásában az elévülés nyugvásából kell kiindulnunk, míg azon bűncselekmények esetében, amelyek a szövetségi köztársaság joga szerint üldözhetők, nem állott fenn az elévülés akadályát jelentő törvényi ok.

III.

Országos Széchényi Könyvtár

A jelen törvénytervezet egyértelművé teszi, hogy a csatlakozó területen politikai okokból nem üldözött bűncselekmények elévülése nyugodott. A törvényi szabályozás kifejezetten tekintetbe veszi a büntetőjogi elévülési idők számításáról szóló 1965. évi április 13-i törvény¹³ rendelkezéseit és a szövegéhez messzemenően alkalmazkodik. Ennek megfelelően az 1949. október 11. napjától 1990. október 2. napjával bezárólag eltelt időszakban a politikai okokból nem üldözött bűncselekmények üldözhetőségének elévülése nyugodott. A bűnüldözés politikai okokból maradt el, ha a cselekményt az NSZEP állami és pártvezetésének kezdeményezésére követték el vagy a cselekmény az állami és pártvezetés hallgatólagos akaratának

¹³ Bundesgesetzblatt I, 315. o.

megfelelt, s a jogállamiság alapelveit semmibe véve nem üldözték. A bűnüldözés politikai okokból történő elmaradása fogalmának létjogosultságát igazolják az idézett bűnüldözési törvények és rendelkezések, valamint a Szövetségi Alkotmánybíróság és a Szövetségi Legfelsőbb Bíróság ítélkezési gyakorlata is. A törvénytervezet – Tüvingia tartomány „A Német Szocialista Egységpárt jogtalanságainak elévüléséről szóló törvény tervezete” című kezdeményezésével ellentétben – kerüli a tekintetbe jöhető bűncselekmények közelebbi meghatározását és minősítését. Nem szükséges ez a tényállás leírása szempontjából sem, mert a bíró dolga annak megállapítása, hogy például a személyi szabadság megsértését politikai okokból követték-e el vagy sem. A tüüingiai törvénytervezet 2. §-a szerinti leírás a jogtalanságok közelebbi behatárolására alkalmatlan. El kell utasítanunk a nemzetiszocialista cselekményeknek az NSZEP rezsimje hasonló cselekményeivel való oly módon történő azonosítását is, ahogyan ez annak indokolásában előfordul. Végül Tüüingia tartomány törvénytervezetéből a büntető törvénykönyv hatálybalépéséről szóló törvény 315a. §-ának a tervezett módosítása sem fogadható el, mert aligha tudunk elképzelni olyan esetet, amelyre a tervezett szabályozás kiterjedne. A Btk. 234a. §-ának (elhurcolás) és 241a. §-ának (politikai vádaskodás) megfelelő bűncselekményt az NDK Btk-ja nem ismer. Ha az NDK Btk-ja szerinti személyi szabadság megsértését (NDK Btk. 131. §) követték el, úgy azt az NDK joga szerint kell üldözni. Nem célszerű azonban olyan esetekre törvényi szabályozást tervezni, amelyekre nézve már most előre látható, hogy a szabályozás hatástalan marad. Nem tehetjük, hogy a büntetőjog területén alkotott módosításokkal a cselekmények üldözése tekintetében olyan reményeket keltsünk, amelyek nem teljesülhetnek. A frankfurti Tartományi Felsőbíróóság által eldöntött eset¹⁴ nem lenne másképpen eldönthető a Tüüingia tartomány által javasolt szabályozás alkalmazásával sem.

¹⁴ *Strafverteidiger* 1991, 421. o.

IV. Egyes rendelkezések indokolása

Az 1. § önállóan rendelkezik arról, hogy az elévülési idő számításánál az 1949. október 11. napjától 1990. október 2. napjával bezárólag eltelt időszak figyelmen kívül marad. Ebben az időszakban az elévülés nyugodott. A szabályozás alkotmányjogi szempontból aggálytalan.¹⁵ A tervezet abból indul ki, hogy az elévülés az NDK első elnökének 1949. október 11. napján történt megválasztása óta nyugodott. A nyugvás befejeződése szempontjából az első demokratikus választások, valamint az Egyesülési Szerződés hatálybalépésének időpontja kerül figyelembe. Az 1990. március 18. napján megtartott első demokratikus választásokkal jöttek létre a jogállami igazságszolgáltatás felépítésének feltételei. Ettől az időponttól kezdve az állami és pártvezetés már nem tudta közvetlenül meghatározni, hogy üldözzék-e a bűncselekményeket vagy a bűnüldözés elmaradjon. Mindenesetre ekkor még nem volt működőképes igazságszolgáltatás, ahogyan nem volt ilyen korábban sem. Akárcsak azelőtt, ekkor is voltak olyan bírák hivatalban, akik jogtalan ítéletek hozatalában is közreműködtek. Az ún. katonai ügyészek a nyomozásokban is részt vettek. A bíróválasztó bizottságok, amiket a bírák megbízására hívtak életre, csupán lassan tudták munkájukat elkezdni. A mai napig sem zárult le a bírák jogállami szempontok szerint történő kinevezése. Ezért a törvénytervezet úgy rendelkezik, hogy az elévülés az 1990. október 2. napjával bezárólag számított időszakban nyugodott. Ezen időpont elfogadása azért is indokolt, mert az Egyesülési Szerződés a szövetségi köztársasági büntetőjog hatálya (s így értelemszerűen az elévülés) kezdő időpontjaként 1990. október 3. napját jelöli meg. Ezen időpont elfogadása a Szövetségi Alkotmánybíróságnak a büntetőjogi elévülési idők számításáról szóló 1965. évi április 13-i törvénnyel összefüggő ítélkezési gyakorlata¹⁶ alapján is alkotmányos. A törvényi szabályozás további részletei az általános indokolásból vezethetők le.

A 2. § a hatálybalépésről rendelkezik.

¹⁵ *Entscheidungen des Bundesverfassungsgerichtes* 25, 269. és köv.

¹⁶ Uo.

TUDOMÁNYOS ÁLLÁSFOGLALÁSOK
A SZÖVETSÉGI GYŰLÉS
JOGI BIZOTTSÁGA
1992. NOVEMBER 11-I
MEGHALLGATÁSÁRÓL

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

Az NSZEP rezsimje által elkövetett jogtalanságok elévülésének nyugvásáról szóló előterjesztések kapcsán nyilvános meghallgatásra feltett kérdések

1a. Hogyan kell értelmezni a büntető törvénykönyv hatálybalépéséről szóló törvény 315. §-a (4) bekezdésének¹ és a 315a. § 1. mondatának² egymáshoz való viszonyát?

1b. Kiindulhatunk-e a hajdani NDK-ban elkövetett bűncselekmények vonatkozásában az elévülés nyugvásából akkor is, ha az NDK Btk-jának 83. §-ában meghatározott törvényi tényállások nem állnak fenn?

2. Felvethetők-e átfogó alkotmányjogi aggályok a Szövetségi Tanács törvénytervezetének³ 1. és 2. cikkelyeiben megfogalmazott szabályozással szemben, különösen az Alaptörvény 103. cikkelyének (2) bekezdésére⁴ és a jogállamiság alapelveire figyelemmel? Ellentétben áll-e a szabályozás a törvényekbe vetett bizalom védelmének elvével?

3. Vajon csupán deklaratív jelentőségű-e a Szövetségi Tanács törvénytervezetének 1. cikkelye, figyelemmel a 2. Államszerződés I. Része III. Fejezete C) Ügykörének szabályozására, melynek újraszö-

¹ „Az (1), a (2) és a (3) bekezdések előírásai nem alkalmazhatók, ha a cselekményre a Német Szövetségi Köztársaság büntetőjoga már a csatlakozás előtt érvényes volt.”

² „Amennyiben a büntethetőség vagy a büntetés-végrehajtás elévülése az NDK joga szerint a csatlakozás hatálybalépéséig még nem következett be, úgy az változatlan marad.”

³ A másodikként felvett törvénykezdeményezés szövetségi tanácsi átvételéről van szó.

⁴ „Egy cselekmény csak akkor büntethető, ha büntethetőségét a törvény már elkövetése előtt kimondotta.”

vegezését a büntető törvénykönyv hatálybalépéséről szóló törvény 315a. §-a végezte el?

4. Vajon állíthatjuk-e, hogy csupán deklaratív jelentőségű a Szövetségi Tanács törvénytervezetének 2. cikkelye

a) azokban az esetekben, amelyekben az NDK Btk-jának egyetlen tényállása sem érintett?

b) azon egyéb esetekben, amelyeket érint a Szövetségi Legfelsőbb Bíróság által tárgyalt problematika⁵ is?

5. Van-e az elévülés jogi megítélése szemszögéből különbség abban, hogy csak a hajdani NDK büntetőigénye állott-e fenn vagy a hajdani Szövetségi Köztársaság büntetőigénye is fennállott?

6. Van-e értelme annak, hogy az 1. cikkely 2. §-ában példálózó jelleggel eseteket soroljunk fel vagy inkább le kéne erről mondanunk?

7. Tanácsos-e a még folyó elévülési időket a közepes súlyú bűnözés eseteiben általános jelleggel öt évről nyolc évre meghosszabbítanunk? Vajon aggályos volna ezt megtennünk?

⁵ *Entscheidungen des Bundesgerichtshofs in Strafsachen* 32, 393.

A hajdani NDK-ban elkövetett jogtalanságok elévülése szabályozásának alkotmányjogi kérdései*

I. Bevezetés és kérdésfeltevés

Az állásfoglalás alapjául az NSZEP által elkövetett jogtalanságok elévülésének nyugvásáról szóló előterjesztések kapcsán megtartandó nem nyilvános^{**} meghallgatásra feltett kérdések szolgálnak. Ennek megfelelően állásfoglalásomat saját szakmai háttérremhez mérten azokra az alkotmányjogi kérdésekre kell korlátoznom, amelyeket a 2. pontban fogalmaztak meg. Ez viszont feltételezi, hogy a büntető anyagi és eljárási jogi előkérdések szempontjából eltérő véleményeket kell alapul venni. A lényeges kérdés – melyet a magam részéről megválaszolatlanul hagyok – az, hogy nyugodott-e az elévülés a hatályos jog alapján az NDK-ban addig, amíg a jogállami viszonyokat (akár az 1990. március 18-i új választásokkal, akár a csatlakozás 1990. október 3-án történt hatálybalépésével) helyreállították vagy sem. Éppen azt kell megkísérelnem, hogy véleményt alkossak egyik vagy másik felfogás különböző alkotmányjogi következményeiről.

II. Az elévülés kérdésének deklaratív vagy értelmező szabályozása

Ha és amennyiben a hajdani NDK-ban elkövetett jogtalanságok elévülése a jogállami viszonyok helyreállításáig terjedő időszakban ténylegesen nyugodott, semmiféle törvényhozói aktusra nincs szük-

* „Verfassungsrechtliche Fragen einer Regelung der Verjährung von Unrechtstaten in der ehemaligen DDR“ *Deutscher Bundestag* 12. Wahlperiode 1990, 6. Ausschuß Protokoll der 56. Sitzung des Rechtsausschusses.

** A meghallgatás az eredetileg tervezettel szemben nyilvános volt.

ség. Ebben az esetben ugyanis a szükséges bűnüldözési intézkedések foganatosíthatók voltak ezen időpont után, és továbbra is foganatosíthatók anélkül, hogy ez az elévülés bekövetkeztének tényébe ütközne – még ha a jogtalanságok az NDK legkorábbi időszakában történtek is. Nem állnak fenn alkotmányjogi problémák azért sem, mert az elévülés nyugvásáról szóló rendelkezések alkotmányjogi szempontból nem aggályosak. Hans de With képviselő és társai indítványának is nyilvánvalóan ez az alapgondolata, minthogy éppen nem törvényi szabályozást irányoz elő, hanem arra korlátozódik, hogy a német Szövetségi Gyűlés jogilag kötetlen, de politikailag mérvadó formában juttassa kifejezésre jogi felfogását. Mellesleg megjegyzem, hogy valójában nem áll fenn az a probléma, amit Hans de With képviselő és társai indítványának kizárólag az indokolási része vet fel a már eltelt elévülési idő újraindítása kapcsán. Az elévülés a jogállami viszonyok kezdetéig nem következhetett be, hanem csak ezen időponttal kezdődött.

A Wolfgang Ullmann és társai, valamint a Szövetségi Tanács által előterjesztett tervezetek is abból indulnak ki, hogy az elévülés nyugodott. Mégis szükségesnek látják a törvényhozói aktust a fennálló bizonytalanságok, különösen az ellentmondó döntések okából. Ezért törvényi értelmezésre törekednek. Egy ilyen értelmező szabályozás azonban csak korlátozottan alakíthatja az állam büntetőigényét. Az értelmezés is szabályozás. Ebből fakad az a ténykérdés, vajon egy ilyen szabályozás alkotmányjogi mércék szerint indokolt-e, és különösen az, vajon az Alaptörvény 103. cikkelyének (2) bekezdésével és a jogállamiság alapelvével összeegyeztethető-e. Ilyen értelmező funkciójuk volt az első tartományi törvényeknek, melyek többek közt a nemzetiszocialista bűncselekmények elévülésének kérdését szabályozták közvetlenül a második világháború után.¹ Ezt a törvényhozást alkotmányjogi szempontból igen hamar felülvizsgálták.² A Szö-

¹ Vö. a törvényről folytatott vitához Adolf Arndt 'Zum Problem der strafrechtlicher Verjährung' *Juristenzeitung* 1965, 145. és köv. o.

² A Szövetségi Alkotmánybíróság I. Tanácsának 1952. szeptember 18-i határozata, *Entscheidungen des Bundesverfassungsgerichtes* 1, 418.

vetségi Alkotmánybíróság ebben a tekintetben csak igen röviden nyilatkozott, megállapítva, hogy ezek az Alaptörvény 103. cikkelyének (2) bekezdésébe ütköznek; mindenesetre úgy foglalt állást, hogy mindez valójában az eldöntendő kérdésen túlmutat. Arról volt szó, hogy az elévülésről rendelkező szabályok nem érintették azon bűncselekmények büntetethezességét, amelyekkel a kérelmezőt vádolták. A Szövetségi Alkotmánybíróság mindennek alapján az alábbi végkövetkeztetésre jutott: „Ebből következően az Alaptörvény 103. cikkelye (2) bekezdésének nem mond ellent egy olyan törvény, amelyik a bűnüldözés elévülési akadályainak feltételeit úgy egészíti ki, hogy azok a már elkövetett bűncselekményekre is kihatnak.”³

Mindenesetre még az elévülési idő meghosszabbításának olyan heves harcosa is, mint Adolf Arndt, nyilvánvalóan egyetértett ezzel a döntéssel. A következőket írta: „Az Alaptörvény 103. cikkelyének (2) bekezdésével még egy olyan törvényi értelmezés is összeegyeztethető lenne, amely szerint az elévülési idők mindaddig nem folytak, amíg a német hatóságok számára a megszállási rendelkezések miatt tilos volt az igazságszolgáltatás működtetése vagy lehetetlenné bizonyult a nélkülözhetetlen bizonyítékok beszerezhetetlensége miatt.”⁴

A Szövetségi Alkotmánybíróság a bizalom alkotmányjogi védelme tekintetében is csekélyebb követelményeket állít az értelmező törvények, mint a megfelelő konstitutív szabályok elé.⁵

A tisztán értelmező törvényt ebből következően az állam büntetőigényére gyakorolt igen korlátozott hatására tekintettel minden esetben összeegyeztethetőnek kell tekinteni az Alaptörvény 103. cikkelyének (2) bekezdésével és a jogállamiság alapelveivel.

A Wolfgang Ullmann és társai által előterjesztett törvénytervezet 1. §-ának (2) bekezdése azonban nem egyeztethető össze az értelme-

³ Uo., 423.

⁴ Arndt, uo., 149. o.

⁵ Bundesverfassungsgericht, in *Neue Juristische Wochenschrift* 1950, 1195. o. Vö. még Bundesverfassungsgericht, in *Neue Juristische Wochenschrift* 1962, 291. o.

zési szabályozás felfogásával. Ha az elévülés nyugodott, úgy ez éppen ez okból nem is következett be; és így az a helyzet, amit a (2) bekezdés szabályozni kívánt, nem is jöhet létre. Ezért nehéz ezt a tervezetet kizárólag értelmező szabályozásként felfognunk.

III. Az elévülési előírások törvényi újraszámítása

Alkotmányjogi problémák alapján véve csak abban az esetben lépnek fel, ha az elévülési előírások egy bizonyos időszak alatti akadályozásáról szóló törvényi rendelkezések a valóságban az újraszámítást megalapozó előírásként jelennek meg. Ha olyan megfogalmazással élünk, hogy ez vagy megállapításként, vagy pedig egyértelművé tételként jelenik meg, úgy valójában sem megállapítás, sem egyértelművé tétel nem lesz ez, hanem csakis fikció.

Ilyen szabályozás volt a büntetőjogi elévülési idők számításáról szóló 1965. évi április 13-i törvény⁶, amit a Szövetségi Alkotmánybíróság alkotmányosnak tekintett.⁷ A Szövetségi Alkotmánybíróság kifejezetten azt állapította meg, hogy ez esetben nem egy egyébként beállott jogi helyzet tisztázásáról van szó, hanem arról, hogy a törvény újraszámítást alkalmazott.⁸ Így a szabályozás a cselekmény elkövetése idején hatályos elévülési idő meghosszabbítását jelentette és azt a kérdést vetette fel, vajon a büntetendőség kiterjesztésének minősül-e, vagyis olyasminnek, ami az Alaptörvény 103. cikkelye (2) bekezdésében megfogalmazott *nulla poena sine lege* elvével összeegyeztethetetlen. A német büntetőjogi és államjogi tanok kiemelkedő kisebbsége képviselte akkoriban azt a felfogást, hogy az elévülési szabályok az állam büntetőigénye meghatározásának alkotórészét képezik, és így az elévülési szabályok is az Alaptörvény 103. cikkelyének (2) bekezdése által rögzített értelemben a büntetendőség

⁶ *Bundesgesetzblatt* 1965, I. félév, 315. o.

⁷ *Entscheidungen des Bundesverfassungsgerichtes* 25, 269.

⁸ Uo., 279.

meghatározásához tartoznak.⁹ A Szövetségi Alkotmánybíróság ezzel szemben az alábbiak szerint foglalt állást: „Az Alaptörvény 103. cikkelyének (2) bekezdése tilalmazza mind a büntetés visszamenőleges megállapítását, mind a büntetés visszamenőleges súlyosbítását. Az Alaptörvény 103. cikkelyének (2) bekezdése ezzel szemben nem szól annak az időtartamnak a hosszáról, amely alatt a büntetendővé nyilvánított cselekményt alkotmányos módon lehetséges üldözni s a fenyegetett büntetés kiszabásával büntetni. Ez a rendelkezés csak arra a kérdésre válaszol, hogy bűnüldözés »mikortól« folyhat, és nem arra, hogy »meddig«... Az elévülési szabályok rendelkeznek arról, hogy milyen hosszú ideig üldözhető egy büntetendő cselekmény. Minthogy ezek csak az üldözhetőséget érintik, a büntetendőséget ellenben érintetlenül hagyják, nem tartoznak az Alaptörvény 103. cikkelye (2) bekezdésének hatálya alá; ennél fogva az elévülési idők meghosszabbítása vagy hatályon kívül helyezése nem ütközhet ebbe az alkotmányos elvbe.”¹⁰

A Szövetségi Alkotmánybíróság ezen túl a jogállamiság alapelveiből levezetett visszaható hatály tilalma szempontjából is vizsgálta e rendelkezést. E körben állandó ítélkezési gyakorlata szerinti értelemben különbséget tesz eredeti visszaható hatály (tehát olyan szabályozás, amelynek esetében a törvényhozó már lezárt tényállásokba visszamenőleg avatkozik be) és ún. nem eredeti visszaható hatály (tehát olyan szabályozás, amelynek esetében a törvényhozó múltban megvalósult, de a jelenben még nem lezárt helyzetbe avatkozik be) között. Már bekövetkezett elévülés újraindítását a bíróság nyilvánvalóan az eredeti visszaható hatály esetének tekinti.¹¹ Ezt a kérdést azonban nem kellett eldönteni, mert az elévülési idők újbóli számításáról szóló törvény nem ide tartozott. A törvény a Szövetségi Alkotmánybíróság felfogása szerinti nem az eredeti visszaható hatály esete, mert nem lezárt helyzetre kívánt hatni, hanem még folyó

⁹ Mindenekelőtt Arndt, *uo.*, különösen 147. és köv. o., valamint Calvelli–Adorno, in *Neue Juristische Wochenschrift* 1965, 273. és köv. o.; Schreiber, in *ZStRW* 80 (1978), 348. és köv. o.; Grünwald, in *Monatsschrift für Deutsches Recht* 1965, 521. és köv. o.

¹⁰ *Uo.*, 286. o.

¹¹ *Uo.*, 291. o.

elévülési időt befolyásolni. A nem eredeti visszaható hatály ilyen esetében figyelemmel kell lennünk a törvénybe vetett bizalom védelmének alapelveire, és a szabályozás további fennállásába vetett bizalmat védelemre érdemes más közösségi jogi tárgyakkal szemben kell mérlegelnünk, mégpedig az arányosság elvének figyelembevételével.¹² A Szövetségi Alkotmánybíróság az alábbi esetben nem látta a törvénybe vetett bizalmat védelemre érdemesnek: „Az elkövető mindenestre szeretné hinni, hogy a jogszabályban megállapított elévülési idő elteltéig az elévülés nem szakad meg. Ez a remény a kérdéses bűncselekmény súlyára figyelemmel éppoly kevésbé érdemes védelemre, mint egy gyilkosnak a cselekmény elkövetésekor dédelgetett azon reménye, hogy cselekményének nyomait eltüntetheti és ezzel a fenyegető büntetés elől megmenekülhet.”¹³

Az akkoriban még kisegítő jelleggel alkalmazott mérlegelésnél az arányosság elvének figyelembevételével a bíróság célja az volt, hogy az elévülési idő meghosszabbítása csak különösen súlyos bűncselekményeknél jöhessen szóba, s így a mérleg nyelve az állam büntetőigénye javára billenjen.¹⁴ A Szövetségi Alkotmánybíróság e világos kijelentései 1979-ben az elévülési idők meghosszabbításáról megújult vitában azt eredményezték, hogy a tárgyalás lényegében jogpolitikai alapokról folyt. Ez a helyzet Hans-Jochen Vogel akkori igazságügyi miniszter egyik tanulmányában ekként mutatkozott meg: „Aligha kételkedhetünk a még el nem évült gyilkosság elévülési ideje meghosszabbításának vagy hatályon kívül helyezésének megengedhetőségében. Az 1960 és 1965 közötti évek időszakának elévülési vitáit messzemenően uraló alkotmányjogi probléma már nem időszerű.”¹⁵

Ha a kialakított elveket az NDK-ban elkövetett jogtalanságok elévülési kérdéseire alkalmazzuk, bizonyos különbségtételeket el kell végeznünk. A Szövetségi Alkotmánybíróság ítélezési gyakor-

¹² Uo., 292. o.

¹³ Uo., 293. o.

¹⁴ Uo., 292. o.

¹⁵ *Zeitschrift für Rechtspolitik* 1979, 1–3. o.

lata szerint az Alaptörvény 103. cikkelyének (2) bekezdésébe ütközés problémája nem vetődik fel. Továbbra is felvethető azonban az a kérdés, hogy valóban helytálló-e a Szövetségi Alkotmánybíróság azon állásfoglalása, amely szerint az elévülési idők nem érintik az Alaptörvény 103. cikkelyének (2) bekezdése szerinti értelemben vett büntetendőséget. Önmagában véve ugyanis van valami abban a tételben, hogy az elévülési idők határozzák meg az állam büntetőigényének mértékét, és ezért az Alaptörvény 103. cikkelye (2) bekezdésének hatálya alá tartoznak. Természetesen semmi nem szól amellett, hogy ebben a kérdésben a Szövetségi Alkotmánybíróság ítélkezési gyakorlatának megváltozásával kellene számolnunk. Ez ellen szól annak módja is, ahogyan más demokratikus rendszerek kezelik a második világháború alatt elkövetett háborús bűncselekmények üldözésének alkotmányos előfeltételeit. Az angolszász államokban éppen az utóbbi években születtek tömegével olyan jogszabályok, amelyek az ilyen cselekmények üldözésének eljárásjogi akadályait küszöbölték ki. Ezekre az eljárási szabályokra általában az érintett államok legmagasabb szintű bíróságai is áldásukat adták.¹⁶

A Szövetségi Alkotmánybíróság ítélkezési gyakorlatának alapulvételével mégis közelebbről meg kell világítanunk azt a kérdést, hogy sérelmet szenvedett-e a visszaható hatály jogállami tilalma vagy sem. Itt egyrészt arról a kérdésről van szó, hogy fennáll-e ebben az esetben a védelemre érdemes bizalom alapelve. A Szövetségi Alkotmánybíróság már idézett döntésében mindenesetre fenntartásokat hangoztatott már azzal kapcsolatban is, hogy lehet-e védelemre érdemes az elkövetőnek egy bizonyos elévülési idő változatlan fennállásához fűződő bizalma. Ehhez csatlakozik az a probléma, hogy ezt a bizalmat nem a Szövetségi Köztársaság, hanem az NDK teremtette. Természetesen ennek magyarázata az egyesülés eseményeinek logikájában keresendő, valamint annak logikájában, hogy az NDK bűn-

¹⁶ L. Ausztráliában a Polyukhovitch-estet, in *The Commonwealth* 1990. november 9. és *Australian Law Journal Reports* 65, 521; a kanadai helyzethez pedig L. C. Green, in *The British Yearbook of International Law* 59 (1988), 217. és köv. o. Hasonló szabályozás Nagy-Britanniában a Felsőház jelentős ellenállásába ütközött.

tetőigénye az egyesült Németország büntetőigényébe olvadt be az egyesülésből következően,¹⁷ s ennél fogva az NDK jogának ezen büntetőigényre gyakorolt hatásait alapvetően elfogadtuk. De az NDK éppenséggel nem volt jogállam, ennek megfelelően az NDK jogából nem is származhattak a jogállamiság alapelvéből eredő védelmi hatások. Ezért problematikus annak elfogadása, hogy egy NDK-beli elévülési szabály változatlan fennállása a törvényekbe vetett bizalom védelme elvének lehetséges tárgya lehet. Ha azonban elutasítjuk, hogy származhatnék jogilag védett bizalom az elévülés NDK-jog szerinti beálltából, akkor ennek az elutasításnak következetesen ki kell hatnia az eredeti visszaható hatályra is. A visszaható hatály megengedhetetlensége ugyanis – amit a Szövetségi Alkotmánybíróság is fő szabályként elfogad – a bizalom védelmének alete,¹⁸ tehát feltételezi, hogy fennállhat védelemre érdemes bizalom.

Ha a fentiekkel szemben azt fogadjuk el, hogy az NDK jogából is származhat védelemre érdemes bizalom – ha tehát éppen a jogállami alapelvek alkalmazásával helyesbítjük az NDK jogát (ami mellett szintén hozhatók fel érvek) –, úgy differenciált megoldásokhoz jutunk. Amennyiben az NDK hatályos joga szerint az elévülés az érintett cselekmények vonatkozásában már bekövetkezett, eredeti visszaható hatályról lenne szó. Ez esetben különösen nyomós közérdek miatt a beavatkozás mégis indokoltnak tűnhet. Kétkednünk kell azonban ilyen különösen nyomós okok fennálltában, legalábbis nem fogadhatók el minden megkülönböztetés nélkül az összes szóba jöhető cselekmény esetében. Itt inkább differenciált szabályozásra lenne szükség.

Amennyiben nem eredeti visszaható hatályról van szó, felmerül a kérdés: tekintetbe vette-e a törvényhozó az arányosság alapelvét, ha az állam büntetőigényének jelentőségét fontosabbnak értékeli, mint az elkövetői bizalom védelmét. Ilyen mérlegelés mellett egészen biztosan a cselekmény súlya szerint kell különbséget

¹⁷ Uo.

¹⁸ *Entscheidungen des Bundesverfassungsgerichtes* 11, 129, 145; 13, 261, 271; 14, 288, 297; 18, 135, 142; 22, 241, 248; 27, 375, 385; 30, 392.

tennie, ami természetesen igen nehezen megoldható törvényhozási szempontból.

Mindebből következően alkotmányjogilag problémás az NDK-ban elkövetett jogtalanságok elévülése számításának megkülönböztetés nélküli újraszabályozása, ha ez a szabályozás nemcsak értelmző jellegű. Ezért igen sok múlik azon, hogy miképpen kell a büntetőeljárás-jogi értékelést az eddig hatályos jog alapján megítélnünk.

IV. A kettős büntetőigény problematikája

Az egyesülés a két ország egybeolvadását jelenti. Esetek egész sorában fennállt mindkét állam büntetőigénye – jelesül akkor, amikor ugyanazon cselekmény mindkét állam joga szerint büntetendő volt, és üldözni is lehetett volna. Ilyen helyzet mindenképpen lehetséges volt a Szövetségi Köztársaság és az NDK viszonyában. Mindazonáltal az NDK a Szövetségi Köztársaság büntetőjoga alkalmazásának célja szemszögéből nem minősült általában belföldnek, és az NDK polgárai nem voltak általában német polgárok a büntető törvénykönyv rendelkezéseinek alkalmazásakor.¹⁹ A Szövetségi Legfelsőbb Bíróság ítélkezési gyakorlata szerint azonban a német szövetségi büntetőjog fennhatóságának ezen korlátozása nem jelentette szükségszerűen, hogy a német szövetségi büntetőjog nem lett volna alkalmazható az NDK erőszak- és önkényuralmi intézkedéseivel szemben. Ha ezek az intézkedések az NDK joga szerint is büntetendők voltak, valójában egymással versengő büntetőigények álltak fenn.

A két államnak az Egyesülési Szerződés által megvalósított egybeolvadása az NDK büntetőigénye szempontjából azt jelenti, hogy az NDK eddigi büntetőigénye átszármazott az egyesült Németországra.²⁰ Ezzel az egyesült Németország kezében két büntetőigény egyesült. Az a körülmény, hogy e két büntetőigény a továbbiakban

¹⁹ *Entscheidungen des Bundesgerichtshofs in Strafsachen* 32, 293.

²⁰ Vö. Samson, in *Neue Justiz* 1991, 237. o.

is fennállhat egymás mellett, különösen a büntető törvénykönyv hatályba lépéséről szóló törvény 315. §-a (4) bekezdésének az Egyesülési Szerződés szerinti szövegéből következik. Mindenesetre ebben az összefüggésben éppen e rendelkezésnek van különös következménye. Ez ugyanis rögzíti, hogy az NDK büntetőjogának bizonyos módosításai nem érvényesek az átszármazott büntetőigényre, ha a Szövetségi Köztársaság büntetőigénye már a csatlakozás előtt fennállott. E rendelkezést mindenekelőtt azért vitatják, mert olyan elkövetők megbüntetését teszi lehetővé, akik az NDK joga szerint nem voltak büntethetők (pl. NDK-ügynökök). Ha e rendelkezés alapgondolatát a büntetőigény elévülésével összefüggésben a vádlottak javára kívánjuk alkalmazni, úgy arra az eredményre juthatunk, hogy a Szövetségi Köztársaság joga szerinti elévülés bekövetkezte esetén a cselekmény nem üldözhető még akkor sem, ha a cselekmény az NDK joga szerint még nem évült el. Ez az NDK-ban elkövetett jogtalanságok szempontjából különösen azért vet fel problémákat, mert a Szövetségi Köztársaság joga szerint az elévülés nem ütközött akadályba, hiszen a bűnüldözés jogilag lehetséges volt; és az elkövető fizikai távolléte a Szövetségi Köztársaság területéről nem azt jelenti, hogy elévülési akadály állott volna fenn. Csak az NDK-ban érvényesült elévülési akadály.

Igazán figyelemre méltó konstrukció lenne, ha a párhuzamos büntetőigény fennálltának eseteiben arra a következtetésre jutnánk, hogy az elévülés az okból állt be, hogy az a Szövetségi Köztársaságban valóban bekövetkezett; ámde nem így azokban az esetekben, amelyekben csak az NDK joga szerinti büntetőigény állott fenn. Ebben az összefüggésben természetesen csak azt kell egyértelművé tennünk, vajon tekintetbe vehető-e alkotmányjogilag, ha az elkövető nem élvezheti a Szövetségi Köztársaságban már korábban beállt elévülésből fakadó előnyöket, mert az elévülés az NDK joga szerint nyugodott. Ha a Szövetségi Alkotmánybíróság azon felfogását követjük, amely szerint az Alaptörvény 103. cikkelyének (2) bekezdése nem alkalmazható az elévülés problematikájára, akkor ebben az összefüggésben csak a törvénybe vetett bizalomnak a jogállamiság alapelvéből fakadó védelmével összefüggő kérdések merülnek fel.

Más szóval az a kérdés jelentkezik, vajon érdemes-e védelemre az elkövetőnek abba vetett bizalma, hogy cselekménye a Szövetségi Köztársaság joga szerint már elévült és többé nem üldözhető. Számmra inkább távol állónak tűnik egy olyan konstrukció, amelyben vélelmeznénk egy nem a Szövetségi Köztársaság felségterületén tartózkodó elkövető bizalmát. A párhuzamos büntetőigény ténye nem teremti meg az elkövető számára a bizalom pótlólagos védelmének elvét. Ez okból alkotmányjogi szempontból nem kifogásolható, ha az elévülésnek az NDK-ban történő nyugvása mellett a Szövetségi Köztársaságban korábban bekövetkezett elévülés nem hat ki az elkövetőre.

V. Eredmények

Ha az NSZEP által elkövetett jogtalanságok elévüléséről szóló szövetségi tanácsi törvénytervezet 1. §-ában megállapított szabályozást és az NDK-ban elkövetett jogtalanságok büntetőjogi elévülésének számításáról a zöldek által benyújtott törvény tervezete 1. §-ának (1) bekezdésében foglalt szabályozást csak értelmezésnek tekintjük, úgy nem állnak fenn alkotmányjogi aggályok.

Amennyiben ezeket a rendelkezéseket nem tisztán értelmező, hanem az elévülési idők újbóli számítására irányadó konstitutív rendelkezésekként fogjuk fel, akkor sem állnak fenn alkotmányjogi aggályok az Alaptörvény 103. cikkelyének (2) bekezdése szempontjából. Aggályok merülhetnek fel viszont bizonyos körülmények között a törvénybe vetett bizalomnak a jogállamiság alapelvéből fakadó védelme nézőpontjából, különösen akkor, ha az elévülési idő az NDK korábbi joga szerint már bekövetkezett. Ebben az esetben a szabályozást csak különösen súlyos bűncselekményekre kellene korlátozni, melyek tekintetében erősebb az államnak a büntetéshez, semmint az elkövetőnek a törvényekbe vetett bizalma védelméhez fűződő érdeke.

Állásfoglalás az NDK-ban elkövetett jogtalanságok elévülésének kérdéséhez*

I. A probléma behatárolása

Az üldözhetőség elévülése a büntető törvénykönyv 78. § (1) bekezdésének 1. mondata értelmében kizárja a cselekmény üldözését. Az elévülés előfeltétele tehát, hogy a cselekmény az anyagi jog szerint létezzék; másként kifejezve, az elévülés a cselekményhez képest másodlagosként fogható fel. Ennek megfelelően az a kérdés lesz elsődleges, hogy büntethető-e – és ha igen, milyen mértékben – az NDK rezsimjének bűnözése. Ezen elsődleges kérdés elől a törvényhozó mindaddig kitért s eldöntését az ítélezésre hagyta, mely eddig igencsak változatos megoldásokra jutott. Az előterjesztett tervezetek indokolásaikban erőteljesen kifogásolják a jelenlegi jogbizonytalanságot. Mindenekelőtt abból fakad ez, hogy a büntethetőség alapkérdése messzemenően nyitott. Ezt a jogbizonytalanságot azonban a benyújtott törvénytervezetek sem küszöbölik ki. Sőt, még növelik is, mert annak elvetésével, hogy az 1949-ig visszamenően szóba jöhető lehetséges cselekmények már elévültek volna, éppen jelentősen kiszélesítették azon elkövetők körét, akiknek büntethetősége még ezután megvizsgálandó.

Párhuzamosság mutatkozik a holocaustnak a német szövetségi jogrendben történő feldolgozása tekintetében is. A törvényhozó akkoriban is teljességgel tétlen maradt s a büntetőjogi feldolgozást az igazságszolgáltatásra hagyta. Az igazságszolgáltatás viszont megta-

* „Stellungnahme zur Frage der Verjährung von DDR-Unrechtstaten” *Deutscher Bundestag* 12. Wahlperiode 1990, 6. Ausschuß *Protokoll der 56. Sitzung der Rechtsausschusses*.

gadta a történeteknek teljes horderejükben történő tudomásulvételét. Rejtett, noha hivatalosan kétségbe vont visszaható hatályt alkalmazott, s ezt vitatható indokokkal tette. Mindezek következményeként ellentmondásos félmegoldások születtek. Egyetlen példa a fennálló problémakörből: a Harmadik Birodalom esetében a Szövetségi Legfelsőbb Bíróság eltért a büntető törvénykönyv régi szövegezése szerinti 69. §-tól, melynek értelmében a bűnüldözés „törvényi rendelkezés alapján nem kezdődhetett meg, illetőleg nem folytatódhatott”, mert a Führer akaratát törvénynek tekintették. Egyidejűleg következik ebből, hogy a Harmadik Birodalom számos jogtalansága az akkor hatályos anyagi büntetőjog szerint egyáltalán nem volt büntetendő, mert azokat a Führer rendelte el törvényi erővel. A betervezett törvénytervezetek hasonlóképpen ellentmondásosan érvelnek az NDK Btk-jának 83. § (2) bekezdése tekintetében.

A holocaust túlnyomóan szerencsétlen feldolgozásából az NDK rezsimje bűnözésének büntetőjogi feldolgozása kapcsán az alábbi következtetést kellett volna levonni: a törvényhozónak egyértelmű jogpolitikai állásfoglalást kellett volna hoznia arról, hogy kit kell megbüntetni és kit nem; és miként az Európai Emberi Jogi Egyezmény 7. cikkelyének (2) bekezdésében tették, az Alaptörvény 103. cikkelyének (2) bekezdését is ki kellett volna egészíteni. Ez nem ütközött volna az Alaptörvény 79. cikkelyének (3) bekezdésébe, mert a visszaható hatály jogállami szempontból tagadhatatlanul csakis normális körülmények között érvényes. Ezzel a jelenlegi elévülési vita is feleslegessé vált volna.

II. Alapvetés a probléma megoldásához

1. Ha az Egyesülési Szerződés rendelkezéseinek megfelelően az NDK rezsimje bűnözésének büntethetősége vonatkozásában az akkor hatályos jogból indulunk ki, úgy sok esetben hiányozni fog a büntethetőség. Az emberi jogoknak számos kívülről visszatekintve megállapítható megsértése jogszerűnek minősült az NDK-ban a belső állami jog szempontjából. Még a fálnál elkövetett halálos kime-

netelű lövéseket is alapjában fedezte a határvédelemről s a rendőrségről szóló törvény. Az uralkodó felfogás szerint azonban a szélsőségesen cselekvőt meg lehet büntetni.

2. Az elévülés 1933 és 1945 közötti időszakra eső nyugvásának elfogadása a büntető törvénykönyv régi szövegezése szerinti 69. §-a értelmében – azaz „törvényi előírás alapján” – problematikus. A Szövetségi Alkotmánybíróság ugyanis konstitutívnak minősítette a közvetlenül háború utáni időkben született bűnüldözési törvényeket, melyek kifejezetten arról rendelkeztek, hogy az elévülés a Harmadik Birodalom ideje során nyugodott. A Führer akaratával mint „törvényi előírással” történő érvelés a büntető törvénykönyv régi szövegezése szerinti 69. § értelmében ellentmondásosnak bizonyul azon túlmenően is, ahogyan azt kezdetben értelmezték.

3. A Szövetségi Legfelsőbb Bíróságnak a büntető törvénykönyv régi szövegezése szerinti 69. §-sal összefüggő ítélkezési gyakorlata alkalmazása az NDK Btk-ja 83. §-ának 2. pontjára még inkább problematikus. A Führer akarata, valamint az NDK állami és pártvezetésének akarata jogilag nem azonosítható. Míg a Harmadik Birodalom „a törvényesség ősi alapelvét helyettesítette azzal, hogy a régi törvények helyébe a Führer akarata lépett” (Maunz), az NDK-ban „szocialista törvényesség” érvényesült. Ez utóbbiban benne rejtett ugyan az igazságszolgáltatás részrehajlásának lehetősége, de nem hordozta magában a törvényhez kötöttség megszüntetésének lehetőségét. Ezen kívül kiderül az itt jelzett ellentmondás is (nevezetesen a hivatkozás a hatályos jogra az elévülés, de nem a büntethetőség esetében).

4. Helytállóbb okok szólnak annak elfogadása mellett, hogy a hajdani NDK-ban elkövetett s politikai okokból nem üldözött bűncselekmények büntethetőségének elévülése nem nyugodott. A beterveztett törvénytervezetek tehát nem deklaratív, hanem konstitutív szabályozást tartalmaznak; ennél fogva az indítványozott parlamenti határozat tartalmilag nem helytálló. A tervezetek hatálya szempontjából az NDK-ban elkövetett bűncselekmények két csoportja között kell különbséget tennünk aszerint, hogy elévültek-e már vagy sem.

5. A törvénytervezetek a még be nem következett elévülés eseteire a büntető törvénykönyv hatálybalépéséről szóló törvény 315. §-ának (4) bekezdéséhez és a 315a. §-hoz csatlakozó különös szabályozást állapítanak meg, melynek nincs nagy gyakorlati jelentősége. Alkotmányjogilag a még le nem járt elévülési idő meghosszabbítása megengedett. A valójában csupán a jogi helyzetet rögzítő megfogalmazás azonban az elévülési idők konstitutív meghosszabbításaként értelmezhető.

6. A tervezetekben foglaltakat az előterjesztők szándékával szemben a már bekövetkezett elévülés eseteire nem szabad alkalmazni, mert a helytálló uralkodó felfogás szerint a már elévült cselekmények megbüntetése és a már bekövetkezett elévülés hatályon kívül helyezése alkotmányellenes. A Szövetségi Alkotmánybíróság másképpen szóló igen korai döntése – az elévülési idők számításáról szólóan utóbb, 1965-ben alkotott törvénnyel összefüggésben hozott döntése alapján – gyakorlatilag immár meghaladottnak minősül.

7. Az előterjesztett törvénytervezetek jogpolitikailag ettől függetlenül is megkérdőjelezhetők. Az elévülés értelme és célja szerint a büntetésnek az idő előrehaladásával elenyésző szükségességével, a felderítés idővel növekvő problémáival, a hibás ítélethozatal veszélyével szintén számolnia kell. A nyugvás szabályai ebből a szempontból rövid ideig tartó akadályok elismertetését célozzák, de nincs értelmük negyven évig terjedő időszak esetében.

III. Válaszok a feltett kérdésekre

1a. A büntető törvénykönyv hatálybalépéséről szóló törvény 315a. §-ának (1) bekezdése *lex specialis* a 315. § (4) bekezdéséhez képest.

1b. Nem (vö. fent II/4.).

2. Igen (vö. fent II/6.).

3. Nem (vö. fent II/4.).

4. Nem (vö. fent II/4.).

5. Igen, de nem az alkotmányjogi megítélés szempontjából.

6-7. Ezek megválaszolását büntetőjogban jártasabb kollégáimra hagyom.

Állásfoglalás a Német Szövetségi Gyűlés Jogi Bizottsága előtt 1992. november 11-én az NSZEP által elkövetett jogtalanságok elévüléséről szóló törvénytervezetekkel kapcsolatos meghallgatás alkalmából*

Az 1a. számú kérdéshez: A büntető törvénykönyv hatálybalépéséről szóló törvény 315. §-ának (4) bekezdése azt állapítja meg, hogy e törvény 315. §-ának (1), (2) és (3) bekezdései (átmeneti rendelkezések a hajdani NDK-ban 1990. október 3. napja előtt elkövetett cselekményekre: az NDK-ban elkövetett „régí cselekményekre”) nem hatályosak azon cselekményekre nézve, amelyekre a német szövetségi büntetőjog már a csatlakozás hatálybalépése előtt is hatályban volt. Ezen cselekmények tekintetében tehát a csatlakozással nem következett be jogváltozás; ezekre nézve nem is volt szükség átmeneti rendelkezésre. Ennélfogva a kedvezőbb szabályozás kérdése [Btk. 2. § (3) bekezdés] fel sem merül. Mindez azt jelenti, hogy ezen esetekben egyedül a német szövetségi szabályok mérvadóak, és normák közötti versengés esetén a jogalkalmazásra ható NDK-beli tényállások visszaszorulnak. Erre az esetre nem vonatkoztatható Lemke és Hettinger álláspontja,¹ mely szerint a kizárólagosan német szövetségi jog abban az értelemben hatályos, hogy az NDK büntetőjoga szerinti párhuzamos büntethetőség tényállásszerűen kizárt. Ez a felfogás félreértelmezi azt a körülményt, hogy bár az Egyesülési Szerződés a csatlakozás hatálybalépésével hatályon kívül helyezte az NDK addigi jogát, ezen normák eredeti létéről nem dönthetett.

* „Stellungnahme” *Deutscher Bundestag*, 12. Wahlperiode 1990, 6. Ausschuß, *Protokoll der 56. Sitzung des Rechtsausschusses*.

¹ Lemke és Hettinger, in *Neue Zeitschrift für Strafrecht* 1992, 22. o.

A büntető törvénykönyv hatálybalépéséről szóló törvény 315a. §-a a 315. § anyagi jogi szabályától teljességgel független, különös rendelkezés meghatározóan eljárásjogi minőséggel, ennél fogva nem kapcsolódik a cselekmény elkövetése idején hatályban volt joghoz. Ebből következően az elévülés kérdése tekintetében a kedvezőbb elbírálás elve [Btk. 2. § (3) bekezdés] ugyanúgy figyelmen kívül marad, mint a visszaható hatály tilalma.² A büntető törvénykönyv hatálybalépéséről szóló törvény 315a. §-a nem tartalmazza az elévülés átfogó szabályozását, és első mondatában a csatlakozás hatálybalépésének időpontjáról csak azt mondja, hogy az „változatlan marad” – feltéve, hogy ebben az időpontban az elévülés az NDK büntetőjoga szerint még nem következett be. Ilyen esetekben az elévülést úgy kell tekinteni, hogy az megszakadt (második mondat) és 1990. október 3. napjával újra kezdődött (Btk. 78c. § (3) bekezdés 1. mondata).

Az 1b. számú kérdéshez: Ha a kérdést az 1a. kérdéssel összefüggésben kell vizsgálnom, tehát olyan régi cselekményekre vonatkoztatva, amikre a német szövetségi büntetőjog hatálya már a csatlakozás hatálybalépése előtt is kiterjedt, úgy abból kell kiindulnunk, hogy a büntető törvénykönyv hatálybalépéséről szóló törvény 315a. §-a ezen esetekre elsősorban azért nem vonatkozik, mert a 315. § (4) bekezdésének hatálya alá eső régi cselekményekre a Btk. 78. és azt követő §-aiban megállapított német szövetségi elévülési rendelkezések is irányadók.

A büntető törvénykönyv hatálybalépéséről szóló törvény 315a. §-ának azonban (és ezzel együtt annak a kérdésnek is, vajon a cselekmény az NDK büntetőjoga szerint elévült-e már) jelentősége lehet például akkor, ha az a Btk. 241. §-ában meghatározott politikai vádaskodás bűncselekményével – amelynek az NDK Btk-jában nincs megfelelője – látszólagos halmazatban a személyi szabadság megsértése bűncselekményének minősített alakzatát [Btk. 239. § (2) bekezdés] is megvalósítja, melyre az NDK-ban is volt megfelelő

² Geiger, in *Juristische Rundschau* 1992, 397. o.

szabály (NDK Btk. 131. §), és amelyek tekintetében az elévülés kérdése – és ezzel együtt az elévülés nyugvásának kérdése is – megválaszolható az NDK büntetőjoga szerint (erről közelebbről még az alábbiakban szölok).

A 2. kérdéshez: A Szövetségi Tanács törvénytervezetének 1. és 2. cikkelyével szemben semminemű alkotmányjogi aggály nem áll fenn, különösen nem átfogó jelleggel. A tervezett szabályozás lényegében azt tartalmazza, ami a helyes felfogás szerint törvényi értelmezés nélkül is megfelel a hatályos jog szakszerű értelmezésének. Helytálló tehát, ha a tervezet indokolása csak „az elévülési jogi megítélés egyértelművé tételéből” indul ki, és kizárólag deklaratórius jelentőséget tulajdonít a maga számára. A törvényi értelmezés természetesen kívánatos, mert az elévülési jogi kérdések az ítékezésben és az irodalomban egyaránt vitatottak, s a kérdés gyakorlati jelentőségét tekintve nem várható tétlenül, míg erről a legmagasabb bírói fórum esetleg dönt.

A 2. pont átfogó kérdésfeltevése szempontjából egyébiránt tovább kell kutatni, vajon attól függ-e az elévülési jogi problematika egyértelművé tétele (és ezzel a 2-6. kérdésekre adandó válaszok tartalma is), hogy

a) az NSZEP által elkövetett jogtalanságokat a nemzetiszocialista erőszakcselekményekkel kapcsolatos ítélezési gyakorlat által kifejlesztett alapelvek szerint kell-e kezelnünk, és

b) az NDK-nak a csatlakozás idején még el nem évült büntetőigénye fennáll-e és átszármazott-e a Német Szövetségi Köztársaságra.

E két kérdést a tervezet indokolása behatóan megválaszolja és megindokolja.

Időközben teljességgel uralkodó felfogássá vált, hogy az NSZEP által elkövetett jogtalanságokat sem kell másképpen megítélnünk, mint a nemzetiszocialista erőszakcselekményeket. Itt azt kell párhuzamosan megvizsgálnunk, vajon a jogtalanság talaján álló két rezsिम egyáltalán hasonlítható-e egymással vagy sem. Abban mindenesetre nem különböznek, hogy „a Führer akaratát”, illetve az állami és

pártvezetés akaratát a törvénnyel azonosították, s hogy ez mindenkor a törvénynek megfelelő bűnüldözés kerékkötője volt. Ezért aztán az elévülés nyugvásának kérdését illetően is mindkét rezsimre ugyanaz érvényes. Amit ezzel szemben Grünwald képvisel,³ az nem meggyőző (s erről még az alábbiakban bővebben szólunk).

König, Riedel és Geiger⁴ mélyrehatóan állást foglaltak azon további kérdésekben, hogy a hajdani NDK büntetőigénye szempontjából mi érvényesül az olyan régi cselekmények esetében, amik eddig a német szövetségi jog és az NDK Btk-ja szerint egyaránt büntetendőnek minősültek. Kifejtették, hogy ezen esetekben az NDK-nak a Szövetségi Köztársaságra átszármazott (és még el nem évült) büntetőigénye a büntető törvénykönyv hatálybalépéséről szóló törvény 315. §-ának (4) bekezdése ellenére is érvényesíthető marad. A büntető törvénykönyv hatálybalépéséről szóló törvény 315. §-ának (4) bekezdése normák közötti versengés esetén csak anyagi jogi szempontból indokolja a német szövetségi jog elsőbbségét. A 315. §-on kívül szabályozott, elévüléssel kapcsolatos eljárásjogi kérdésre egyedül a 315a. § külön rendelkezése irányadó. E különválasztandó rendelkezések mögött az a megfontolás húzódik, hogy a csatlakozás a fennálló német szövetségi büntetőigénnyel nem változtat [315. § (4) bekezdés]. A 315a. § segítségével kellene tehát elkerülni, hogy az NDK még fennálló büntetőigénye a német szövetségi jog kedvezőbb elévülési rendelkezésére figyelemmel a csatlakozás miatt eleenyessen.

Ezért abból kell kiindulnunk, hogy az NDK-ban elkövetett azon régi cselekmények tekintetében, amelyek szempontjából mind az NDK büntetőigénye, mind a német szövetségi büntetőigény egyaránt fennállott, a csatlakozás időpontjában két párhuzamos büntetőigény létezett. Ezeknek elévülési jogi szempontból különböző sors juthatott osztályrészül. Lemke és Hettinger, valamint Grünwald eltérő véle-

³ Grünwald, in *Strafverteidiger* 1992, 335. o.

⁴ König, in *Neue Zeitschrift für Strafrecht* 1991, 569. o. és 1992, 186. o.; Riedel, in *Deutsche Juristenzeitung* 1992, 167. o.; és Geiger, in *Juristische Rundschau* 1992, 404. o.

ményen vannak.⁵ König, Riedel és Geiger már hivatkozott érvei azonban önmagukban véve meggyőzőek.

Grünwald ellenvetései többek között abból táplálkoznak, hogy a két büntetőigény igenlése csak akkor lenne képviselhető, ha a csatlakozáskor „két egyenrangúnak tekintett állam egyesüléséről” lett volna szó. Ez a megfontolás nemcsak degradáló a demokratikusan legitimált NDK-val mint szerződéses partnerrel szemben, de nem is fedí a valóságot. Nem az a kérdés ugyanis, hogy a csatlakozás időpontjában az NDK „egyenrangúnak tekintett” partner volt-e vagy sem. Egyedül az mérvadó, hogy az NDK a csatlakozás időpontjában mint szerződéses partner államjogilag és nemzetközi jogilag önálló volt, és büntetőigényét az Egyesülési Szerződéssel az egyesült Németországra származtatta. Az összes átmeneti rendelkezésnek (vagyis a büntető törvénykönyv hatálybalépéséről szóló törvény 315. és azt követő §-ainak) közös előfeltétele, hogy az NDK addigi büntetőigénye a továbbiakban is fennáll, de a Szövetségi Köztársaságra származott át annak érdekében, hogy az NDK-ban elkövetett régi cselekmények a mindenkor alkalmazandó normák szerint egyáltalán üldözhetőek legyenek. Még valamit figyelembe kell itt vennünk: az 1990. március 18. napja óta demokratikusan kormányzott NDK és szerződéses partnere éppen nem abban voltak érdekelték, hogy az NDK büntetőigényét csak azért tekintsék érvényesíthetetlennek, mert a német szövetségi büntetőigény a német szövetségi jog szerint már elévült. A büntető törvénykönyv hatálybalépéséről szóló törvény 315a. §-a szerint az NDK-ban elkövetett s még el nem évült régi cselekmény éppenséggel „változatlan marad”, és úgy kell tekinteni, hogy az elévülés 1990. október 3. napjával megszakadt.

A hatályos jog megfelelő értelmezésével ebből az következik, hogy a német szövetségi büntetőigény elévülése esetén is lehetőség van a bűnüldözésre az NDK büntetőjoga alapján, ha nem évült még el. Az NSZEP által elkövetett jogtalanságok eseteiben azonban e büntetőigény szempontjából – a helytálló és egyértelműen

⁵ Lemke és Hettinger, in *Neue Zeitschrift für Strafrecht* 1992, 42. o. és Grünwald, in *Strafverteidiger* 1992, 337. o.

uralkodó felfogás szerint – a nyugvásról szóló rendelkezéseket kell alkalmazni.

Az NDK büntetőigénye alapján történő bűnüldözéssel – hogy ismét visszatérjünk az iménti második kérdéshez – nem áll ellentétben az Alaptörvény 103. cikkelyének (2) bekezdése sem: ha a német szövetségi büntetőigény elévült, nem kizárt ugyanazon cselekmény üldözése más (jogilag önállóan keletkezett és a Szövetségi Köztársaságra átszármaztatott) büntetőigény alapján – függetlenül attól, hogy az 1990. március 18. napjától demokratikusan kormányzott NDK már a csatlakozás előtt megkezdte az NSZEP által elkövetett jogtalanságok üldözését és ezt bizonyára folytatta volna a csatlakozás nélkül is.

A *ne bis in idem* alapelve [az Alaptörvény 103. cikkelyének (3) bekezdése] nem alkalmazható az itt tárgyalt esetben. Sokkal inkább arra kell emlékeztetnünk, hogy ez az alapelv csak az ugyanazon állam által történt elítélésekre érvényes,⁶ ami *mutatis mutandis* a jelen esetben azt jelenti, hogy a német szövetségi büntetőigény elévülése nem tesz semmissé egy másik, eredetileg az Alaptörvény területi hatályán kívül keletkezett büntetőigényt, valamint hogy a Szövetségi Köztársaságra átszármazott büntetőigény változatlanul fennáll.

Megjegyzendő, hogy a Szövetségi Alkotmánybíróság a *ne bis in idem* elvének ugyanazon állam bíróságaira történő korlátozását éppen egy német szövetségi esetben igazolja.⁷ Eszerint bár egy NDK-beli bíróság jogerősen elítélt egy a későbbiek során a Szövetségi Köztársaságba menekült elkövetőt sikkasztás miatt, a Szövetségi Alkotmánybíróság megengedhetőnek nyilvánította új eljárás megindítását (a belnémet jogsegélytörvény 11. §-a szerint) a Szövetségi Köztársaságban.

A Szövetségi Tanács tervezetével szemben a „bizalom védelmének nézőpontjából” sem emelhetők kifogások (2. kérdés). Vagy talán a jogállam azt képviseli, hogy egy jogtalanság talaján álló állam

⁶ Dreher és Tröndle, in *Strafgesetzbuch* 45. kiadás, 16a. számú széljegyzet az 51. §-hoz.

⁷ *Entscheidungen des Bundesverfassungsgerichtes* 12, 66.

kormány a bűnelkövetésének üldözésekor azok bizalmát védje, akik bizalmukat ennek az államnak a változatlan fennállásába vetették?

A 3. kérdéshez: A kérdést igennel kell megválaszolniunk, és ezt az előbbieken már meg is tettem. A jogbiztonság érdekében azonban mégis tanácsos a törvényi értelmezés.

A 4. kérdéshez: A Szövetségi Tanács törvénytervezetének (2) bekezdése egyértelművé teszi, hogy a büntető törvénykönyv hatálybalépéséről szóló törvény 315a. §-a – mely az NDK-ban elkövetett régi cselekmények elévülését szabályozza – akkor is hatályos, ha a cselekmény a csatlakozás hatálybalépése előtt a német szövetségi büntetőjog szerint is büntethető volt. A (2) bekezdés tehát nem azon esetekre vonatkozik, amelyekben „az NDK büntetőjogának egyetlen tényállása sincs érintve” (így hangzik szó szerinti megfogalmazásában a kérdés), mert a 315a. § csak azt mondja ki, hogy az elévülés szempontjából mi érvényesül a jövőben az NDK büntetőjoga szerint büntetendő régi cselekményekre nézve. Azokat a régi cselekményeket, amelyek csak a német szövetségi jog szerint büntetendők és amelyeknek nincs megfelelő tényállásuk az NDK büntetőjogában (pl. politikai vádaskodás olyan eredmény bekövetkezése nélkül, amely az NDK büntetőjoga szerint büntetőtörvényi tényállást valószínűsítana meg), a német szövetségi elévülési rendelkezések szerint kell megítélni (tehát túlnyomóan már elévültek). Ha egy politikai vádaskodás mégis hosszabb idejű fogva tartáshoz vezetett (pl. személyi szabadság megsértése⁸), akkor a Szövetségi Köztársaság büntetőrendelkezései (Btk. 239. és 241a., valamint 52. §) az elévülés miatt jobbra már nem alkalmazhatók, de ha az elévülés nyugvásáról szóló rendelkezéseket tekintjük, úgy alkalmazhatók az NDK-beli büntető tényállások (így mindenestre a személyi szabadság megsértésének tényállása: NDK Btk. 131. §). Ebben az esetben a tervezet 2. cikkelyének – miként ezt már kiemeltam – a törvény szakszerű értelmezése mellett csak deklaratív jelentősége van (4b. számú kérdés). Utalnom

⁸ L. *Entscheidungen des Bundesgerichtshofs in Strafsachen* 32, 298.

kell Königre,⁹ aki a törvénytervezet 2. cikkelyének megfelelő értelmezést kívánt kezdetől fogva biztosítani azáltal, hogy a büntető törvénykönyv hatálybalépéséről szóló törvény 315. §-ának (4) bekezdését „a rendelkezés szabályozási céljának megfelelően” azon esetekre korlátozta, amelyekben a német szövetségi büntetőigény 1990. október 3. napjával még nem évült el. Ezzel a 315. § (4) bekezdése és a 315a. § közötti problémás viszony megszűnne. Ám az értelmezés ilyen útja nem vezet szükségszerűen helyes eredményhez. A szabályozás célja olyan módon is elérhető, hogy ha a 315a. § önálló elévülési szabályát önállóan – és a 315. § (4) bekezdésétől függetlenül – szemléljük, és [minthogy a 315. § (4) bekezdése szerint elsődlegesen mérvadó német szövetségi büntetőjog az elévülés miatt nem alkalmazható] az NDK-nak a Szövetségi Köztársaságra átszármasztott büntetőigényéhez térünk vissza, mely a nyugvásra vonatkozó rendelkezésekre figyelemmel még érvényesíthető.

A tervezet értelmező 2. cikkelyének a törvénytől fogva ahhoz a helyes eredményhez kell vezetnie, ami az anyagi jogi igazságosságnak is megfelel. Az anyagi jogi igazságosságnak éppen ott kell alkotmányos rangot biztosítani, ahol a jogtalanság talaján álló rezsim idején elkövetett cselekmények üldözéséről van szó.

Az 5. kérdéshez: Ezzel lényegében az 5. kérdést is megválaszoltam. Ha csak az NDK büntetőigénye áll fenn, úgy az elévülés szempontjából a büntető törvénykönyv hatálybalépéséről szóló törvény 315a. §-ának irányadó voltánál fogva csak az NDK büntetőjoga alkalmazható. Ha német szövetségi büntetőigény is fennáll, úgy érvényesítése – minthogy ez megelőzi az NDK büntetőigényét – először is azon múlik, vajon érvényesíthető-e még vagy már elévült. Utóbbi esetben az NDK büntetőjoga mérvadó annak (a büntető törvénykönyv hatálybalépéséről szóló törvény 315a. §-ának irányadó volta mellett alkalmazandó) elévülési előírásaival együtt úgy, ahogyan ezt a tervezet 2. cikkelye kifejezetten szabályozni javasolja.

⁹ König, in *Neue Zeitschrift für Strafrecht* 1992, 186. o.

A 6. kérdéshez: A kérdésben – vagyis hogy van-e értelme a törvénytervezet 1. cikkelyének 2. §-ában példálózó jellegű esetcsoportok felsorolásának – szeretnék csatlakozni a szövetségi kormány állásfoglalásához. A cselekmények példálózó felsorolása ugyan szemléletesebbé teszi a törvényt, a „jogállami nyereség” mégis csekély mértékű a csak példálózóan (a cikkely szerint „különösen”) felsorolt, igen tágra körvonalazott esetcsoportokat tekintve. A kényszerített örökbefogadásoknak mindenesetre ide kell tartozniuk.

A 7. kérdéshez: Azon kérdés eldöntése, hogy tanácsos-e még folyó elévülési időket a közepes súlyú bűnözés eseteiben általában ötről nyolc évre emelni, attól függ, vajon az NDK-ban elkövetett el nem évült s még elbírálandó régi cselekmények üldözése szempontjából – nagyságrendjükre figyelemmel – okozna-e a jelenleg hatályos elévülési időkön belül legyőzhetetlen nehézségeket. Ezt a szövetségi tartományok igazságügyi szervei tudják csak megbízhatóan megítélni. Nézetem szerint a még folyó elévülési idők meghosszabbítása alkotmányjogi szempontból nem aggályos.¹⁰

¹⁰ *Entscheidungen des Bundesverfassungsgerichtes* 25, 269.

A Német Szocialista Egységpárt rezsimje alatt elkövetett jogtalanságok elévüléséhez*

Az NDK büntetőjogában a jogállamisággal ellentétes büntethetőséget kizáró okok elismerése körüli élénk vitákban kiderült, hogy a bűncselekmények üldözése lehetőségének elévülésével kapcsolatban is probléma áll fenn. Az Egyesülési Szerződés által a büntető törvénykönyv hatálybalépéséről szóló törvényhez fűzött 315a. § e körben kifejezetten az NDK jogára utal. Különbféle törvénytervezetek kísérlik meg annak megakadályozását, hogy az elévülés bekövetkeztének tényét elfogadjuk. A probléma a törvény kibocsátásától függetlenül is fennáll és megjelenik a törvény alkotmányossága körüli vitákban.

Országos Széchényi Könyvtár

I. Az NSZK és az NDK joga közötti legfontosabb különbségek az üldözhetőség elévülése tekintetében

A részletkérdések tárgyalása előtt célszerűnek tetszik, hogy a Német Szövetségi Köztársaság és az NDK joga között az üldözhetőség elévülésének megítélésében mutatkozó különbségeket áttekintsük. Az üldözhetőség elévülését a Német Szövetségi Köztársaságban a büntető törvénykönyv 78–78c. §-ai szabályozzák, míg az NDK-ban erről az NDK büntető törvénykönyvének 82–84. §-ai rendelkeztek.

* „Zur Verjährung von SED-Unrechtstaten” *Deutscher Bundestag* 12. Wahlperiode 1990, 6. Ausschuß Protokoll der 56. Sitzung des Rechtsausschusses; ide felvett változatában in *Zeitschrift für Rechtspolitik* 1993, No. 7, 244–246. o.

Míg a Szövetségi Köztársaságban a népirtás (Btk. 220a. §) és a gyilkosság (Btk. 211. §) egyáltalán nem évülnek el [Btk. 78. § (2) bek.], addig az NDK-ban a gyilkosság – mely felöleli az összes enyhítő körülmény nélküli szándékos emberölést (NDK Btk. 112. §) – 25 év alatt elévült. Nem évültek el az NDK-ban az ún. béke, emberiség és emberi jogok elleni bűncselekmények, valamint azok a háborús bűncselekmények sem, amelyek az „emberiség elleni bűncselekmény” népirtásnak megfelelő tényállását tartalmazták (NDK Btk. 91. §), emellett azonban több, erősen propagandisztikus jellegű tényállást is felöleltek.¹ Különösen figyelemreméltónak tűnik, hogy az elévülhetetlen bűncselekmények e csoportjához tartozott a kínzás is (NDK Btk. 91a. §). Ezt a tényállást mindenesetre csak az NDK büntetőtörvénykönyvének 1988. december 14-én elfogadott 5. novellája vezette be és csupán 1989. július 1-jén lépett hatályba. Így tehát alig néhány cselekmény jöhet e körben figyelembe.

Az elévülési idő az alábbiak szerint különbözik:

NSZK		NDK	
<i>maximum szabadságvesztés</i>	<i>elévülés</i>	<i>maximum szabadságvesztés</i>	<i>elévülés</i>
		alacsonyabb	2 év
1 évig	3 év	2 évig	5 év
1–5 évig	5 év	2–5 évig	8 év
5–10 évig	10 év	5–10 évig	15 év
10 év fölött	20–30 év	10 év fölött	25 év

Az elévülési idők tehát az NDK-ban az NSZK-hoz viszonyítva a legalacsonyabb és legmagasabb szintű mezőkben, azaz a csekély súlyú bűnözés és a legsúlyosabb bűncselekmények körében rövidebbek, egyébként azonban többnyire hosszabbak voltak. Említendő még, hogy az NDK Btk. az elévülés nyugvását az NSZK jogánál szélesebb körben ismerte, azaz elfogadta a terhelt távollétének esetén

¹ Közelebbről I. Schroeder, in *Deutschlandarchiv* 1973, 845. és köv. o.

és akkor is, ha a terhelt a főtárgyaláson részvételre képtelen volt (NDK Btk. 83. §). Másfelől azonban nem ismerte az elévülés megszakadásának intézményét; csupán a főtárgyalás megnyitásával állott be az elévülés nyugvása [NDK Btk. 83. § (4) bekezdés].

II. Kísérletek az NSZEP rezsimje által elkövetett jogtalanságok elévülésével szembeni védekezésre

Az NDK imént ismertetett elévülési szabályai szerint az NSZEP rezsimje által elkövetett jogtalanságok legtöbbje már elévült. Ez a szovjet liberalizációs intézkedéseknek a 60-as évek elején történt átvétele előtt elkövetett legsúlyosabb jogellenes cselekményekre is vonatkozik.² E fonák helyzetet tekintve az NSZK ítélkezési gyakorlata a nemzetiszocialista erőszakcselekmények vonatkozásában utalt arra, hogy e körben az elévülés az 1933 januárja és 1945 júniusa közötti időben a Btk. 69. §-a (ma Btk. 78b. §) szerinti értelemben „nyugodott”, mert „törvényi előírás alapján” a bűnüldözés nem kezdődhetett meg. Ezt az elgondolást követi a Szövetségi Tanács 1992. május 15-i törvénytervezete az NSZEP rezsimje által elkövetett jogtalanságok elévüléséről,³ amit 1992. július 22-én terjesztettek a Szövetségi Gyűlés elé és 1992. december 9-én csekély változtatással a Jogi Bizottság is elfogadni ajánlott.⁴ A tervezet 1. fejezetének 1. §-a szerint az elévülési határidő számításánál az ilyen cselekmények esetében, amiket a jogtalanság talaján álló NSZEP-rezsim uralma alatt követtek el, de a hajdani Német Demokratikus Köztársaság állami és pártvezetése kifejezett vagy hallgatóságos akaratának megfelelően politikai vagy a szabad jogállami rend lényeges alapelveivel összeegyeztethetetlen más okból nem üldöztek, az 1949. október 11-étől 1990. október 2-áig terjedő idő figyelmen kívül marad; ez idő

² L. Schroeder *Das Strafrecht des realen Sozialismus* (1983), 36. és köv. o.

³ *VerjährungsG.*

⁴ *Bundestag, Drucksache 12/3080*. Hasonlóképpen az SPD (*Bundestag, Drucksache 12/2132*) és a BÜNDNIS 90 elnevezésű csoport (Die Grünen) (*Bundestag, Drucksache 12/2332*) tervezetei.

alatt az elévülés nyugodott. Sőt, a tervezet 2. cikkelye szerint azon cselekmények esetén, amelyekre már a csatlakozás hatálybalépése előtt is kiterjedt a Német Szövetségi Köztársaság jogának hatálya, az NDK joga szerinti elévülés továbbra sem következett be, emellett az elévülés „nyugvását” a tervezet 1. cikkelyének 1. §-a értelmében fel kell tételezni. Nyomós kétségek merülnek fel azonban az NDK joga szerinti elévülés „nyugvásának” elfogadásával szemben.

1. A nemzetiszocialista időszak alatt elmaradt bűnözés jogászai feldolgozása

A háború utáni időszakban az egyes tartományok és megszállási területek ún. bűnüldözési törvényei kimondták az elévülés nyugvását az 1933 januárjától 1945 júniusáig terjedő időszakra.⁵ Emellett a bűnüldözés pótlólagos megindításának részben még az is előfeltétele volt, hogy „az igazságosság, különösen pedig mindenki törvény előtti egyenlősége” a pótlólagos büntetést megkívánja.⁶ A Szövetségi Alkotmánybíróság ezeket a törvényeket csak mint „a Btk. 69. §-ában (ma Btk. 78b. §) kifejezésre juttatott jogeszmé további alkalmazási esetét” tekintette, kifejezve, hogy „az elévülési idő nem folyhat addig, ameddig a bűnüldöző hatóságok akarata jogilag akadályozott”.⁷ A drezdai Tartományi Felsőbíróság olyan „általános alapelveket” fogadott el, amelyeknek „a német ítélkezési gyakorlat számára mérvadóknak kell lenniük”.⁸ A Szövetségi Alkotmánybíróságnak mindenesetre csak a bűnüldözési törvények alkotmányellenességéről kellett döntenie. A Szövetségi Legfelsőbb Bíróság is elfogadta kezdetben a bűnüldözési törvények konstitutív jellegét.⁹ Csak később

⁵ Igazolására l. *Entscheidungen des Bundesverfassungsgerichtes* 1, 418, 425, in *Neue Juristische Wochenschrift* 1953, 177.

⁶ Így pl. a brit megszállási övezet 1947. május 23-i rendelkezésében.

⁷ *Entscheidungen des Bundesverfassungsgerichtes* 1, 418, 423, in *Neue Juristische Wochenschrift* 1953, 177. o.

⁸ *Neue Juristische Wochenschrift* 1947, 311. o.

⁹ *Entscheidungen des Bundesgerichtshofs in Strafsachen* 2, 20, in *Neue Juristische Wochenschrift* 1952, 271. o.

vezette le külön törvényi alapelvek nélkül, vagyis közvetlenül a Btk. 69. §-ából az elévülés „akadályozottságát”, minthogy a bűnüldözés elmaradása „a Führer akaratán” nyugodott, amit törvényként értékelték, s így a Btk. 69. §-ának régi változata szerint megkívánt „törvényi előírással” (vö. most a Btk. 78b. §-a szerinti „a törvény értelmében” megfogalmazással) állíthattak egy sorba.¹⁰

2. Aggályok

Azt a kifogást, hogy az NDK-beli viszonyok a Harmadik Birodalomban uralkodó viszonyokkal nem hasonlíthatók össze,¹¹ nem hagyhatjuk érvényesülni, jóllehet ezt támogatja a Szövetségi Legfelsőbb Bíróság is a fal védőiről szóló ítéletében.¹² Dokumentumok állnak rendelkezésre, melyek tanúsítják, hogy az NSZEP a törvényi előírásokkal szemben hatást gyakorolt a büntető igazságszolgáltatásra.¹³ Emellett az NDK-ban minden eddigi ismereteink szerint különösen kifejezésre jutott a „feltétlen engedelmesség”.

A bűnüldözés tényleges elmaradásának mint az elévülés „nyugvásának” felfogásával szemben felvethető aggályok mégis más alaptól erednek. Ez a felfogás kétségtől a törvényi „értelmezés” határeseté. Jescheck az ilyen esetekben az elévülés nyugvását a polgári törvénykönyvnek az igazságszolgáltatás szüneteléséről rendelkező 203. §-a analóg alkalmazásaként fogja fel.¹⁴ Ennek megengedhetősége azonban – eltekintve a büntetőjogi analógia alapvetően problémás voltától – kétségesnek tetszik a szabályozás nyilvánvaló különbségei szempontjából is. Jähnke megállapítja, hogy az igazságszolgál-

¹⁰ Bundesgerichtshof, in *Neue Juristische Wochenschrift* 1962, 2308, 2309. o.; *Entscheidungen des Bundesgerichtshofs in Strafsachen* 18, 367, 368 és köv., in *Neue Juristische Wochenschrift* 1963, 1627. o. *Entscheidungen des Bundesgerichtshofs in Strafsachen* 23, 136, 139 és köv., in *Neue Juristische Wochenschrift* 1970, 154. o.

¹¹ Grünwald (1922), 335. és köv. o. Küpper–Wilms, in *Zeitschrift für Rechtspolitik* 1992, 96. o.

¹² Bundesgerichtshof, in *Neue Juristische Wochenschrift* 1993, 141. o.

¹³ S. W. Janka, in *Frankfurter Allgemeine Zeitung* 1992. december 9., 36. o.

¹⁴ *Lehrbuch des Strafrechts, Allgemeiner Teil* (4. kiadás, 1988), 815. o.

tatás szünetelése – a Ptk. 203. §-ával ellentétben – nem vehető fel a Btk-ba az elévülés nyugvására szolgáló okként. Az ítélkezési gyakorlatnak ezt a körülményt a második világháború és az azt követő időszak eredményeivel összefüggésben mégis el kellett ismernie. Az ítélkezés „formálisan” a Btk. 69. §-ának régi változatához kötött történt.¹⁵

Nehezen viselhető el, hogy olyan tisztán ténybeli értelmezési okokat nem ismerünk el „törvényként”, amelyek a *nulla poena sine lege* alapelvével ellentétes büntethetőséggel szemben állnak, ugyanakkor „törvényi” értelemben fogadjuk el a bűnüldözés tényleges megakadályozásának tényét.¹⁶

A kétségek, amik ezen értelmezés megengedhetőségéhez fűződnek, azóta még inkább megerősödtek, mivel hogy

(1) A nemzetiszocialista rezsim összeomlását követő élénk vitákat tekintve igencsak furcsa, hogy az üldözhetőség elévülésének a Btk. 78. és következő §-okban adott szabályozásának a bünygyi nyilvántartásról szóló második (1969. július 4-i) törvénnyel történt újraszabályozása e kérdésben semmi módon nem foglal állást. A bünygyi nyilvántartásról szóló második törvény indokolása és az ezt alapul vevő 1962-es eseti döntés is egyaránt hallgat erről. Nincs szó e kérdésről a Nagy Büntetőjogi Bizottság¹⁷ tanácskozásain s a büntetőjogi reformok érdekében életre hívott különbizottság tanácskozásain sem. Emiatt erősödnek a szemrehányó hangok, melyek szerint sajnos már 1945 után is a problémákat a lehetőség határaiig agyonhallgatták.

Sok szól amellett, hogy a törvényhozó hallgatása bizonyos magától értetődő eseményekről akként értelmezhető, hogy a bűnüldözés tisztán tényszerű elmaradása a jövőben már nem lesz elfogadható az elévülés nyugvására szolgáló okként. Az ellenkező

¹⁵ *Leipziger Kommentar zum Strafgesetzbuch* (10. kiadás, 1985), 11. számú jegyzet a 78b. §-hoz.

¹⁶ A. Arndt, in *Juristenzeitung* 1965, 145. o. és Grünwald, in *Strafverteidiger* 1992, 335. o.

¹⁷ *Jegyzőkönyvek*, 2. kötet (1958), 329. és köv. o.

felfogást csak az az erőltetett érvelés képviseli, hogy a törvényhozó a Harmadik Birodalom eseményeit oly egyedinek tekintette, hogy felvételüket egy általános érvényű törvénybe nem tartotta szükségesnek. Mindazonáltal a magát liberálisnak és kritikai szemléletűnek beállító alternatív tervezet semmiféle idevágó szabályozást nem tartalmaz.

(2) A probléma az NDK szempontjából még komolyabbnak ígérkezik. A nemzetiszocializmus időszakában elkövetett bűncselekmények elévülésének megítélésében olyan előírás „értelmezéséről” van szó, amely a nemzetiszocializmus hatalomra kerülése előtt is hatályban volt, a nemzetiszocializmus sem változtatott rajta, és az összeomlás után is tovább érvényesült. Az NDK ezzel szemben 1968-ban saját jogszabályt alkotott az elévülés nyugvásáról, mely azt célozta, hogy a büntetőeljárás megindításától való eltekintést „törvényes alapokkal” legalizálja (NDK Btk. 83. §).

(3) A büntető törvénykönyv hatálybalépéséről szóló törvény 315a. §-a kifejezetten „a Német Demokratikus Köztársaság joga” szerinti elévülést igazolja.

A Német Szövetségi Köztársaság 1969-ből származó jogszabályaiban az elévülés nyugvását szorosan körülhatárolta. E körben a törvényhozó szavahihetősége is kockán forog. Éppen az utóbbi időben vált kétségesse a politikusok szavahihetősége. Különleges szerepet játszik ebben újra és újra egy olyan megfogalmazás, amely szerint „érvényes ez akkor is, ha” – legyen szó itt akár a gyermek károsodásának az anya betegségeként való felfogásáról [Btk. új 218a. § (3) bekezdés] vagy a nyugellátások összegeződéséről.¹⁸

3. Az elévülés be nem következése

Alig elfogadható ellentmondás lenne, ha nem ismernénk el a jogtalanság talaján álló NSZEP-rezsim büntethetőséget kizáró okait, ugyanakkor elismernénk a bűnüldözés tényszerű elmaradása miatti – hatásában sokkal gyengébb – elévülést. Nem szükséges ehhez az a

¹⁸ Vö. F.-C. Schroeder, in *Zeitschrift für Rechtspolitik* 1992, 409. és köv. o.

laza konstrukció, amely a bűnüldözés tényszerű elmaradását a bűnüldözés „törvényből következő” elmaradásaként (Btk. 78b. §), illetőleg a bűnüldözés „törvényes okból történő” elmaradásaként (NDK Btk. 83. § 2. pont) értelmezi.

A bűncselekmények üldözésének politikai okokból történő elmaradása először is a jogállamiság alapelveibe ütközik, mely a Szövetségi Alkotmánybíróság ítélezése szerint átfogja a funkcióit hatékonyan betöltő igazságszolgáltatást, és ami nélkül az igazságosság nem érvényesíthető.¹⁹

Mindenesetre vitatott, hogy az NDK jogának értelmezésénél alkalmazhatjuk-e egyáltalán a jogállamiság alapelveit. A berlini Tartományi Bíróság ezt tette, mert a törvényeket, amik a jogállamiság látszatát keltették, jogállami alapelvek szerint kell értelmezni.²⁰ Ezzel szemben a Szövetségi Legfelsőbb Bíróság ezt a nézetet elutasította azzal, hogy megengedhetetlenül idegen tartalmat tulajdonít a törvényeknek.²¹

Az NDK 1968-ban elfogadott büntető törvénykönyvének preambulumában „igazi német jogállamnak” nevezi magát. Ezt a megfogalmazást a prágai tavasz után az NDK büntető törvénykönyvének második (1977. évi) módosítása törölte. Ettől függetlenül az NDK is alapelveként nyilvánította ki a bűncselekmények üldözését, függetlenül az elkövető különleges jogállásától. Ez az NDK Btk. 5. §-a szerint azt jelenti, hogy a cselekmény objektív és szubjektív körülményeit a mindenkire egyaránt érvényes törvény szerint kell megítélni. Az NDK büntető perrendtartása 1. §-a szerint a büntetőeljárás a szocia-

¹⁹ *Entscheidungen des Bundesverfassungsgerichtes* 33, 367, 383, in *Neue Juristische Wochenschrift* 1972, 2214. old.; *Entscheidungen des Bundesverfassungsgerichtes* 38, 312, in *Neue Juristische Wochenschrift* 1975, 588. o.; *Entscheidungen des Bundesverfassungsgerichtes* 39, 157, 163 és *Neue Juristische Wochenschrift* 1975, 1013. o.; *Entscheidungen des Bundesverfassungsgerichtes* 46, 214, 222, in *Neue Juristische Wochenschrift* 1977, 2355. o.

²⁰ In *Neue Juristische Wochenschrift* 1992, 418. o. és in *Neue Zeitschrift für Strafrecht* 1992, 492. o.

²¹ *Neue Juristische Wochenschrift* 1993, 141. o., valamint l. még Schroeder, in *Juristische Rundschau* 1993, 45. o.

lista büntetőjog igazságos alkalmazásául szolgál. A 2. § értelmében a büntetőeljárás biztosítja, hogy minden bűnelkövetőt felelősségre vonjanak. Az 5. § megismétli, hogy a büntető perrendtartás előírásainak minden polgár számára egyenlő mértékben s az ellene felhozott gyanútól függetlenül kell érvényesülnie. A polgárok törvény előtti egyenlősége a bűncselekmény sokoldalú felderítését, a büntetőjog egységes és igazságos alkalmazását kívánja.

Bizonyos bűncselekmények üldözésének politikai okokból történő elmaradása egyfelől az NDK saját jogának mondott ellent, másfelől azon előírásokkal is ellentétben állt, amelyeket nyilvánvalóan magasabb szintűekként kezeltek, mint a büntető törvénykönyv más szabályait.²² Az NSZEP rezsimje alatt elkövetett jogtalanságok üldözésének elmaradása ellentétben állt továbbá az NDK Alkotmányának 97. cikkelyével is, hiszen e szerint az ügyészség – egyebek közt – „a polgárok jogainak biztosítása érdekében” „a szocialista törvényesség szigorú betartása felett őrökdi” (97. cikkely).

Az NSZEP rezsimjének fennállta alatt elkövetett jogtalanságok üldözésének elmaradása így ellentétben állt az NDK legmagasabb szintű jogával, ennél fogva e rendelkezések alapján elévülés nem következhetett be.

4. Eredmény

Eredményként a Szövetségi Tanács elévülési törvénytervezete az 1949. október 11-étől 1990. október 2-áig terjedő időszakra az elévülés be nem következését állapítja meg. A törvényhozónak azonban el kellene tekinteni attól, hogy az 1. cikkely 1. §-ának 2. mondatában ezt a tényt az „elévülés nyugvásaként” fogalmazza meg. A modern törvényhozásnak egyébként is az a tendenciája, hogy szükségtelenül gyakran téved a büntetőjogi dogmatika ingoványos talajára.

A tervezet 2. cikkelyének eseteire (tehát azokra a cselekményekre, amelyekre már a csatlakozás előtt is kiterjedt a Német Szövetségi

²² Mint ahogy ezt a „A Német Demokratikus Köztársaság szocialista büntetőjogának alapelvei” c. fejezet szabályai is mutatják.

Köztársaság büntetőjogának hatálya) az a paradox helyzet áll elő, hogy a bűnüldözésre hajlandó államban, nevezetesen a régi Szövetségi Köztársaságban beavatkozási lehetőség hiányában az elévülés bekövetkezett, míg abban az államban, amelynek elévülési jogára az Egyesülési Szerződés utal, a bűnüldözést politikai okokból nem foganatosították. A tervezet indokolása azt a bonyolult felfogást vallja, hogy itt egymással versengve két büntetőigény, az NSZK és az NDK büntetőigénye áll fenn, amelyek sorsa az elévülés joga szempontjából különböző. Ez a polgári jogra emlékeztető konstrukció nem tűnik helytállónak és felesleges is. Hiszen olyan magatartásról van szó, amely mind az NSZK, mind az NDK joga szerint bűncselekmény volt. A Szövetségi Köztársaságban e cselekmények már elévültek. Ezért mindenképpen megengedhetőnek tűnik, hogy az elévülés NDK-beli be nem következését az új Szövetségi Köztársaság jogába átvegyük, és a cselekményeket főleg a csatlakozó területek bíróságai bírálják el (büntető perrendtartás 7. § a büntető- és a pénzbírássággal kapcsolatos eljárás alapelveiről szóló jogszabály 2. pontjának módosításával).

5. Jog-összehasonlító utalás

A Magyar Köztársaság Alkotmánybírósága 1992. március 3-i határozatával alkotmányellenesnek nyilvánított egy hasonló törvényt. A határozat lényegében azzal indokol, hogy az állami szervek késedelmét tilos az elkövető terhére áthárítani. Erről nem foglaltunk állást. A magyar kormány időközben új tervezetet terjesztett elő, mely az üldözhetőség nemzetközi jogi indoklását veszi alapul.²³

III. Az üldözhetőség elévülésének kialakítása általában

Az NSZEP rezsimje által elkövetett jogtalanságokkal kapcsolatos elévülési problematika – így különösen az NDK-ban elkövetett cse-

²³ Dr. Györgyi Kálmán legfőbb ügyész szíves tájékoztatása alapján.

lekmények elévülése – az üldözésre hajlandó, de ebben akadályozott régi Szövetségi Köztársaságban felveti a kérdést, vajon miért is szabályozzák oly nagyvonalúan az üldözhetőség elévülését, hogy az elévülési határidő megkezdődését csakis a bűnüldözés „törvény értelmében” történő elmaradása zárja ki. E szabályozás következményeként például egy emberölési cselekmény elévül, ha a maffia fenyegetéssel vagy megvesztegetéssel húsz évig megakadályozza üldözését. Úgy tűnik azonban, hogy az elévülés ilyen korlátozása vagy nyugvásának kiterjesztése nemzetközi kitekintésben aligha fordul elő. Az általam ismert külföldi jogok közül csak a Szovjetunió joga szabályozza az elévülés akadályozottságát olyan következménnyel, hogy újrakezdődik, ha az elkövető a bűnüldözés alól magát kivonja; 15 év múlva azonban abszolút elévülés következik be.²⁴ Hasonló meghatározások érvényesülnek a Szovjetunió utódállamaiban is.²⁵ Kétséges, hogy a nemzetiszocializmus bírálóan szemben állt-e az elévüléssel.²⁶ Mindenesetre a felvilágosodás időszakának büntető törvénykönyvei az elkövető jó magaviseletéhez kötötték az elévülést.²⁷ Hogy mennyiben mond ellent az elévülés fenti korlátozása az elévülés alapgondolatainak, e rövid állásfoglalás keretei között nem vizsgálhattam.

Országos Széchényi Könyvtár

²⁴ A Szovjet Szocialista Szövetségi Köztársaság és a tagköztársaságok büntető törvényhozásának alapelvei, 41. cikkely (4) bekezdés.

²⁵ Pl. az Orosz Föderáció büntető törvénykönyvének 48. §-a.

²⁶ L. egyebek közt Reimer *Verjährung*, in Gürther *Das kommende deutsche Strafrecht*, Allgemeiner Teil; *Bericht über die Arbeit der amtlichen Strafrechtskommission* (2. kiadás, 1935), 246. és köv. o.

²⁷ Pl. *Bayerisches Strafgesetzbuch* (1813), 139. §; *Österreiches Gesetzbuch über Verbrechen und schwere Polizey-Übertretungen* (1803), 1. fejr. 208. §.

AZ 1993. ÉVI MÁRCIUS 26-I TÖRVÉNY

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

1993. évi március 26-i törvény a Német
Szocialista Egységpart rezsimje által elkövetett
jogtalanságok elévülésének nyugvásáról*
(*VerjährungsG*)

A Szövetségi Gyűlés a következő törvényt alkotta:

1. §

Második törvény a büntetőjogi elévülési idők számításáról
(*Zweites BerechnungsG*)

Az elévülési idő számításánál azon cselekmények üldözésének tekintetében, amelyeket a jogellenesség talaján álló NSZEP-rezsim uralma alatt követtek el, de a hajdani Német Demokratikus Köztársaság állami és pártvezetése kifejezett vagy hallgatólagos akaratának megfelelően politikai vagy a szabad jogállami rend lényeges alapelveivel össze nem egyeztethető más okból nem üldöztek, az 1949. október 11. napjától 1990. október 2. napjával bezárólag eltelt időt figyelmen kívül kell hagyni. Ebben az időszakban az elévülés nyugodott.

* „Gesetz über das Ruhen der Verjährung bei SED-Unrechtstaten (VerjährungsG vom 26. März 1993)” in *Bundesgesetzblatt* 1993, Teil I, No. 12, 392. o.

2. §

A büntető törvénykönyv hatálybalépéséről szóló törvény módosítása

A büntető törvénykönyv hatálybalépéséről szóló 1974. március 2-i törvény¹ – utolsóként az 1992. évi július 15-i törvény 6. cikkelyével módosítva² – az alábbiak szerint változik:

A 315a. § a következő mondattal egészül ki:

„Ez akkor is érvényes, ha a cselekményre a csatlakozás hatálybalépése előtt a Német Szövetségi Köztársaság büntetőjogának hatálya is kiterjedt.”

3. §

Hatálybalépés

Ez a törvény a kihirdetését követő napon lép hatályba.

¹ *Einführungsgesetz zum Strafgesetzbuch, EGStGB, Bundesgesetzblatt I, 469.*

² *Bundesgesetzblatt I, 1302.*

A MÁSODIK NÉMET ELÉVÜLÉSI TÖRVÉNY

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

TÖRVÉNYKEZDEMÉNYEZÉSEK

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

A büntetőjogi elévülési idők meghosszabbításáról szóló törvény tervezete*

A Szövetségi Gyűlés a következő törvényt alkotta:

1. §

Ez a törvény a 2. és 3. §-ok szerinti mértékben meghosszabbítja az üldözhetőség elévülési idejét azon cselekmények tekintetében, amelyeket a csatlakozás hatálybalépése előtt a Német Demokratikus Köztársaságban, úgyszintén a csatlakozás hatálybalépésétől az 1991. december 31. napjáig eltelt időszakban az 1990. augusztus 31-i Egyesülési Szerződés¹ 3. cikkelyében meghatározott területen követtek el.

Nem tartoznak e törvény hatálya alá azok a cselekmények, amelyek a törvény hatálybalépésekor már elévültek.

2. §

(1) Nem következik be az üldözhetőség elévülése 1996. október 2. napját megelőzően azon cselekmények esetében, amelyek üldözhetőségének elévülése a büntető törvénykönyv hatálybalépéséről szóló 1974. évi március 2-i törvény² 315a. §-ának 2. mondata értel-

* Gesetzesantrag des Landes Mecklenburg–Vorpommern (3. 03. 1992.) „Entwurf eines Gesetzes zur Verlängerung strafrechtlicher Verjährungsfristen” in *Bundestag, Drucksache* 147/92.

¹ *Bundesgesetzblatt* 1990, II, 886, 889.

² *Einführungsgesetz zum Strafgesetzbuch*, utolsóként az 1990. augusztus 31-i Egyesülési Szerződés I. Melléklete III. Fejezetének C) Ügyköre II. Szakasz 1. pontjával módosítva, *Bundesgesetzblatt* 1990, II, 886, 889.

mében a csatlakozás hatálybalépésének napjával megszakadt, és amelyeket a törvény legfeljebb egy évig terjedő szabadságvesztéssel fenyeget. A többi cselekmény esetében az elévülés nem következik be 2000. október 2. napját megelőzően.

(2) Nem évülnek el a közveszélyes vagy leplezett módon vagy különös kegyetlenséggel elkövetett gyilkossági cselekmények.³

3. §

(1) Tíz év az elévülési idő azon cselekmények esetében, amelyeket a csatlakozás hatálybalépésétől az 1991. december 31. napjáig eltelt időszakban az Egyesülési Szerződés 3. cikkelyében meghatározott területen követtek el, ha e cselekményeket a törvény egy évet meghaladó, de legfeljebb öt évig terjedő szabadságvesztéssel fenyegeti. A büntető törvénykönyv 78c. § (3) bekezdésének 2. mondata szerinti elévülési idő számítására a büntető törvénykönyv 78. § (3) bekezdésének 4. pontja irányadó.

(2) Azok a különleges törvényi rendelkezések, amelyek a büntető törvénykönyv 78. § (3) bekezdés 4. pontjában meghatározott elévülési időtől eltérő rövidebb elévülési időt állapítanak meg, érintetlenül maradnak.

Országos Széchényi Könyvtár

4. §

A büntetőjogi elévülési idők számításáról szóló ...-i második törvény előírásai érintetlenül maradnak.

5. §

Ez a törvény a kihirdetését követő napon lép hatályba.

³ A Német Demokratikus Köztársaság büntető törvénykönyve 112. (2) bekezdése 1988. évi december 14-i újraszövegezése szerint, utolsóként módosítva a büntető törvénykönyv módosításáról szóló hatodik (1990. június 29-i) törvény által, *DDR-Gesetzblatt*, I, 526.

INDOKOLÁS

I. Általános indokolás

A) A bűnüldözés helyzete az új szövetségi tartományokban

Németország újraegyesülését követően az új szövetségi tartományok bíróságaira és bűnüldöző hatóságaira az a feladat hárul, hogy az állam anyagi büntetőigényét a hajdani NDK-ban a csatlakozást megelőzően elkövetett bűncselekmények vonatkozásában is érvényesítsék. Emellett az ún. újraegyesüléssel kapcsolatos bűnözés körébe eső bűncselekményeket – mindenekelőtt azon gazdasági bűncselekményeket, amelyek az államnak és a gazdaságnak a legfrissebb becslések szerint több mint 6 milliárd márka nagyságrendű kárt okoztak – is teljes erővel kell üldözni.

E feladat hatékony ellátása jelenleg több okból sem biztosított.

Először is, az igazságszolgáltatás az új szövetségi tartományokban még az újjáépítés időszakát éli. A bíróságokon és ügyészségeken rendelkezésre álló személyi állomány átvétele csak részben volt lehetséges; nem zárult le még az alkalmas és mindenekelőtt megfelelő szakmai tapasztalattal rendelkező bírák és ügyészek megnyerése. A bíróságok és ügyészségek létszáma számos helyen még betöltetlen.

A bűnüldözés hatékonyságát akadályozza az is, hogy az új tartományok rendőrhatalmái – szervezeti változások, munkaerőhiány, valamint a Német Szövetségi Köztársaság jogára történő átállás nehézségei miatt – az újraegyesülést követően a bűnüldözésben reájuk háruló feladatoknak nem tudtak és tudnak még a kívánt mértékben eleget tenni. Az új szövetségi tartományok ügyészei a nyomozás során nem tudnak még a német szövetségi büntetőjogban jártas rendőrségre mint az ügyészség segítő szervezetére támaszkodni. Az új szövetségi tartományok rendőreinek jelenlegi képzettségi színvonala még egyértelműen alatta marad a régi szövetségi tartományok rendőrsége képzettségének. Ez a bűnüldözési gyakorlatban gyakran odavezet, hogy a szükséges nyomozati cselekményeket nem

végzik el vagy az ügyészség által elrendelt nyomozási feladatokat csak hiányosan hajtják végre.

Az ügyészségeken jelenleg nagyszámú elintézetlen eljárás van folyamatban, mivel a hajdani NDK bűnüldöző szervei az érzékelhető politikai változások közepette feladataikat nem látták el a megkívánt módon. A bűnözés mint szociális problémák kifejezője ugyanakkor különösen a fiatalok és a fiatal felnőttek körében rendkívüli mértékben elszaporodott. További munkaterhet jelentenek a rehabilitációs és semmisségi eljárások folytán újraindult eljárások, melyek lefolytatása ugyancsak az új szövetségi tartományok ügyészségeire hárul.

Számolni kell azzal is, hogy a törvény hatálybalépését követően az NDK Állambiztonsági Minisztériuma egyes személyeket illető aktáinak felülvizsgálata során s annak köszönhetően, hogy az érintettek a róluk vezetett aktákba betekintési jogot nyertek, számos eddig fel nem derített bűncselekmény válik ismertté.

B) Az üldözhetőség elévülési ideje meghosszabbításának szükségessége

Az A) pontban említett körülmények által meghatározott helyzetben tartani kell attól, hogy a csatlakozás előtt a hajdani NDK területén elkövetett számos bűncselekmény büntetlenül marad, mert üldözésük az elévülés beállta okából immár nem lehetséges. Ugyanez áll a csatlakozástól az 1991-es év végéig eltelt időszakban elkövetett cselekményekre is.

E helyzet bekövetkezése esetén a lakosság széles rétegeiben a jogtudat és igazságérzet mély megrendülésével kellene számolnunk. Az új szövetségi tartományok lakosságának a demokratikus és jogállami igazságszolgáltatásba vetett szükséges bizalma csorbulhat, ha az igazságszolgáltatás az elkövetők büntetőjogi felelősségre vonására képtelennek bizonyulna. A Szövetségi Alkotmánybíróság 1991. december 20-i határozata is arra utal, hogy az újraegyesülés következtében keletkezett nehézségek, amik éppen abból erednek, hogy a jogállami alapelveknek megfelelő bűnüldözési gyakor-

latot még csak ezután kell és lehet kialakítani, nem szolgálhatnak az elkövető javára.⁴

Joggal találkozna általános meg nem értéssel, ha az elkövetőkkel szemben elévülés okából csak azért kellene megszüntetni a büntető-eljárást – indokolatlan előnyt biztosítva ezzel számukra –, mert az igazságszolgáltatás az újraegyesülést követően különleges problémákkal állott szemben.

Ez okból szükséges, hogy a csatlakozó területen számos bűncselekmény vonatkozásában fenyegető elévülést az elévülési idők meghosszabbításáról rendelkező törvénnyel elhárítsuk.

C) A törvénytervezet vezérgondolatai

A javasolt szabályozás a 2. § szerint azon cselekményekre vonatkozik, amelyeket a csatlakozás hatálybalépése (1990. október 3. napja) előtt a Német Demokratikus Köztársaságban követtek el, ugyanígy a 3. § szerint azokra a cselekményekre, amelyeket a csatlakozástól az 1991. december 31. napjáig eltelt időszakban a csatlakozó területen követtek el. Egyéb cselekményekre nézve, amelyeket a csatlakozás hatálybalépését követően követtek el, a Btk. 78. és azt követő §-ainak általános elévülési rendelkezései maradnak hatályban.

A hatályos jog a büntető törvénykönyv hatálybalépéséről szóló törvény 315a. §-ának 2. mondatában aszerint rendelkezik, hogy az elévülés megszakad a csatlakozás hatálybalépéséig még el nem évült bűncselekmények esetében. Az elévülés megszakadásának e törvényi fikciója folytán a kérdéses bűncselekmények üldözhetőségének elévülése újrakezdődik, mindazonáltal az 1990. október 3. napja előtt figyelmen kívül maradó időszakot az abszolút elévülési idő számításánál mégis figyelembe kell venni.

Az A) pontban vázolt okokra figyelemmel a hatályos elévülési jog nem biztosítja megfelelően a „régí cselekmények” hatékony üldözését.

⁴ 2 BvR 1618/91.

A jelen törvénytervezet azon cselekmények elévülési idejének meghosszabbítását célozza, amelyek a Btk. 78. § (3) bekezdésének 4. pontja értelmében öt év múlva, tehát a szabálynak megfelelően 1995. október 2-án elévülnének. Itt mindenekelőtt a személyi szabadság sérelmére elkövetett, a testi épség elleni, a tulajdon és vagyon elleni, valamint az okirati és hivatali bűncselekményekről van szó. A felsorolás egyértelművé teszi, hogy az elévülés új szabályozása számos olyan tényállást fog át, amelyek az ún. újraegyesüléssel kapcsolatos bűnözés körébe tartoznak.

Abból kell kiindulnunk, hogy az elévülés bekövetkeztének a jelen törvénytervezet szerint 2000. október 2. napjára történő elhalasztása elegendő, de szükséges is ahhoz, hogy a fentiekben említett bűncselekmények hatékony üldözését biztosítani lehessen. A törvénytervezet megállapítja továbbá, hogy az egy évig terjedő szabadságvesztéssel fenyegetett bűncselekmények elévülési ideje meghosszabbodik. Az elévülés meghosszabbítása nélkül ezek a cselekmények a Btk. 78. § (3) bekezdésének 5. pontja értelmében három év múlva, azaz a büntető törvénykönyv hatálybalépéséről szóló törvény 315a. §-ának 2. mondata szerint irányadó időpontban, 1993. október 2. napjával elévülnének.

Az e körbe tartozó bűncselekmények csekély súlya, mely a viszonylag alacsony büntetési tételkeretben jut kifejezésre, nem kendőzheti el annak tényét, hogy itt gyakran tipikus ún. Stasi-bűncselekményekről van szó, azaz olyanokról, amiket állambiztonsági alkalmazottak követtek el besúgott polgárokkal szemben. Ilyenek pl. a jogosulatlan lehallgatás (NDK Btk. 135a. §), személyes adatokhoz fűződő jogok megsértése (NDK Btk. 136a. §), becsületsértés és rágalmazás (NDK Btk. 139. §), fenyegetés (NDK Btk. 130. §), valamint a választói titoksértés (NDK Btk. 211b. §).

Néhány, legfeljebb egy évig terjedő szabadságvesztéssel fenyegetett közlekedési bűncselekmény (NDK Btk. 200. és 201. §) is a tervezet által felölelt bűncselekmények körébe esik.

A fenti cselekmények üldözéséhez fűződő nyomós közérdekre figyelemmel indokoltnak látszik, hogy ezeket az elévülés meghosszabbításának szabályozási körébe vonjuk.

Az NDK-ban elkövetett „régi cselekmények” elévülési idejének meghosszabbítását indokló okok megfelelően érvényesek azon cselekményekre nézve is, amelyeket a csatlakozást követően követtek el. Szükséges a szabályozás mindenekelőtt azon gazdasági bűncselekmények tekintetében, amelyek az ún. újraegyesüléssel kapcsolatos bűnözés körébe tartoznak, és amelyekre a hatályos jog öt éves elévülési időt állapít meg. A 3. § (1) bekezdése ezért öt évvel meghosszabbítja az elévülési időt azon cselekmények esetében, amelyek az elévülés megszakítását eredményező eljárási cselekmény alkalmazása nélkül legkésőbb 1996. december 30. napján elévülnének.

A német szövetségi büntetőjog a gyilkosságot elévülhetetlennek nyilvánítja. Ezzel szemben azok a gyilkossági cselekmények, amelyeket az NDK területén követtek el és amelyeket ebből következően az NDK büntetőjoga szerint kell elbírálni, harminc év elteltével elévülnek. Ez az egyenlőtlen bánásmód az igazságosság eszméje tükrében elfogadhatatlan. A törvénytervezet által a hajdani NDK területén elkövetett gyilkossági cselekményekre bevezetendő elévülhetetlenség a jognak a régi és az új szövetségi tartományok közötti egységesítéséhez járul hozzá.

D) Alkotmányjogi ellenvetések

A jelen törvénytervezettel szemben nem áll fenn semminemű érdemi alkotmányjogi aggály.

Az Alaptörvény 103. cikkelyének (2) bekezdése a visszaható hatály tilalmát állapítja meg. Ezt a tilalmat a tervezetben foglaltak nem érintik, mert az elévüléssel kapcsolatos jog eljárási jog, míg az Alaptörvény 103. cikkelyének (2) bekezdése kizárólag az anyagi büntetőjogra vonatkozik.⁵

Az eredeti visszaható hatálynak a jogállamiság alapelvéből levezethető tilalmát a tervezet figyelembe veszi. Az elévülési idő meg-

⁵ *Entscheidungen des Bundesverfassungsgerichtes* 25, 269.

hosszabbítása csak a törvény hatálybalépésekor még el nem évült bűncselekményekre vonatkozik.

A törvénytervezet 2. §-a csak a még folyó elévülési idők jövőbeli meghosszabbítását célozza (ún. nem eredeti visszaható hatály). Ez a Szövetségi Alkotmánybíróság ítélkezési gyakorlata szerint⁶ az elévülésről alkotott törvények vonatkozásában megengedett, mert az elkövetőknek valamely törvényben megállapított elévülési szabály változatlan fennállásához fűződő bizalma nem méltó jogi védelemre. Az elévülésnek a törvénytervezetben szabályozott meghosszabbítása bizonyos bűncselekmények esetében a törvény előtti egyenlőség alapelvével is összhangban áll. Jóllehet az elévülési szabályok tervezett megváltoztatása azt eredményezi, hogy azokat a cselekményeket, amelyeket a csatlakozás előtt a hajdani NDK területén, illetőleg 1991. december 31-ét megelőzően a csatlakozó területen követtek el, a régi szövetségi területen ugyanazon időszakban elkövetett cselekményektől elévülési jogi szempontból eltérően kezeljük. Ezt a körülményt azonban kellően indokolja a fentiekben az új szövetségi tartományokra vonatkozóan [I. A) pont] részletesen leírt különleges bűnüldözési helyzet.

A célzott szabályozás idővel kiegyenlíti az új és régi szövetségi tartományok bűnüldözésében mutatkozó tényleges egyenlőtlenséget, mely abból ered, hogy a bűnüldözés hatékonysága az új szövetségi tartományokban az újraegyesülés nehézségei okából elmarad a régi tartományokétól.

A törvény előtti egyenlőség alapelvének sérelmét az sem jelenti, hogy a törvénytervezet azon elkövetőkre nézve, akik az 1992. január 1-jét megelőző időszakban váltak bűnelkövetővé, kedvezőtlenebb szabályokat helyez kilátásba, mint azokra, akik ezt követően követtek el bűncselekményt. A törvénytervezet az időhatár megállapításánál számol a jogállami viszonyok felépítésében elért előrehaladással, így az időpont megállapítása semmi esetre sem tekinthető önkényesnek.

⁶ *Entscheidungen des Bundesverfassungsgerichtes* 1, 418, valamint 25, 269.

II. Az egyes rendelkezések indokolása

Az 1. §-hoz

Az 1. § 1. mondata – szorosan ragaszkodva a büntető törvénykönyv hatálybalépéséről szóló törvény 315., valamint 315a. §-ának megfogalmazásához – a törvény alkalmazási területéről rendelkezik. Az 1. § egyfelől azokat a cselekményeket öleli fel, amelyeket a csatlakozás hatálybalépése (1990. október 3. napja) előtt a hajdani NDK-ban, valamint a csatlakozás hatálybalépését követően az 1991. december 31. napjáig eltelt időszakban a csatlakozó területen követtek el. A csatlakozást követően elkövetett azon bűncselekményekre nézve, amelyek nem esnek a 3. § hatálya alá, az elévülésnek a Btk. 78. és azt követő §-aiban megállapított szabályai maradnak érvényben.

Az „üldözhetőség elévülésének” fogalma a „büntetés-végrehajtás elévülésének” fogalmától történő elhatárolást szolgálja; ez utóbbi fogalom érintetlenül marad.

A „cselekmény” fogalmához lásd a Btk. 1. § (1) bekezdésének 5. pontját.

Az 1. § 2. mondata számol a visszaható hatály alkotmányjogi tilalmával („eredeti visszaható hatály”); ezzel a már elévült bűncselekmények elévülési idejének utólagos meghosszabbítása ellentétben állana.

A 2. §-hoz

A 2. §-beli szabályozás azon cselekményekre vonatkozik, amelyekkel kapcsolatban a büntető törvénykönyv hatálybalépéséről szóló törvény 315a. §-ának 2. mondata az elévülés megszakadásának fikciójával él, azzal a következménnyel, hogy az elévülési idő [Btk. 78. § (3) bekezdés] újra kezdődik [Btk. 78c. § (3) bekezdésének 1. mondata]. Itt azokról a cselekményekről van szó, amelyek a csatlakozás hatálybalépésének napjával az NDK büntetőjoga szerint még nem évültek el (NDK Btk. 82-84. §). A 2. § (1) bekezdése meg-

hosszabbítja az öt, illetve hároméves elévülési időt [Btk. 78. § (3) bekezdésének 4., illetőleg 5. pontja], és az abszolút elévülési idő beálltának időpontját 2000. október 2., illetőleg 1996. október 2. napjára halasztja el. A 2. § (2) bekezdésében megállapított rendelkezés számol azzal, hogy a gyilkosságra vonatkozó elévülési időket az újraegyesült Németországban egységesíteni kell.

Azok a gyilkossági cselekmények, amelyeket már 1965. október 3. napját megelőzően követtek el, az NDK Btk-ja 82. § (1) bekezdésének 5. pontja szerint – amely 25 éves elévülési időt állapít meg – 1990. október 3-án már elévültek. Ezek a cselekmények ennél fogva ma már nem üldözhetőek. Az 1965. október 31. és 1990. október 2. napja közötti időben a hajdani NDK területén elkövetett gyilkossági cselekmények elévülése a hatálybalépéséről szóló törvény 315a. §-ának 2. mondata értelmében megszakt, azzal a következménnyel, hogy ezen cselekmények elévülése 1990. október 3. napján újrakezdődik. A Btk. 78. § (3) bekezdésének 1. pontja értelmében e cselekmények elévülési ideje 30 év, így tehát az üldözhetőség elévülése e szabálynak megfelelően 2020. október 2. napjával következne be. A jog egységesítés további állomását jelenti, hogy a hajdani NDK-ban elkövetett gyilkossági cselekményeket is elévülhetetlennek nyilvánítjuk [vö. Btk. 78. § (2) bekezdése].

A 2. § (2) bekezdése mindenesetre a közveszélyes vagy leplezett módon vagy különös kegyetlenséggel elkövetett gyilkosságra korlátozódik az NDK Btk. 112. § (2) bekezdése szerinti értelemben, mert a Btk. 211. §-ának jogtalanságtartalmával ezen tényállások jogtalanságtartalma hasonlítható össze.

A 3. §-hoz

A 3. § a Btk 78. § (3) bekezdése 4. pontjában megállapított elévülési időt további öt évvel meghosszabbítja azon bűncselekmények tekintetében, amelyeket a törvény legfeljebb egy évtől öt évig terjedő szabadságvesztéssel fenyeget.

Itt mindenekelőtt a gazdasági bűncselekmények csoportjába tartozó tényállásokról van szó (tulajdon és vagyon elleni számítógépes,

valamint okirati bűncselekmények), melyek az ún. újraegyesüléssel kapcsolatos bűnözés gyűjtőfogalmának körében a bűnüldözési gyakorlatban különleges szerepet játszanak. A fentiekben A) és B) pontokban vázolt okok kielégítő indokkal szolgálnak a csatlakozást követően a csatlakozó területen elkövetett bűncselekmények elévülésének meghosszabbítására is.

Nem kell meghosszabbítani az elévülési időt azon cselekmények esetében, amelyekre a Btk. a 78. § (3) bekezdés 4. pontjában foglaltaktól eltérő rövidebb elévülési időt állapít meg. Rövidebb az elévülési ideje pl. a tartományi sajtótörvényekben meghatározott ún. sajtórendészeti bűncselekményeknek.

A 4. §-hoz

Ez a rendelkezés mindennemű kétség kizárása érdekében egyértelművé teszi, hogy a büntetőjogi elévülési idők számításáról szóló második törvény⁷ szabályai érintetlenül maradnak. Azt jelenti ez, hogy a büntetőjogi elévülési idők számításáról szóló második törvény 1. §-ában közelebbről meghatározott bűncselekményekre vonatkozó elévülési idő számításánál az üldözhetőség elévülése a 2. § értelmében az 1949. október 11. napjától 1990. március 17. napjáig eltelt időszakban nyugodott.

⁷ *Zweites Gesetz zur Berechnung strafrechtlicher Verjährungsfristen.*

A büntető törvénykönyvet módosító ... törvény tervezete*

A Btk. 234a. és 241a. §-aiban meghatározott
bűncselekmények elévülése
(...StrÄndG)

A) Probléma

A Német Szövetségi Gyűlés 1993. január 21-én megalkotta a NSZEP rezsimje által elkövetett jogtalanságok elévülésének nyugvásáról szóló törvényt,¹ melynek értelmében a hajdani NDK-ban elkövetett bűncselekmények üldözésének elévülése az 1949. október 11. napjától 1990. október 2. napjával bezárólag eltelt időszakban nyugodott. Ez a szabályozás nem fogja át azokat a politikailag motivált bűncselekményeket, amelyekre már 1990. október 3. napját megelőzően is kiterjedt a német szövetségi büntetőjog hatálya. Ide tartoznak különösen a politikai vádaskodás (Btk. 241a. §) és az elhurcolás (Btk. 234a. §) esetei. Ezeket a rendelkezéseket 1951-ben vették fel a büntető törvénykönyvbe azért, hogy az NDK polgárait is védjék az NSZEP rezsimjének önkényével szemben. Felvételük a Btk-ba szükséges volt annak megakadályozása végett is, hogy embereket a Német Szövetségi Köztársaság területéről az NDK-ba csaljanak és ott fogva tartsanak. Az új szövetségi tartományok csatlakozása óta ezen rendelkezések gyakorlati jelentőséget nyertek. A Btk. 78. § (3) bekezdésének 4. pontja értelmében ezen bűncselekményekre nézve mégis öt éves elévülési idő irányadó, tekintet nélkül

* Gesetzentwurf der Fraktion der SPD (12. 02. 1993.) „Entwurf eines ... Strafrechtsänderungsgesetzes – Verjährung von Straftaten nach §§ 234a, 241a StGB (...StrÄndG)” in *Deutscher Bundestag* 12. Wahlperiode Drucksache 12/4349.

¹ *VerjährungsG.*

arra, hogy az elkövető üldözésére a hajdani NDK területén nem volt lehetőség. Ennélfogva tartani kell attól, hogy a bűnüldöző hatóságok helyzete miatt az új szövetségi tartományokban a Btk. 234a. és 241a. §-ai szerinti bűncselekmények üldözésére sok esetben nem nyílik lehetőség az elévülési idő letelte előtt.

B) Megoldás

A Btk. 78. §-ának kiegészítése úgy, hogy a Btk. 234a. és 241a. §-aiban meghatározott bűncselekmények elévülési ideje az eddigi öt évről tíz évre hosszabbodik.

C) Alternatívák

A jelenlegi nem kielégítő jogi állapot fenntartása.

D) Költségek

Nincsenek.

A büntető törvénykönyv módosításáról szóló ... törvény tervezete

*A Btk. 234a. és 241a. §-aiban meghatározott
bűncselekmények elévülése (StrÄndG)*

A Szövetségi Gyűlés a következő törvényt alkotta:

1. §

A büntető törvénykönyv módosítása

A büntető törvénykönyv 1987. év március 10. napján közzétett szövege,² utolsóként módosítva a ... által, a 78. § (2) bekezdése után a következő (2a) bekezdéssel egészül ki:

² Bundesgesetzblatt I, 945, 1160.

„(2a) A Btk. 234a. §-ában (elhurcolás) és 241a. §-ában (politikai vádaskodás) meghatározott bűncselekmények tíz év alatt évülnek el. Az 1. mondat nem hatályos azon cselekményekre nézve, amelyek e törvény hatálybalépésekor már elévültek.”

2. §

Hatálybalépés

Ez a törvény a kihirdetését követő napon lép hatályba.

INDOKOLÁS

Azok a cselekmények, amelyek a hajdani NDK állampolgárait feljelentés vagy vádaskodás formájában az állambiztonsági szervek politikai üldözésének tették ki, a hajdani NDK büntető törvénykönyve értelmében nem voltak büntethetők. Büntethetőség így csak a Német Szövetségi Köztársaság Btk-jának 241a. §-a alapján jöhet tekintetbe. A Szövetségi Legfelsőbb Bíróság állandó ítélkezési gyakorlata szerint a Btk. 241a. §-a az NDK polgárainak cselekményei vonatkozásában is alkalmazandó.

Hasonló a helyzet a Btk. 234a. §-ában meghatározott bűncselekmény esetében is, vagyis ha az áldozatot fondorlattal vagy fenyegetéssel arra bírták rá, hogy az NDK-ba utazzék vagy az onnan kiutazástól tartózkodjék. Az NDK büntetőjoga szerint büntethetőség ezen esetekben nem jöhet tekintetbe. Különösen áll ez a Btk. 234a. §-a (3) bekezdésében megállapított elhurcolásra irányuló előkészület vétségének esetére. Előkészületi cselekményként jön figyelembe az elhurcolandó személyek listájának összeállítása, ilyen személyek figyelése vagy figyeltetése – tehát a hajdani NDK Állambiztonsági Minisztériuma tisztjeinek tipikus cselekményei.

Az ilyen cselekmények elévülése a Btk. 78. §-ának értelmében 1988 előtt már bekövetkezett. Az elévülés bekövetkeztét az a tény sem tudta megakadályozni, hogy az elkövető átfogó üldözésére ezen

időpont előtt nem volt lehetőség. Csupán az 1988-at követően elkövetett cselekmények üldözése lehetséges.

A bűnüldöző szervek az új szövetségi tartományokban most sincesnek abban a helyzetben, hogy megfelelő eljárásokat indítsanak, ezért abból kell kiindulnunk, hogy a bűncselekmények nagy részének üldözésére az elévülés közeli beállta miatt többé nem lesz lehetőség. Ez az állapot pedig tarthatatlan.

A jelen törvénytervezet arra hivatott, hogy ezen a helyzeten segítsen, mégpedig úgy, hogy a Btk. 234a. és 241a. §-aiban meghatározott bűncselekmények elévülési idejét kifejezetten meghosszabbítja. A másik lehetőség, nevezetesen hogy e bűncselekmények elévülési idejét jelenlegi állapotukban fenntartsuk, nem jöhet szóba. A büntető törvénykönyv hatálybalépéséről szóló törvény 315a. cikkelye – melyet az Egyesülési Szerződés I. Melléklete III. Fejezetének C. Ügyköre II. Szakaszának 1. pontja c) alpontja is tartalmaz – értelmében a csatlakozás hatálybalépésének napjával az elévülés megszakadt azon bűncselekmények tekintetében, amelyeket a hajdani NDK-ban követtek el, és amelyek elévülése az NDK joga szerint még nem következett be. Az elévülési idő ezen esetekben 1990. október 3. napján újrakezdődött. A Btk. 234a. és 241a. §-aiban meghatározott bűncselekmények üldözése azonban a Német Szövetségi Köztársaságban lehetséges volt, ennél fogva az elévülés az említett rendelkezés alapján nem szakadhatott meg.

A visszaható hatály tilalmát – amit az Alaptörvény 103. cikkelyének (2) bekezdése rögzít – az elévülési idő meghosszabbítása nem érinti, mert az elévülési jog eljárási jog, az Alaptörvény 103. cikkelyének (2) bekezdése pedig kizárólag az anyagi büntetőjogra vonatkozik.

Az a körülmény, hogy az elévülési idő meghosszabbítása csak a jelen törvény hatálybalépésének időpontjában még el nem évült cselekményekre vonatkozik, az eredeti visszaható hatálynak a jogállamiság alapelvéből levezethető tilalmából fakad. A törvénytervezet csak a még folyó elévülési idők jövőre irányuló meghosszabbítását célozza. Ez a Szövetségi Alkotmánybíróságnak az elévülési törvényekkel kapcsolatban kialakított ítélkezési gyakorlata értelmében is

megengedett alkotmányjogi szempontból,³ mert az elkövetőnek valamely törvényben megállapított elévülési rendelkezés változatlan fennállásába vetett esetleges bizalma nem méltó védelemre.

Ezen túlmenően is lehetséges még folyó elévülési idők meghosszabbítása, amennyiben erre nyomós okok állnak fenn. Az igazságszolgáltatásnak az új szövetségi tartományokban történő felépítése nehézségeire figyelemmel az a fenyegető helyzet állott elő, hogy a bűncselekmények elévülnek. A Btk. 234a. és 241a. §-a szerint minősülő valamennyi 1988 előtt elkövetett bűncselekmény már elévült, és két éven belül elévül a többi ilyen bűncselekmény is. Ebben az időszakban azonban az igazságszolgáltatás az új szövetségi tartományokban még nem lesz képes arra, hogy megfelelő büntetőeljárást megindítson és lefolytasson.

³ *Entscheidungen des Bundesverfassungsgerichtes* 1, 418; 25, 269.

Törvénytervezet a büntetőjogi elévülési idők meghosszabbításáról*

A Szövetségi Gyűlés a következő törvényt alkotta:

1. §

(1) Ez a törvény a 2. és 3. §-ok szerint megállapított mértékben meghosszabbítja azon cselekmények elévülési idejét, amelyeket 1991. december 31. napját megelőzően az 1990. augusztus 31-i Egyesülési Szerződés 3. cikkelyében meghatározott területen követtek el.

(2) Ez a törvény nem hatályos azon cselekményekre nézve, amelyek a törvény hatálybalépése előtt már elévültek.

2. §

(1) Az elévülés az 1990. október 3-át megelőzően elkövetett azon cselekmények esetében,

1. amelyek büntetési tétele legfeljebb egy évig terjedő szabadságvesztés, nem következik be 1996. október 2. előtt, és

2. amelyek büntetési tétele egy évnél magasabb tartamú szabadságvesztés, nem következik be 2000. október 2. előtt.

(2) Ha egy cselekmény a büntető törvénykönyv 211. § (2) bekezdésében vagy a 220a. § (1) bekezdés 1. pontjában meghatározott

* Antrag des Freistaates Sachsen (6. 05. 1993.) 'Entwurf eines Gesetzes zur Verlängerung strafrechtlicher Verjährungsfristen' in *Bundesrat, Drucksache 319/93*.

ismérveknek megfelel, úgy az elévülési időre akkor is a büntető törvénykönyv 78. § (2) bekezdése irányadó, ha a büntetést a Német Demokratikus Köztársaság 1988. december 14-én egységes szerkezetbe foglalt 1968. évi január 12-i büntető törvénykönyve¹ – utoljára módosítva az NDK Büntető Törvénykönyvének módosításáról szóló hatodik (1990. június 29-i) törvény² által – állapítja meg.

3. §

(1) Az 1990. október 3. napjától 1991. december 31. napjával bezárólag eltelt időszakban elkövetett, legfeljebb egy évtől öt évig terjedő szabadságvesztéssel fenyegetett cselekmények elévülési ideje tíz évre meghosszabbodik. A büntető törvénykönyv 78c. § (3) bekezdésének 2. mondata szerinti elévülési idő számítására a büntető törvénykönyv 78. § (3) bekezdésének 4. pontja változatlanul irányadó.

(2) Azok a különös törvényi rendelkezések, amelyek a büntető törvénykönyv 78. § (3) bekezdés 4. pontjától eltérő rövidebb elévülési időt állapítanak meg, változatlanok maradnak.

4. §

A NSZEP rezsimje által elkövetett jogtalanságok elévülésének nyugvásáról szóló ...-i törvény (*Verjährungsgesetz*) (*Bundesgesetzblatt* ...) rendelkezései változatlanok maradnak.

5. §

Ez a törvény a kihirdetését követő napon lép hatályba.

¹ *DDR-Gesetzblatt* 1989. évi 3. szám, 33. o.

² *DDR-Gesetzblatt* 1990. évi 5. szám, 526. o.

INDOKOLÁS

I. Általános indokolás

A) A bűnüldözés helyzete az új tartományokban

Németország újraegyesítését követően az új szövetségi tartományok bíróságaira és bűnüldöző hatóságaira az a feladat hárul, hogy az állam anyagi büntetőigényét azon bűncselekmények vonatkozásában is érvényesítsék, amelyeket a hajdani NDK-ban a csatlakozás előtt követtek el. Emellett a legnagyobb nyomatékkal üldözendők az ún. újraegyesüléssel kapcsolatos bűnözés komplex körébe eső gazdasági bűncselekmények, melyek az államnak és a gazdaságnak milliárdos nagyságrendű károkat okoznak.

E feladat hatékony ellátása eddig több okból nem volt biztosított.

Az új tartományokban az igazságszolgáltatás jelenleg is újjászervezés alatt áll. A bíróságokon és ügyészségeken rendelkezésre álló személyi állomány átvételére csak részben nyílt lehetőség. Az alkalmas, mindenekelőtt megfelelő szakmai tapasztalattal rendelkező bírák és ügyészek megnyerése még nem fejeződött be. A bíróságok és ügyészségek létszámkerete számos helyen még nincs betöltve.

A bűnüldözést az a körülmény is akadályozza, hogy az új szövetségi tartományok rendőrhatalmái – szervezeti változások, munkae-rőhiány, valamint a Német Szövetségi Köztársaság jogára történő átállás nehézségei okából – az újraegyesülést követően a bűnüldözésben rájuk háruló feladatoknak nem tudtak a kívánt mértékben eleget tenni. Az új szövetségi tartományok ügyészei a nyomozás során nem tudtak még a német szövetségi büntetőjog alkalmazásában jártas rendőrségre támaszkodni. Az új tartományok rendőreinek képzettségi színvonala egyértelműen alulmarad a régi tartományok rendőreinek képzettségi színvonalához képest. Ez a bűnüldözési gyakorlatban gyakran azt eredményezi, hogy a szükséges nyomozati cselekményeket nem végézik el időben, vagy az ügyész által elrendelt nyomozati feladatokat csak hiányosan hajtják végre.

Az ügyészségeken ez idő tájt nagyszámú elintézetlen eljárás van folyamatban, mert a hajdani NDK bűnüldöző szervei az érzékelhető politikai változások közepette feladataikat nem a kívánt módon látták el. A bűnözés mint szociális problémák kifejezője ugyanakkor különösen a fiatalok és a fiatal felnőttek körében nyert teret rendkívüli mértékben. A bíróságokat és ügyészségeket a rehabilitációs és a semmisségi panaszok folytán indult eljárások is terhelik.

Az NDK Állambiztonsági Minisztériuma személyekre vonatkozó aktáinak folyamatos feldolgozásával, valamint az érintett személyeknek a róluk vezetett aktákba történő betekintése folytán nagyszámú eddig fel nem derített bűncselekmény ismertté válásával kell számolni.

B) Az üldözhetőség elévülési ideje meghosszabbításának szükségessége

A fentebb I. A) pontban vázolt körülmények által meghatározott helyzetben attól kell tartani, hogy a csatlakozás előtt a hajdani NDK területén elkövetett számos bűncselekmény büntetlenül marad, mert üldözésük az elévülés bekövetkezte folytán már nem lesz megengedhető. Ugyanez áll a csatlakozás és az 1991-es év vége között eltelt időszakban elkövetett számos cselekményre nézve is.

Ha ez az eset bekövetkeznék, úgy a lakosság széles rétegeinél a jogtudat és igazságérzet mély megrendülésével kellene számolnunk. Az új szövetségi tartományok lakosságának a demokratikus és jogállami igazságszolgáltatásba vetett szükséges bizalma csorbulhat, ha az igazságszolgáltatás képtelennek bizonyulna előttük arra, hogy a bűnelkövetőket büntetőjogi felelősségre vonja. A Szövetségi Alkotmánybíróság is 1991. december 20-i határozatában³ arra utal, hogy azok a nehézségek, amik az újraegyesülés következtében keletkeztek és éppen abból erednek, hogy a jogállami alapelveknek megfelelő bűnüldözési gyakorlatot még majd ezután kell kialakítani, nem szolgálhat az elkövető javára.

³ 2 BvR 1618/91.

Jogosan találkozna általános meg nem értéssel, ha az elkövetőkkel szemben elévülés okából csak azért kellene büntetőeljárást megszüntetni – indokolatlan előnyt biztosítva ezzel számukra –, mert az igazságszolgáltatás az újraegyesülést követően különleges problémákkal állt szemben.

Ezért szükséges, hogy a számos bűncselekmény esetében fenyegető elévülést egy az elévülési idők meghosszabbításáról hozandó törvénnyel az új szövetségi tartományok területén elhárítsuk.

C) A törvénytervezet vezérgondolatai

A javasolt szabályozás a 2. § szerint azon cselekményekre vonatkozik, amelyeket a csatlakozás hatálybalépését (1990. október 3.) megelőzően a hajdani Német Demokratikus Köztársaságban követtek el, a 3. § szerint pedig azon cselekményekre, amelyeket a csatlakozástól az 1991. december 31. napjával bezárólag eltelt időszakban követtek el ugyanezen területen. Egyéb cselekményekre nézve, amiket a csatlakozás hatálybalépését követően kizárólag a régi tartományok területén valósítottak meg, a Btk. 78. és azt követő §-ainak általános elévülési szabályai maradnak továbbra is hatályban.

A hatályos jog a büntető törvénykönyv hatálybalépéséről szóló törvény⁴ 315a. §-ának 2. mondatában aszerint rendelkezik, hogy az elévülés megszakad azon bűncselekmények esetében, amelyek a csatlakozás hatálybalépésének időpontjáig még nem évültek el. Az elévülés megszakadásának ilyen törvényi fikciója következtében a bűncselekmények elévülése újrakezdődik – feltéve, hogy ezekre a csatlakozás előtt még nem terjedt ki a Szövetségi Köztársaság jogának hatálya (mint pl. a Btk. 241a. §-a esetében).

A fentebb I. A) pontban vázolt okok miatt a hatályos elévülési jog nem biztosítja megfelelően a „régí cselekmények” hatékony üldözését.

A javasolt szabályozás ezért a Btk 78. § (3) bekezdésének 5. pontja szerinti hároméves elévülési idejű cselekmények elévülési idejét –

⁴ *Einführungsgesetz zum Strafgesetzbuch (EGStGB).*

azaz azokét, amelyek a büntető törvénykönyv szabályozása szerint 1993. október 2. napjával elévülnek – 1996. október 2. napjáig; a Btk. 78. § (3) bekezdésének 4. pontja szerinti öt éves elévülési idejű cselekmények elévülési idejét pedig – azaz azokét, amelyek a büntető törvénykönyv szabályozása szerint 1995. október 2. napjával évülnének el – 2000. október 2. napjáig meghosszabbítja. Itt mindeneke-lőtt a személyi szabadság, testi épség, tulajdon és vagyon elleni bűncselekményekről, továbbá okirati bűncselekményekről, végül hivatali bűncselekményekről van szó. A felsorolás egyértelművé teszi, hogy az elévülés új szabályozása számos olyan tényállást fog át, amelyek az NSZEP rezsimje által elkövetett jogtalanságok körébe tartoznak.

Abból kell kiindulnunk, hogy az elévülés beálltának a jelen törvénytervezet által 1996. október 2. napjára, illetőleg 2000. október 2. napjára javasolt elhalasztása elegendő és egyben szükséges is a fentnevezett bűncselekmények hatékony üldözésének biztosításához.

A tervezet 2. §-a (1) bekezdésének 2. pontja átfogja egyidejűleg a Btk. 241a. §-a szerinti politikai vádaskodás eseteit is, valamint ezzel összefüggő további bűncselekményeket, mint a Btk. 164. és 239. §-ai.⁵

Az NDK-ban elkövetett „régí cselekmények” elévülési idejének meghosszabbítását indokló okok megfelelően érvényesek a csatlakozást követően elkövetett cselekményekre is. A szabályozás minde-nekelőtt az ún. újraegyesüléssel kapcsolatos bűnözés körébe tartozó olyan gazdasági bűncselekmények vonatkozásában szükséges, amelyekre a hatályos jog főszabály szerint öt éves elévülési időt állapít meg. A tervezet 3. §-ának (1) bekezdése ezért az elévülési időt öt évvel történő meghosszabbítását irányozza elő azon cselekményekre nézve, amelyek az elévülés megszakítását eredményező aktus alkalmazása nélkül legkésőbb 1996. december 31. napjával évülnének el.

A büntető törvénykönyv a gyilkosságot és a népirtást (211. és 220a. §-ok) elévülhetetlennek nyilvánítja. Ezzel szemben a hajdani

⁵ *Entscheidungen des Bundesgerichtshofs in Strafsachen* 32, 293.

NDK területén elkövetett gyilkossági cselekmények, amelyeket az NDK büntetőjoga szerint kell megítélni, 30 év alatt évülnének el. Ez az egyenlőtlen bánásmód az igazságosság eszméjére figyelemmel elfogadhatatlan. A törvénytervezet 2. § (2) bekezdésében e cselekményekre nézve is a Btk. 78. § (2) bekezdésének alkalmazását javasolja; ez a jognak a régi és új tartományok közötti egységesítéséhez járul hozzá.

D) Alkotmányjogi alapelvek

A törvénytervezet azon cselekményekre korlátozódik, amelyek a törvény hatálybalépésének időpontja előtt még nem évültek el.

A visszaható hatály tilalma – amit az Alaptörvény 103. cikkelyének (2) bekezdése állapít meg – az Alaptörvény által célzott védelmi kört nem érinti, mert az elévülési jog eljárási jog, míg az Alaptörvény 103. cikkelyének (2) bekezdése csak az anyagi büntetőjogra vonatkozik.⁶

Az eredeti visszaható hatálynak a jogállamiság alapelveiből levezethető tilalmát a jelen tervezet figyelembe veszi. Az elévülési idő meghosszabbítása csak a törvény hatálybalépését megelőzően még el nem évült bűncselekményekre vonatkozik.

Az a körülmény, hogy a törvénytervezet az elévülési időt bizonyos bűncselekmények tekintetében meghosszabbítja, a törvény előtti egyenlőség alapelveivel összhangban áll. Tény, hogy az elévülési idők tervezett meghosszabbítása eredményeként az 1991. december 31. napját megelőzően a csatlakozó területen elkövetett cselekmények elévülési jogi szempontból eltérően kezeltetnek az ugyanezen időszakban a régi szövetségi területen elkövetett cselekményekhez képest. Ezt azonban a bűnüldözésnek az új szövetségi tartományokban mutatkozó különleges helyzete – amit az I. A) pontban már közelebbről ismertettünk – megfelelően igazolja.

A szándékolt szabályozásnak éppen az új és régi tartományokbeli bűnüldözés között ténylegesen fennálló azon egyenlőtlenséget kell

⁶ *Entscheidungen des Bundesverfassungsgerichtes* 25, 269.

kiküszöbölnie, ami abból ered, hogy a bűnüldözés hatékonysága az új tartományokban az újraegyesülés nehézségeinek következtében elmarad a régi tartományokétól.

A törvény előtti egyenlőség elve végül azáltal sem szenved sérelmet, hogy a törvénytervezet azokkal az elkövetőkkel szemben, akik 1992. január 1. napját megelőzően követték el tetteiket, az elévülés szempontjából kedvezőtlenebb szabályozást alkalmaz, mint azokkal szemben, akik ezen időpontot követően követtek el bűncselekményt. A törvénytervezet az időhatár megállapításánál számol a jogállami viszonyok felépítésében elért előrehaladással, így ez semmi esetre sem tekinthető önkényesnek.

II. Egyes rendelkezések indokolása

Az 1. §-hoz

Az 1. § a törvény hatályát szabályozza. Egyfelől az 1991. december 31. napját megelőzően elkövetett cselekményeket öleli fel, másfelől azon cselekményekre korlátozódik, amelyeket a csatlakozó területen követtek el a 2. és 3. § szerint.

A tervezet 1991. december 31. napját mint végső időpontot arra tekintettel javasolja, hogy csak ettől az időponttól kezdve konszolidálódott megfelelően a bűnüldöző hatóságok felépülése, berendezkedése és működése. A csatlakozást követően elkövetett azon cselekményekre nézve, amelyekre nem terjed ki a 3. § hatálya, a Btk. 78. és azt követő §-aiban megállapított elévülési szabályok maradnak hatályban.

Az „üldözhetőség elévülése” fogalma a „büntetés végrehajtásának elévülése” fogalmától való elhatárolásra szolgál; ez utóbbi érintetlen marad.

A „cselekmény” fogalmához lásd a Btk. 11. § (1) bekezdésének 5. pontját.

Az 1. § (2) bekezdése figyelembe veszi a visszaható hatály alkotmányjogi tilalmát (ez az eredeti visszaható hatály); ezzel szemben állna már elévült cselekmények elévülésének utólagos meghosszabbítása.

A 2. §-ban rögzített szabályozás az 1990. október 3. napját megelőzően elkövetett cselekményekre vonatkozik. Az (1) bekezdés ezt kifejezetten említi. A (2) bekezdés vonatkozásában ez a szabályozás tárgyi összefüggéséből következik.

A 2. § (1) bekezdése a három valamint ötéves elévülési időt [Btk. 78. § (3) bekezdésének 4. és 5. pontja] hosszabbítja meg. Az elévülés befejező időpontját s ezzel együtt az abszolút elévülés bekövetkeztét a tervezet 1996. október 2. napjára, illetőleg 2000. október 2. napjára halasztja el.

A 2. § (1) bekezdésének javasolt szövegezése egyszersmind azt a célt szolgálja, hogy a Btk. 241a. §-ába ütköző cselekmények (politikai vádaskodás) és az ezzel összefüggő olyan cselekmények, mint a személyi szabadság megsértése és a hamis vád (Btk. 239. és 164. §-ai) elévülésének meghosszabbodását is előidézze. Ezen cselekmények esetében a Btk. 9. §-a alapján a csatlakozó terület is tekintetbe jön mint elkövetési hely, ennél fogva a szabályozás e cselekményeket gyakorlatilag hézagmentesen átfogja, amennyiben azok a törvény hatálybalépését megelőzően még nem évültek el.

Az utóbbi cselekmények elévülésének haladéktalan meghosszabbítása azért szükséges, mert az NDK Btk.-jában hiányzik a megfelelő szabályozás, így nem is jöhet szóba ezek vonatkozásában az, hogy elévülésük 1990. október 3. napját megelőzően vagy az elévülési törvény alapján nyugodott volna, vagy hogy a büntető törvénykönyv hatálybalépéséről szóló törvény 315a. §-a alapján megszakadt. A tervezet 2. §-ának (1) bekezdésében rögzített szabályozás a tényállások azon körét is átfogja, amelyek tekintetében a Szövetségi Legfelsőbb Bíróság már kialakította ítélezési gyakorlatát.⁷ Eszerint a büntető törvénykönyv hatálya a hajdani NDK-ban elkövetett olyan bűncselekményekre is kiterjed, amelyekben „a politikai vádaskodással összefüggő és e tényállás által előfeltételezett veszélyeztetés megvalósul(t) és e veszélyhelyzetből sérelem” is bekövetkezett.

⁷ *Entscheidungen des Bundesgerichtshofs in Strafsachen* 32, 293.

A jelen tervezetben foglaltak nem hatnak ki az öt évnél hosszabb elévülési idejű cselekményekre. Ezen cselekmények esetében az abszolút elévülés bekövetkeztének időpontja messze a 2000. október 2-át követő időre esik.

A 2. § (2) bekezdése (a gyilkossági cselekmények elévülhetetlensége) biztosítja a hajdani NDK területén elkövetett valamennyi, a Btk. 211. § (2) bekezdése s a 220a. § (1) bekezdésének 1. pontja szerinti értelemben vett gyilkossági cselekmény jövőbeni elévülhetetlenségét. A szabályozás átfogja a Btk. fenti rendelkezései szerint gyilkosságnak vagy népirtásnak minősülő valamennyi cselekményt – függetlenül attól, hogy azok az NDK Btk-ja 112. §-ának (2) bekezdésében egyedileg felsorolt azonos vagy hasonló ismérveknek megfelelnek-e.

A 3. §-hoz

A 3. § öt évvel meghosszabbítja a legfeljebb egy évtől öt évig terjedő szabadságvesztéssel fenyegetett cselekményekre a Btk. 78. § (3) bekezdésének 4. pontjában előírt elévülési időt, amennyiben azokat az 1990. október 3. napjától 1991. december 31. napjáig eltelt időszakban a hajdani NDK területén követték el.

Itt mindenekelőtt a gazdasági bűnözés körébe eső bűncselekményekről (tulajdon és vagyon elleni, valamint okirati bűncselekményekről) van szó, amelyek az ún. újraegyesüléssel kapcsolatos bűnözés gyűjtőfogalmába tartozó bűncselekményekként a bűnüldözési gyakorlatban különleges szerepet játszanak. A csatlakozást követően a csatlakozó területen elkövetett ilyen cselekmények elévülési idejének meghosszabbítását is megfelelően igazolják a fentiekben [I. A) és B) pontokban] vázolt megfontolások.

A 3. § (1) bekezdésének 2. mondata egyértelművé teszi, hogy az elévülési idő 1. mondat szerinti meghosszabbítása nem hat ki a Btk. 78c. § (3) bekezdésének 2. mondata szerinti abszolút elévülési idő számítására.

A 3. § (2) bekezdése rögzíti, hogy az öt évnél rövidebb elévülési idejű cselekmények elévülési idejének meghosszabbításáról nincs

szó. Ezek a csatlakozást követően elkövetett cselekmények csekélyebb súlyúak, s így ezek tekintetében elfogadható a bűnüldözés lehetőségének tisztán ténybeli okból történő megszűnése.

A 4. §-hoz

A tervezet 4. §-a az esetleges kétségek kiküszöbölése céljából egyértelművé teszi, hogy az NSZEP rezsimje által elkövetett jogtalanságok elévülésének nyugvásáról szóló ...-i törvény (*Verjährungsgesetz*) rendelkezései érintetlenül maradnak.

Az 5. §-hoz

A rendelkezés a törvény hatálybalépését szabályozza.

Az 1993. március 3-i eredeti indítványt a fentieknek megfelelően kell megfogalmaznunk.

„B. Megoldás

A jelen törvénytervezettel a szándékolt cél megvalósul. A rövid, azaz három, valamint ötéves elévülési idejű bűncselekmények esetében az üldözhetőség elévülése 1996. október 2., illetőleg 2000. október 2. napján következik be, amennyiben azokat 1991. október 3. napját megelőzően a hajdani NDK-ban követték el. E szabályozás hatálya alá tartoznak a Btk. 241a. §-ába ütköző cselekmények (politikai vádaskodás) és a vele szorosan összefüggő bűncselekmények is.

Tíz évre hosszabbodik meg azon súlyos bűncselekmények ötéves elévülési ideje, amiket az 1990. október 3. és 1991. december 31. napja között eltelt időszakban a hajdani NDK területén követték el.

A tervezet ezen túl azt is célozza, hogy a gyilkosság és népiirtás (Btk. 211. és 220a. §-ai) körébe eső cselekmények abban az esetben se évüljenek el, ha azokra a büntető törvénykönyv hatálybalépéséről szóló törvény 315. §-ának (1) bekezdése szerint a hajdani NDK büntetőjogának hatálya terjed ki, és ebből következően a Btk. 79. § (3) bekezdésének 1. pontját kellene rájuk nézve alkalmazni.”

A Szövetségi Tanács Jogi és Belügyi Bizottságai
Mecklenburg–Elő-Pomeránia szövetségi tartomány
indítványának a Szövetségi Gyűlés elé terjesztését
a következő szövegezéssel ajánlják:

Törvénytervezet a büntetőjogi elévülési idők meghosszabbításáról*

A) A cél megjelölése

Németország újraegyesülését követően az új szövetségi tartományok bíróságaira és bűnüldöző hatóságaira az a feladat hárul, hogy az állam anyagi büntetőigényét a csatlakozást megelőzően a hajdani NDK-ban elkövetett bűncselekmények tekintetében is érvényesítsék. Ezen túlmenően az új szövetségi tartományok előtt különös nehézségek tornyosulnak az ún. újraegyesüléssel kapcsolatos bűnözés körébe tartozó bűncselekmények üldözése kapcsán is.

E feladatok kellő ellátása 1990. október 3-át követően nem volt biztosított, mert az igazságszolgáltatás szervezetét az új szövetségi tartományokban előzetesen még ki kellett építeni. A bíróságoknak, ügyészségeknek és rendőrségnek számos szervezeti és személyi problémával kellett szembenéznie, s ez mind a bűnüldözés hatékonysága ellen hatott. A Német Demokratikus Köztársaság Állambiztonsági Minisztériuma aktáinak feldolgozása még számos bűncselekmény napvilágra kerüléséhez vezet a jövőben. Mindezekén túl az egész szövetségi államban a bűnözés általános növekedése figyelhető meg.

Ebben a különleges helyzetben attól kell tartanunk, hogy sok bűncselekmény elévül.

* Empfehlungen der Ausschüsse (2. 7. 1993.) „Entwurf eines Gesetzes zur Verlängerung strafrechtlicher Verjährungsfristen” Bundesrat, Drucksache 319/1/93; Deutscher Bundestag, 12. Wahlperiode, Drucksache 12/5613.

Az az egyensúly, amit egyfelől a közösségnek a bűnüldözéshez fűződő igénye s másfelől a jogbiztonság és a pergazdaságosság szempontjai között a bűnüldözés elévüléséről szóló szabályok megalkotásakor létrehozta, az újraegyesülés folyamatában az anyagi büntetőjog érvényre juttatása körüli bizonytalanság okából a bűnelkövetők előnyére jelentősen megbomlott. A polgároknak – különösen az új szövetségi tartományok lakosainak – a demokratikus jogállamba vetett bizalma komoly károkat szenvedhet, ha a jogállami viszonyok létrehozása az új szövetségi tartományokban az újraegyesülés nehézségei okából számos bűncselekmény elévülését is magával hozza, és ezért e bűncselekmények büntetlenül maradnak.

A jelen törvénytervezet azt célozza, hogy az elévülési idők meghosszabbításával kiküszöbölje a bűnüldözésben az újraegyesüléssel összefüggésben felbukkanó nehézségeket, és ezáltal lehetővé tegye az anyagi büntetőigény megfelelő mértékű érvényre juttatását. Egyidejűleg a gyilkosság tekintetében – a régi szövetségi tartományokban uralkodó jogi helyzettel történő egységesítés érdekében – elévülhetetlenséget vezet be a hasonló tényállásokra.

B) Megoldás

A törvénytervezet az elérni kívánt célt szolgálja. Azon bűncselekmények tekintetében, amelyeket a csatlakozó területen 1991. december 31-ét megelőzően követtek el és amiket a törvény egy évet meghaladó, de legfeljebb öt évig terjedő szabadságvesztéssel fenyeget, az elévülési határidő öt évről nyolc évre hosszabbodik.

A törvénytervezet továbbá rögzíti, hogy azon gyilkossági cselekmények, amelyek esetében a büntetést az NDK Btk-jának 112. §-a állapítja meg és amik a Btk. 211. § (2) bekezdésében foglalt bármely ismérvnek megfelelnek, nem évülnek el.

C) Alternatívák

A jelenlegi jogi helyzet változatlanul hagyása. Ez azonban azzal a veszéllyel jár, hogy az előbb említett következmények beállanak.

D) Költségek

Többletköltség nem várható.

Törvénytervezet a büntetőjogi elévülési határidők meghosszabbodásáról

A Szövetségi Gyűlés az alábbi törvényt alkotta:

1. §

A büntető törvénykönyv hatálybalépéséről szóló törvény módosítása

A büntető törvénykönyv hatálybalépéséről szóló 1974. évi március 2-i törvény 315a. §-a¹ – utoljára a ...-i törvény által módosítva – az alábbiak szerint módosul:

1. A jelenleg hatályos szöveg (1) bekezdésre változik.

2. A jelenleg hatályos szöveg a következő (2) és (3) bekezdésekkel egészül ki:

„(2) Azon cselekmények üldözhetősége, amelyeket az Egyesülési Szerződés 3. cikkelyében meghatározott területen 1991. december 31-ét megelőzően követtek el és amiket a törvény egy évet meghaladó, de legfeljebb öt évig terjedő szabadságvesztéssel fenyeget, nyolc év alatt évül el.

(3) Azon cselekmények, amelyek esetében a büntetést a Német Demokratikus Köztársaság 1968. évi január 12-i büntető törvénykönyve² 112. §-ának mindenkor hatályos szövege állapítja meg és amelyek a büntető törvénykönyv 211. § (2) bekezdésében meghatározott bármely ismérvnek megfelelnek, nem évülnek el.”

¹ Bundesgesetzblatt I (1974), 469.

² DDR-Gesetzblatt I, 1. szám 1. o.

2. §

Alkalmazási terület

A büntető törvénykönyv hatálybalépéséről szóló törvény 315a. §-ának (2) és (3) bekezdése az 1. § szerinti megszövegezésben nem vonatkozik azon bűncselekményekre, amelyek a jelen törvény hatálybalépésekor már elévültek.

3. §

Hatálybalépés

Ez a törvény a kihirdetését követő napon lép hatályba.

INDOKOLÁS

I. Általános indokolás

A) A bűnüldözés helyzete az új szövetségi tartományokban

Németország újraegyesülését követően az új szövetségi tartományok bíróságaira és bűnüldöző hatóságaira az a feladat hárul, hogy az állam anyagi büntetőigényét a hajdani NDK-ban a csatlakozást megelőzően elkövetett bűncselekmények vonatkozásában is érvényesítse. Emellett az ún. újraegyesüléssel kapcsolatos bűnözés komplex körébe eső gazdasági bűncselekményeket is – melyek az államnak és a gazdaságnak milliárdos nagyságrendű károkat okoztak – teljes erővel kell üldözni.

E feladat hatékony ellátása az újraegyesülést követő első években még nem volt biztosított. A bűnüldöző hatóságok és a bíróságok az új szövetségi tartományokban az 1990. október 3-át követő időszakban még szervezés alatt állottak. A hajdani NDK ügyészségein és bíróságain rendelkezésre álló személyi állomány átvétele csak rész-

ben volt lehetséges. Az alkalmas és mindenekelőtt megfelelő szakmai tapasztalattal rendelkező bírák és ügyészek megnyerése a régi szövetségi tartományokból még nem fejeződött be.

A bűnüldözést még az a körülmény is akadályozta, hogy az új szövetségi tartományok rendőrhatalóságai – szervezeti változások, munkaerőhiány, valamint a Német Szövetségi Köztársaság jogára történő átállás nehézségei okából – az újraegyesülést követően a bűnüldözésben reájuk háruló feladatoknak nem tudtak a kívánt mértékben eleget tenni. Az új szövetségi tartományok ügyészei a nyomozás során nem tudtak még egy a német szövetségi büntetőjog alkalmazásában jártas rendőrségre támaszkodni. Ez a bűnüldözési gyakorlatban gyakran oda vezetett, hogy szükséges nyomozati cselekményeket nem végeztek el, illetőleg az ügyészség által elrendelt nyomozási feladatokat csak hiányosan hajtották végre.

Az ügyészségeken jelenleg nagyszámú elintézetlen eljárás van folyamatban; a hajdani NDK bűnüldöző szervei az érzékelhető politikai változások közepette feladataikat nem a megkívánt módon látták el. A bűnözés mint szociális problémák kifejezője ugyanakkor különösen a fiatalok és a fiatal felnőttek körében rendkívüli mértékben megnövekedett. Az új szövetségi tartományokban tovább növelik a munkaterhet az NSZEP rezsimje által elkövetett jogtalanságok és az újraegyesüléssel kapcsolatos gazdasági bűncselekmények üldözésével összefüggő feladatok, valamint a rehabilitációs és a semmisségi panaszok folytán újraindult eljárások.

Számolni kell azzal is, hogy az NDK Állambiztonsági Minisztériuma egyes személyeket illető aktáinak folyamatos feldolgozása során az érintetteknek a róluk vezetett aktákba történő betekintése nyomán számos eddig fel nem derített bűncselekmény válik még ismertté.

Ha sikerül is az új szövetségi tartományokban túljutni a bíróságok és a bűnüldöző hatóságok újjászervezése során támadt nehézségeken, e nehézségek utóhatásai még évekig érezhetők lesznek. Az új szövetségi tartományok Különleges Hatáskörű Ügyészségeinek³

³ *Schwerpunkt-staatsanwaltschaften.*

munkája az NSZEP rezsimje által elkövetett jogtalanságok felderítése körében még alig kezdődött meg; ugyanez érvényes az újraegyesüléssel kapcsolatos bűnözésre is.

B) Az üldözhetőség elévülési ideje meghosszabbításának szükségessége

A fentiekben általánosságban jellemzett körülmények által meghatározott helyzetben tartani kell attól, hogy számos bűncselekmény büntetlenül marad, mert üldözésük az elévülés beállta folytán immár nem lesz többé lehetséges.

Ez maga után vonja, hogy a lakosság széles rétegeiben mélyen megrendül a jogtudat és az igazságérzet. Az új szövetségi tartományok lakosságának a demokratikus és jogállami igazságszolgáltatásba vetett szükséges bizalma csorbulhat, ha az igazságszolgáltatás az elkövetők büntetőjogi felelősségre vonására képtelennek bizonyulna. A Szövetségi Alkotmánybíróság 1991. december 20-i határozata⁴ is arra utal, hogy az újraegyesülés következtében keletkezett nehézségek – melyek éppen abból erednek, hogy a jogállami alapelveknek megfelelő bűnüldözési gyakorlatot még majd ezután kell kialakítani – nem szolgálhatnak az elkövető javára.

Joggal találkozna általános értetlenséggel, ha az elkövetőkkel szemben elévülés miatt csak azért kellene megszüntetni a büntető eljárást – indokolatlan előnyt biztosítva ezzel számukra –, mert az igazságszolgáltatás az újraegyesülést követően különleges problémákkal állott szemben.

Ez okból szükséges, hogy a csatlakozó területen számos bűncselekmény vonatkozásában fenyegető elévülést egy az elévülési idők meghosszabbításáról rendelkező törvénnyel elhárítsuk.

C) A törvénytervezet vezérgondolatai

A tervezet javasolt szövegezése az 1. §-ban azon bűncselekmények esetében, amelyeket a csatlakozó területen 1991. december 31.

⁴ 2 BvR 1618/91.

előtt követtek el és amiket a törvény egy évet meghaladó, de legfeljebb öt évig terjedő szabadságvesztéssel fenyeget, az elévülés határidejének öt évről nyolc évre történő meghosszabbítását irányozza elő. Az 1. § ilyen módon a közepes súlyú bűncselekmények esetében hosszabbítja meg az elévülési időt. E bűncselekmények esetében ugyanis – a jogbiztonság érdekében – nem vállalható az elévülés bekövetkeztének veszélye.

A Btk. 78. és következő §-ainak értelmében az elévülés 1990. október 3-át követően azon bűncselekményekre is vonatkozik, amelyeket a fenti időpontot megelőzően a hajdani NDK-ban követtek el. Az NSZEP rezsimje által elkövetett jogtalanság legtöbb cselekménye így a jelenlegi jogi helyzetnek megfelelően a Btk. 78. § (3) bekezdésének 4. pontja alapján öt év után elévül, függetlenül attól, hogy a kérdéses bűncselekmény esetében a büntetést a Btk. vagy az NDK Btk-ja állapítja meg. Itt elsősorban a személyi szabadság megsértésével kapcsolatos, a testi épség elleni, valamint a hivatali bűncselekményekről van szó.

A hatályos jog szerint ugyancsak öt év elteltével évülnek el az ún. újraegyesüléssel kapcsolatos bűnözés csoportjába tartozó gazdasági bűncselekmények a tulajdon és vagyon elleni, valamint az okirati bűncselekmények köréből.

Abból kell kiindulnunk, hogy az elévülési időnek a jelen törvénytervezet által célzott hároméves meghosszabbítása elégséges és szükséges ahhoz, hogy a fent említett bűncselekmények hatékony üldözése biztosított legyen.

A német szövetségi büntetőjog értelmében a gyilkosság nem évül el. Ezzel szemben azok a gyilkossági cselekmények, amelyeket a hajdani NDK területén követtek el és amiket ebből következően az NDK büntetőjoga (NDK Btk. 112. §) szerint kell megítélni, harminc év elteltével elévülnek. Ez az egyenlőtlen bánásmód az igazságosság eszméjére figyelemmel elfogadhatatlan.

A törvénytervezet által a hajdani NDK területén elkövetett gyilkossági cselekményekre bevezetendő elévülhetetlenség a jognak a régi és az új szövetségi tartományok közötti egységesítéséhez járul hozzá.

D) Alkotmányjogi ellenvetések

A jelen törvénytervezettel szemben nem áll fenn semminemű érdemi alkotmányjogi aggály.

Az Alaptörvény 103. cikkelyének (2) bekezdése a visszaható hatály tilalmát állapítja meg. Ezt a tilalmat a tervezetben foglaltak nem érintik, mert az elévüléssel kapcsolatos jog eljárási jog, míg az Alaptörvény 103. cikkelyének (2) bekezdése csak az anyagi büntetőjogra vonatkozik.⁵

Az eredeti visszaható hatálynak a jogállamiság alapelvéből levezethető tilalmát a tervezet figyelembe veszi. Az elévülési idő meghosszabbítása kizárólag csak a törvény hatálybalépésekor még el nem évült bűncselekményekre vonatkozik. Erre a 2. § kifejezetten utal. A törvénytervezet 1. §-a csupán a még folyó elévülési idők jövőbeli meghosszabbítását célozza (ún. nem eredeti visszaható hatály). Ez a Szövetségi Alkotmánybíróság ítélkezési gyakorlata szerint az elévülésről alkotott törvények vonatkozásában megengedett,⁶ mert az elkövetőknek valamely törvényben megállapított elévülési szabály változatlan fennállásához fűződő bizalma nem méltó jogi védelemre.

Az elévülésnek a törvénytervezetben szabályozott meghosszabbítása bizonyos bűncselekmények esetében a törvény előtti egyenlőség alapelvével is összhangban áll. Jóllehet az elévülési szabályok tervezett megváltoztatása azt eredményezi, hogy azokat a cselekményeket, amelyeket a csatlakozás előtt a hajdani NDK területén, illetőleg 1991. december 31-ét megelőzően a csatlakozó területen követtek el, a régi szövetségi területen ugyanazon időszakban elkövetett cselekményektől elévülési jogi szempontól eltérően kezeljük. Ezt a körülményt azonban kellően indokolja a fentiekben az új szövetségi tartományokra vonatkozóan [I. A) pont] részletesen leírt különleges bűnüldözési helyzet.

⁵ *Entscheidungen des Bundesverfassungsgerichtes* 25, 269.

⁶ *Entscheidungen des Bundesverfassungsgerichtes* 1, 418; 25, 269.

A célzott szabályozás idővel kiegyenlíti az új és régi szövetségi tartományok bűnüldözésében mutatkozó tényleges egyenlőtlenséget, mely abból ered, hogy a bűnüldözés hatékonysága az új szövetségi tartományokban az újraegyesülés nehézségei okából elmarad a régi tartományokétól. Ezért a törvény előtti egyenlőség elve is szükségessé teszi az előírányzott szabályozást.

A törvény előtti egyenlőség alapelvének sérelmét az sem jelenti, hogy a törvénytervezet azon elkövetőkre nézve, akik az 1992. január 1-jét megelőző időszakban váltak bűnelkövetővé, kedvezőtlenebb szabályokat helyez kilátásba, mint azokra, akik ezt követően követtek el bűncselekményt. A törvénytervezet az időhatár megállapításánál számol a jogállami viszonyok felépítésében elért előrehaladással, így az időpont megállapítása semmi esetre sem tekinthető önkényesnek.

II. Az egyes rendelkezések indokolása

Az 1. §-hoz (a büntető törvénykönyv hatálybalépéséről szóló törvény módosítása)

A büntető törvénykönyv hatálybalépéséről szóló törvény 315a. §-ának (2) bekezdése a tervezet szerinti szövegezésben három évvel meghosszabbítja a Btk. 78. § (3) bekezdésének 4. pontjában meghatározott azon bűncselekmények elévülési idejét, amelyeket 1991. december 31-ét megelőzően a csatlakozó területen követtek el és amiket egy évet meghaladó, de legfeljebb öt évig terjedő szabadságvesztéssel fenyeget a törvény. A Btk. 78. § (3) bekezdésének 4. pontjában meghatározott bűncselekmények gyakran tartalmazzák a „különösen súlyos eset” minősítő körülményét, aminél fogva ezek a szabadságvesztés rájuk megállapított legmagasabb törvényi mértékét illetően már a Btk. 78. § (3) bekezdésének 3. pontjában meghatározott bűncselekményekhez közelítenek. A Btk. 78. § (3) bekezdésének 3. pontjában meghatározott bűncselekményekre már tízéves elévülési idő vonatkozik. Ezen túlmenően az elévülési idő három évvel történő meghosszabbítása nagyjából megfelel annak az időtartamnak, amelyben a bűnüldöző hatóságoknak az újraegyesüléssel és újjászere-

vezéssel kapcsolatos nehézségei az új szövetségi tartományokban a legsúlyosabbak voltak és ez okból nem tudták előidézni az elévülés megszakadását.

Azon gyilkossági cselekmények, amelyeket 1965. október 3-át megelőzően követtek el és amikre nézve az NDK Btk. 82. § (1) bekezdésének 5. pontja értelmében 25 éves elévülési idő vonatkozik, 1990. október 3-án éppen elévültek. E cselekmények így már nem üldözhetők. Az 1965. október 3-a és 1990. október 2-a között a hajdani NDK területén elkövetett gyilkossági cselekmények vonatkozásában viszont a büntető törvénykönyv hatálybalépéséről szóló törvény 315a. §-ának 2. mondata értelmében az elévülés megszakadt – azzal a következménnyel, hogy az elévülési idő folyása e cselekmények vonatkozásában 1990. október 3-án újra megkezdődött. A hatályos jog szerint [Btk. 78. § (3) bekezdésének 1. pontja] e cselekményekre 30 éves elévülési idő vonatkozik. A büntető törvénykönyv hatálybalépéséről szóló törvény új 315a. §-ának (3) bekezdése biztosítja, hogy a jövőben a hajdani NDK területén elkövetett gyilkossági cselekmények ugyanolyan kevésbé évüljenek el, mint a régi szövetségi területen elkövetett ugyanilyen cselekmények. Ez utóbbi cselekmények ugyanis a Btk. 78. § (3) bekezdésének 1. pontja értelmében a Btk. módosításáról rendelkező kilencedik (1969. augusztus 4-i) törvény hatálybalépése óta nem évülnek el. E körbe azok a cselekmények tartoznak, amelyek a Btk. 211. § (2) bekezdésében foglalt bármely ismérvnek megfelelnek. A szabályozás ezzel hozzájárul a német jog belső egységesítéséhez.

A 2. §-hoz (Alkalmazási terület)

A 2. § kinyilvánítja, hogy az elévülési határidők meghosszabbodása nem érvényes azon cselekmények tekintetében, amelyek e törvény hatálybalépésekor már elévültek. Ezzel a tervezet figyelembe veszi az eredeti visszaható hatály alkotmányjogi tilalmát.

A 3. §-hoz (Hatálybalépés)

A tervezet 3. §-a a törvény hatálybalépését szabályozza.

Az NDK által elkövetett jogtalanságok büntetőjogi elévülésének meghosszabbításáról szóló törvény tervezete*

A) Probléma

Az NSZEP jogtalanság talaján álló rezsimje nomenklatúrájának megbízásából és nevében elkövetett cselekmények büntetőjogi feldolgozása három évvel az Egyesülési Szerződés hatálybalépése után megghiúsulással fenyeget. A Stasi-aktákról szóló törvény értelmében előterjesztett s az aktákba történő betekintésre irányuló indítványok csupán egyharmadának elintézésére volt eddig lehetőség. Az aktákba betekintéssel kapcsolatos megkeresések ezrei maradtak elintézetlenül. A polgárok és különösen a polgárjogi mozgalmak felügyelete és elnyomása az NSZEP rezsimjében bűncselekmények egész sorának elkövetésével függött össze – magánlaksértéstől, levéltitok megsértésétől, lakások lehallgatásától, fenyegetéstől, testi sértéstől és zsarolástól kezdve egészen az emberölésig. A magánélet szférájában elkövetett bűncselekményeket (s ilyen a telefonok lehallgatása, lakásban poloskák elhelyezése vagy a levéltitok megsértése) éppen az jellemzi, hogy az érintett személyeknek ezekről nem volt tudomásuk. Csak az állambiztonsági szolgálat aktáiba történő betekintéssel nyílik meg a lehetőség – még ha korlátozottan is – arra, hogy a büntetést érdemlő jogtalanság és az elkövető személye ismertté váljon.

Az Egyesülési Szerződés hároméves elévülési időt állapított meg azon bűncselekményekre nézve, amelyeket az NDK büntető tör-

* Gesetzentwurf der Gruppe BÜNDNIS 90/DIE GRÜNEN (7. 09. 1993.), „Entwurf eines Gesetzes zur Verlängerung von strafrechtlichen Verjährungsfristen bei DDR-Unrechtstaten“ *Deutscher Bundestag* 12. Wahlperiode Drucksache 12/5628.

vénykönyve sem szabadságvesztéssel, sem pénzbüntetéssel nem sújtott. Ennek következményeként e bűncselekmények 1990. október 3. napjával elévültek, jóllehet a sértetteknek sem a cselekményről, sem az elkövetőről nem volt tudomásuk. A büntetőjogi feldolgozás így az alkalmazandó – az egyén helyett az államot oltalmazó – NDK-beli büntetőjog alapján és nemzetközileg elismert büntetőjog hiányában nem kielégítő. Az elévülési szabályok ezt az állapotot tovább erősítik, mert a sértettől még annak lehetőségét is elveszik, hogy legalább a büntetést érdemlő jogtalanság tényének megállapítását kezdeményezhesse.

Végül nem változtatott az Egyesülési Szerződés az elévülési szabályokon a gyilkosság tényállásának vonatkozásában sem. Ennek folytán az új szövetségi tartományokban 1990. október 3. napját megelőzően elkövetett gyilkosság elévülhet.

B) Megoldás

Az NDK állami szervei által politikai okokból nem üldözött bűncselekmények büntetőjogi elévülési idejének meghosszabbítása; a gyilkosság elévülésének megszüntetése; valamint a büntető törvénykönyv 234a. §-ában (elhurcolás) és 241a. §-ában (politikai vádaskodás) meghatározott bűncselekmények elévülési idejének tíz évre történő meghosszabbítása.

C) Alternatívák

Nincsenek.

D) Költségek

Nincsenek.

Az NDK által elkövetett jogtalanságok büntetőjogi elévülési idejének meghosszabbításáról szóló törvény tervezete

A Szövetségi Gyűlés a Szövetségi Tanács egyetértésével a következő törvényt alkotta:

1. cikkely

Az NDK-jogtalanságok elévülési idejének számításáról szóló törvény

1. §

(1) Az 1990. október 3. napját megelőzően az Egyesülési Szerződés 3. cikkelyében meghatározott területen elkövetett és politikai okokból nem üldözött bűncselekmények üldözésére vonatkozó elévülési idő számításánál az 1990. október 2. napjától 1994. december 31. napjával bezárólag eltelt időszakot figyelmen kívül kell hagyni. Ebben az időszakban e bűntettek és vétségek üldözhetőségének elévülése nyugodott.

(2) Az (1) bekezdés nem vonatkozik azon cselekményekre nézve, amelyek a jelen törvény hatálybalépésekor már elévültek.

2. §

Nem évülnek el az 1990. október 3. napját megelőzően az Egyesülési Szerződés 3. cikkelyében meghatározott területen elkövetett azon bűncselekmények, amelyek büntetését a Német Demokratikus Köztársaság 1968. évi január 12-i büntető törvénykönyve¹ 112. §-ának mindenkor hatályos szövege állapítja meg, és amelyek a büntető törvénykönyv 211. §-a (2) bekezdésében foglalt bármely ismérvnek megfelelnek.

¹ DDR-Gesetzblatt I, 1968. évi 1. szám, 1. o.

2. cikkely

A büntető törvénykönyv módosítása

A büntető törvénykönyv 1987. évi március 10-én közzétett² – utolsóként a ...-i törvény által módosított – szövege szerinti 78. §-a a (2) bekezdést követően a következő (2a) bekezdéssel egészül ki:

”(2a) A Btk. 234a. §-ába (elhurcolás) és 241a. §-ába (politikai vádaskodás) ütköző bűncselekmények tíz év alatt évülnek el. Ez a rendelkezés nem hatályos azokra a bűncselekményekre nézve, amelyek e törvény hatálybalépésekor már elévültek.”

3. cikkely

Hatálybalépés

Ez a törvény a kihirdetését követő napon lép hatályba.

INDOKOLÁS

1. Az NSZEP rezsimje által elkövetett jogtalanságok büntetőjogi feldolgozása megghiúsulással fenyeget. A jogtalanság talaján álló hajdani állam jogtalanságainak felderítése, elemzése és nyilvánosságra hozatala megtorpan. A Stasi-aktákról szóló törvény értelmében az aktákba történő betekintés csak 1992-ben kezdődött meg. Eddig csupán a betekintésre irányuló indítványok egyharmadának elintézésére nyílt lehetőség. A polgárok nagyobb hányada még nem tudott betekinteni az állambiztonsági szervezet róluk vezetett aktáiba. Csak az akták hozzáférhetővé tétele és az aktákba betekintés tenné lehetővé – az állambiztonsági szervezet aktamegsemmisítő akciói miatt egyébként is csupán korlátozott mértékben – az érintettek legszemélyesebb szférájába hatoló bűncselekmények üldözését

² Bundesgesetzblatt I, 945.

és megbüntetését. E körbe tartozik a magánlaksértés, a levéltitok megsértése, a telefonok lehallgatása, valamint poloskák beépítése a magánlakásokba. E bűncselekmények sokoldalú alkotórészei voltak az érintett személyek zaklatását célzó intézkedési terveknek. Ezek a bűncselekmények fémjelzik annak a jogtalanság talaján álló rezsimnek a mindennapjait, amely állandó nyomást gyakorolhatott a polgárookra már csak ellenőrzésük révén is. Ezekhez további súlyos bűncselekmények társultak – a testi sértéstől, fenyegetéstől és zsarolástól kezdve egészen az emberölésig.

A most célzott törvényi szabályozás – szemben a Szövetségi Tanács javaslataival – kifejezetten azokra a bűncselekményekre korlátozódik, amelyeket az Egyesülési Szerződés 3. cikkelyében meghatározott területen politikai okokból nem üldöztek. Csak e körben indokolt az elévülési idő meghosszabbítása, mert nem élvezhet bizalmat és védelmet egy jogtalanság talaján álló állam, mely az emberi jogokat rendszeresen megsértette és hivatalból követett el bűncselekményeket. A bűncselekmények áldozatai gyakran a mai napig nem szereztek tudomást az ellenük elkövetett bűncselekményekről. Különösen áll ez az állambiztonság rendszeres lehallgatási akcióira. Ezzel szemben az arányosság elvére figyelemmel nem fogadható el az elévülési idő általános meghosszabbítása azon bűncselekmények esetében, amelyekre a legalacsonyabb büntetési tételkeret érvényes. Ezen bűncselekmények esetében a helyzet alapvetően eltér az NSZEP rezsimje által elkövetett jogtalanságok áldozatainak sérelmére elkövetett bűncselekményektől. Elkövetőinek kiléte vagy a nyomozó hatóságok beavatkozása, vagy pedig a sértett feljelentése alapján vált ismertté. Ennek megfelelően a bűnüldözésnek nincs akadályja. Még ha a büntetőbírói rendszer kiépítése fáradtságos munkát feltételez és a személyzet is hiányos, a büntető eljárás azért befejezhető az abszolút elévülési idő határain belül. Ugyanez áll az ötéves elévülési idejű bűncselekményekre nézve. Ha a bűnüldöző hatóságok az elévülés megszakadását eredményező eljárási cselekményt alkalmaznak, a bűnüldözés ilyen esetekben tíz évig lehetséges [Btk. 78c. § (3) bekezdése].

2. Az Egyesülési Szerződés a Btk. 78c. § (3) bekezdésének alkalmazását rendeli – és ezzel hároméves elévülési időt állapít meg – az NDK büntető törvénykönyve értelmében kétéves elévülési idejű bűncselekményekre. Ez az idő az állambiztonsági szervezet által elrendelt és elkövetett számos bűncselekmény esetében 1990. október 3. napjával lejárna. Nem fogadható el azonban az, hogy azoknak a polgároknak, akiket tudomásukon kívül éveken át ellenőriztek és üldöztek, még csak lehetőségük se legyen arra, hogy legalább a büntetést érdemlő jogtalanság megállapítását kezdeményezzék. Emellett nem hagyhatjuk figyelmen kívül, hogy az NDK büntetőjogának az Egyesülési Szerződés által elrendelt alkalmazása az esetek többségében csak a jogtalanság pusztá megállapításához vezethet. Nyilvánvaló, hogy a büntetőjog alapvetően nem tudja az érintett polgárok által éveken át elszenvedett gyötrelmeket, fizikai és lelki sérüléseket gyógyítani. A jogtalanság talaján álló rezsím bűncselekményeinek tömeges elévülése mégis megakadályozná ezek szükséges feldolgozását. Szükséges a büntetést érdemlő jogtalanság megállapítása mind a sértettek számára, mind pedig az NSZEP állama jellegének és átfogó voltának dokumentációja, a rezsím lényegének feltárása érdekében is. Az sem hagyható továbbá figyelmen kívül, hogy nemzetközi büntetőjogi kódex és nemzetközileg elismert büntetőbíróóság hiányában egy jogtalanság talaján álló rezsím cselekményeinek feldolgozása elvileg is nehezen alakul. Hiszen egy jogtalanság talaján álló rendszer jellemzője általában éppen az, hogy az egyént s személyes szféráját jelentéktelennek tekinti vagy éppen figyelmen kívül hagyja. Ennek megfelelően az „NDK szocialista büntetőjoga” egyoldalúan arra épült, hogy egy jogtalanság talaján álló rezsím fennálltát a legsúlyosabb büntetésekkal védje. Ezzel szemben hiányzott a polgárok büntetőjogi oltalma. Hiszen nem jelentenek semmit a személyiségi jogok egy olyan állam számára, amely kénytelen fennállását magánlakásokba és baráti körbe történő beavatkozással is biztosítani. Az Egyesülési Szerződés a *nulla poena sine lege* elve alapján az NDK büntetőjogának alkalmazását rendeli, ez pedig számos esetben megakadályozza a bűnüldözést, mert az NDK büntetőjoga nem tartalmaz az egyén védelméhez szükséges

bizonyos tényállásokat, a létező tényállásokkal kapcsolatban pedig olyan alacsony ítéleti büntetéskiszabást tesz lehetővé, ami nem áll arányban az elszenvedett kárral.

3. A jelen törvénytervezet a fenti nehézségek ellenére is az elévülési idő meghosszabbítása mellett döntött. Az elévülés bekövetkezése az elkövetett jogtalanságot erősítené meg. A jogtalanság talaján álló rezsim sértettjeinek lehetőséget kell kapniuk arra, hogy legalább az ellenük elkövetett büntetőjogi jogtalanság tényének a megállapítását kezdeményezzék. Még ez a lehetőség is csak az állambiztonság aktáiba történő betekintést követően lesz mindenoldalúan biztosítható.

4. Az elévülés célzott szabályozása jogi szempontból aggálytalan és megfelel az alkotmányosságnak.

a) A visszaható hatálynak az Alaptörvény 103. cikkelye (2) bekezdésében meghatározott tilalma nem szenved sérelmet az elévülés meghosszabbításával, mert a Szövetségi Alkotmánybíróság ítélkezési gyakorlata szerint³ az Alaptörvény 103. cikkelyének (2) bekezdése elévülési időkre nem vonatkozik.

b) Az elévülés célzott szabályozása nem áll ellentétben sem a jogállamiság alapelvével, sem az arányosság elvével. A jogállamiság egyszerre jelenti egyfelől a jogbiztonságot, másfelől az anyagi igazságosságot. E két elvet ütközésük esetén egymással szemben kell mérlegelni. Az állambiztonság részére bűncselekményeket elkövetők alapvetően mégsem hivatkozhatnak arra, hogy bíznak egy törvényi szabályozás változatlan fennálltában. Ha az elkövetők hivatkozhatnának e bizalomra, úgy valóban arról lenne szó, hogy a jogtalanság talaján álló rezsim fennállása ideje alatt a rezsim védelme érdekében elkövetett cselekményeket utólag szakcionálják. A fenti okokból ezért nem önkényes, hogy az NSZEP rezsimjének hatalmon léte alatt politikai okokból nem üldözött bűncselekmények elévülési idejét meghosszabbítjuk.

³ *Entscheidungen des Bundesverfassungsgerichtes* 25, 269.

c) Nem szenved sérelmet az egyenlőség elve sem. Az érintett szabályozást ténybeli okok indokolják. A többi bűncselekménnyel szembeni különbség éppen abban rejlik, hogy az elévülés meghosszabbításával érintett bűncselekmények rendszerint nem jutottak az áldozat tudomására, és az NDK bűnüldöző szervei e bűncselekményeket politikai okokból nem üldözték.

5. Azok a cselekmények, amelyek feljelentéssel vagy vádaskodással a hajdani NDK polgárait az állambiztonság szervei részéről politikai üldöztetésnek tették ki, az NDK büntető törvénykönyve értelmében nem voltak büntethetők. Büntethetőségük így csak a Német Szövetségi Köztársaság Btk-ja 241a. §-a alapján jöhet tekintetbe. A Szövetségi Legfelsőbb Bíróság állandó ítélkezési gyakorlata szerint a Btk. 241a. §-át a hajdani NDK polgárainak az NDK-ban elkövetett cselekményeire is alkalmazni kell.

Hasonló a helyzet a Btk. 234a. §-ába ütköző bűncselekmények esetében, amikor az áldozatot fondorlattal vagy fenyegetéssel arra bírták rá, hogy az NDK-ba utazzon vagy onnan kiutazástól tartózkodjék. Ezekben az esetekben az NDK büntetőjoga szerinti büntethetőség semmiképpen sem jöhet szóba. Különösen áll ez az elhurcolásnak a Btk. 234a. § (3) bekezdése szerinti előkészületi vétségére. Előkészületi cselekményként jön figyelembe az elhurcolandó személyek névsorának összeállítása, ilyen személyek figyelése vagy figyeltetése – tehát a hajdani NDK Állambiztonsági Minisztériuma tisztjeinek tipikus cselekményei.

Ezen cselekmények elévülése a Btk. 78. §-a értelmében 1988 előtt már bekövetkezett. Ezt az a tény sem akadályozta meg, hogy az elkövetők átfogó üldözésére eddig az időpontig nem volt lehetőség. Csak az 1988-tól elkövetett cselekmények esetében van még lehetőség bűnüldözésre.

A jelen törvénytervezet hivatott segítséget nyújtani ahhoz, hogy a Btk. 234a. és 241a. §-aiban meghatározott bűncselekmények elévülési ideje kifejezetten meghosszabbíttassék. A másik lehetőség, nevezetesen az, hogy e bűncselekmények elévülési ideje változatlan maradjon, nem indokolt. A büntető törvénykönyv hatálybalépéséről

szóló törvény 315a. §-a szerint – amit az I. Melléklet III. Fejezete C) Ügyköre II. Szakasza 1. pontjának c) alpontja iktatott az Egyesülési Szerződésbe – a Német Demokratikus Köztársaságban elkövetett s az NDK joga szerint még el nem évült bűncselekmények üldözhetőségének elévülése a csatlakozás hatálybalépésének napjával megszakadt. Ezen esetekben az elévülés 1990. október 3. napjával újra kezdődött. A Btk. 234a. és 241a. §-aiba ütköző bűncselekmények üldözésére azonban lehetőség volt a Német Szövetségi Köztársaságban, így a fenti rendelkezés alapján e bűncselekmények esetében az elévülés nem szakadhatott meg.

Törvénytervezet a büntetőjogi elévülési idők egységesítéséről*

A) Probléma

Az NSZEP rezsimje által elkövetett jogtalanságok és az ún. újraegyesüléssel kapcsolatos bűnözés megbüntetése az új szövetségi államokban a bűnüldöző hatóságok különös személyi és szervezeti problémáival szembesül. Jelentős bizonyítási nehézségek adódnak olyan tipikusan a NSZEP által kezdeményezett bűncselekményeknél, mint a levéltitok megsértése és a telefonlehallgatás, s különösen azoknál a gazdasági bűncselekményeknél, amelyek közvetlenül kapcsolatosak Németország újraegyesülésével. A rendőrség és az ügyészség személyi ellátottsága és szervezeti felépítése az új szövetségi tartományokban csak fokozatosan éri el az általános szövetségi színvonalat. Ezen kívül a Stasi-akták kiértékelése – a jövőben csak úgy, mint ahogyan eddig is – lehetőséget nyújt eddig ismeretlen bűncselekmények felderítésére.

E probléma következménye, hogy a hatályos büntetőjogi elévülési idők alapján nagyszámú csekély büntetéssel fenyegetett bűncselekmény évül el 1993. október 3. napjával. Ugyancsak számos öt évig terjedő szabadságvesztéssel fenyegetett bűncselekmény elévülésére kell számítanunk 1995. október 3. napjával.

A tervezet egyfelől a bűnüldözés elévülésének bekövetkeztét kívánja meghatározott idővel elhalasztani annak érdekében, hogy a

* Gesetzentwurf der Fraktionen der DCU/CSU, SPD und F. D. P. (7. 09. 1993.) „Entwurf eines Gesetzes zur Vereinheitlichung strafrechtlicher Verjährungsfristen” *Deutscher Bundestag* 12. Wahlperiode Drucksache 12/5637.

bűncselekmények büntetése ne hiúsuljon meg az igazságszolgáltatásnak az újraegyesüléssel kapcsolatos nehézségei okából. Másfelől rögzíteni kell a törvénytechnikai lehetőségek adta keretek közt a gyilkosság elévülhetetlenségét egész Németországra nézve, így a korábban NDK-ban elkövetett cselekmények vonatkozásában is.

B) Megoldás

A hajdani NDK-ban elkövetett bűncselekményekre és azon cselekményekre nézve, amelyeket 1992. december 31. napjáig az új szövetségi tartományokban követtek el, a tervezet az elévülés egységes kezdő időpontjaként 1993. január 1. napját állapítja meg.

A törvénytervezet rögzíti továbbá, hogy nem évülnek el azok a gyilkossági cselekmények, amelyek esetében a büntetést az NDK Btk-jának 112. §-a határozza meg és amelyek a Btk. 211. § (2) bekezdésében meghatározott bármely ismérvnek megfelelnek.

C) Alternatívák

Nincsenek.

D) Költségek

Nincsenek.

Törvénytervezet a büntetőjogi elévülési idők egységesítéséről

A Szövetségi Gyűlés a következő törvényt alkotja:

1. §

A büntető törvénykönyv hatálybalépéséről szóló törvény módosítása

A büntető törvénykönyv hatálybalépéséről szóló 1974. évi március 2-i törvény¹ – módosítva utolsóként a ... törvény által – 315a. §-a a következőképpen módosul:

1. A jelenlegi szövegezés (1) bekezdésre változik.

2. A jelenlegi szövegezés a következő (2) és (3) bekezdésekkel egészül ki:

„(2) 1993. január 1. napján kezdődik az elévülés azon cselekmények esetében, amelyeket az Egyesülési Szerződés 3. cikkelyében meghatározott területen követtek el, amelyek 1992. december 31. napját megelőzően befejezetté váltak, és amelyeket a törvény legfeljebb pénzbüntetéssel vagy öt évig terjedő szabadságvesztéssel fenyeget.

(3) Nem évülnek el azok a cselekmények, amelyek esetében a büntetést a Német Demokratikus Köztársaság 1968. évi január 12-i büntető törvénykönyve² 112. §-ának mindenkor hatályos szövege állapítja meg és amelyek a büntető törvénykönyv 211. § (2) bekezdésében meghatározott bármely ismérvnek megfelelnek.”

¹ Einführungsgesetz zum Strafgesetzbuch, Bundesgesetzblatt I, 469. o.

² DDR-Gesetzblatt I, 1968. évi 1. szám, 1. o.

2. §

Alkalmazási terület

A büntető törvénykönyv hatálybalépéséről szóló törvény 315a. §-ának (2) és (3) bekezdése az 1. cikkely szerint megállapított szöveggel nem alkalmaztatik azon cselekményekre nézve, amelyek e törvény hatálybalépésekor már elévültek.

3. §

Hatálybalépés

E törvény a kihirdetését követő napon lép hatályba.

INDOKOLÁS

I. Általános indokolás

Az évtizedeken át államilag eltűrt, sőt államilag elkövetett jogtalanságokat tekintve az új szövetségi tartományok lakosságának különösen komoly igénye van arra, hogy az állami gyakorlat az igazságosságot kövesse. A jogállam nem tud maradéktalanul megfelelni ezen igénynek, ha rendelkezik ugyan egyes személyek által elkövetett bűncselekmények megfelelő üldözéséhez szükséges eszköztárral, de nincs abban a helyzetben, hogy a büntetőjog eszközeivel megfelelően feldolgozhassa az évtizedeken át tömegesen elkövetett jogtalanságot.

A bűncselekmények elévülése a jogállami bűnüldözés mellőzhetetlen lényegéhez tartozik. A Btk. 78. §-ában a bűnüldözésre megállapított lépcsőzetes elévülési idők a Német Szövetségi Köztársaságban jól beváltak: létrehozták a megfelelő egyensúlyt a cselekmény súlya, az állam büntetőigényének fontossága, a büntetés szükségessége, valamint a társadalom és a bűnelkövető megbékélése

között. A Btk. 78. és ezt követő §-ainak szabályozása ezen túl a bűnüldözési intézkedések jogállamilag kívánatos meggyorsításához vezet: az ügyészségek kötelesek még bonyolult vagy költséges esetekben is megakadályozni az elévülést megfelelő nyomozati cselekmények alkalmazása révén. A hajdani Német Szövetségi Köztársaságban és a régi szövetségi tartományokban csak ritkán fordulnak elő olyan esetek, amikor az elkövető szükségesnek látszó megbüntetése elévülés bekövetkezte okából meghiusul. Más a helyzet az új szövetségi tartományokban. Itt az igazságszolgáltatás 1990. október 3-án megkezdődött újbóli kiépítése oly sok időt vett igénybe, hogy a büntetőjogi elévüléssel kapcsolatos szabályok megváltoztatása nélkül jelentős számú bűncselekmény maradna büntetlenül. Olyan tekintélyes számú bűncselekményről van szó, hogy elévülésük az NSZEP rezsimje által elnyomott emberek igazságszolgáltatási vágyával sem lenne összeegyeztethető.

A lakosság igazságtalannak érezte az igazságszolgáltatásnak az elmúlt években hozott egyes intézkedéseit, noha azok a jogállamiság követelményeinek megfeleltek. A bűnüldözés 1993. október 3-án, majd 1995. október 3-án bekövetkező tömeges elévülése ilyen körülmények között méltán találkozónék az új szövetségi tartományok lakosságának meg nem értésével, hiszen az igazságszolgáltatás nehézségeiből éppen azok húzhatnának hasznot, akik megelőzőleg lábbal tiporták a jogállamot.

Ebből következően korlátozott a lehetőség, hogy a csatlakozó területekre olyan szabályozást alkossunk, amely kétféle módon veszi figyelembe az új szövetségi tartományokban az igazságszolgáltatás újraegyesüléssel összefüggő sajátosságait; amely tehát egyfelől az elévülés bekövetkeztét úgy késlelteti, hogy a bűnüldöző hatóságok az új szövetségi tartományokban ugyanolyan mélységben és hatékonysággal nyomozhassanak, mint a régi szövetségi tartományokban, másfelől pedig az elévülési idő kezdetének egységes megállapításával a kérdéses cselekmények vonatkozásában olyan szervezési egyszerűsítést teremt, amely alkalmas arra, hogy az ügyészségeknek az NDK-ban elkövetett s régóta felderítetlen cselekményekkel összefüggő többletmunkáját kiegyenlítsse.

A tervezet továbbá – amennyire ez csak törvénytechnikailag lehetséges – kiküszöböli a gyilkosság elévülésében mutatkozó belső német egyenlőtlenséget.

II. Egyes rendelkezések indokolása

Az 1. §-hoz (A büntető törvénykönyv hatálybalépéséről szóló törvény módosítása)

Az elévülés szükséges meghosszabbításával a tervezet arra az útra lép, amellyel legkevésbé avatkozik be az elévüléssel kapcsolatos rendelkezések bevált rendszerébe. A Btk. 78a. §-ához (az elévülés kezdete) csatlakozó s térben és időben korlátozott kivételes előírás az elévülési idő számítását anélkül módosítja, hogy az elévülési idők lépcsőzetes rendszerét egyébként érintené.

Az elévülés kezdetének egységes megállapítása hivatott arra, hogy kiegyenlítse az ügyészségeknek az elévülés meghosszabbításával összefüggésben jelentkező többletmunkáját. Az ügyészségeknek az elévülési idők nem gazdaságos egyedi számítása helyett csupán két elévülési időre kell figyelemmel lenniük e cselekmények tekintetében: az elévülés 1996. január 1. napjával történő bekövetkeztére azon cselekmények esetében, amelyeket a törvény pénzbüntetéssel vagy egy évig terjedő szabadságvesztéssel fenyeget, és az elévülés 1998. január 1. napjával történő bekövetkeztére azon cselekmények esetében, amelyek büntetési tétele legfeljebb egy évtől öt évig terjedő szabadságvesztés.

Ezzel szemben a Btk. 78. § (3) bekezdésének 4. pontjában meghatározott elévülési idő öt évről nyolc évre történő meghosszabbítása a Btk. 78c. § (3) bekezdése 2. mondatában megállapított „abszolút” elévülési idő keretein belül elfogadhatatlan eredményhez vezetne. Az elévülési idő öt évről nyolc évre történő meghosszabbítása azt jelentené, hogy például egy rongálás kísérlete miatt indult büntető-eljárás akár tizenhat évig is szorgalmazható lenne. Egy ilyenfajta megoldás az Emberi Jogok Egyezményének az eljárás meggyorsítá-

sáról rendelkező 6. cikkelye (1) bekezdésének 1. mondatában meghatározott kötelezettségre figyelemmel nyomós jogállami aggályokkal találkozniuk.

Azon gyilkossági cselekményekre nézve, amelyeket 1965. október 3. napját megelőzően követtek el, az NDK Btk-ja 82. § (1) bekezdésének 5. pontja 25 éves elévülési időt állapít meg. Ennek megfelelően e bűncselekmények 1990. október 3-án elévültek, így ma már nem üldözhetők. Az 1965. október 3. napja és 1990. október 2. napja között a hajdani NDK területén elkövetett gyilkossági cselekmények vonatkozásában a büntető törvénykönyv hatálybalépéséről szóló törvény 315a. §-ának 2. mondata értelmében az elévülés megszakadt – azzal a következménnyel, hogy az elévülés e cselekmények esetében 1990. október 3. napján újra megkezdődött. A hatályos jog szerint [Btk. 78. § (3) bekezdésének 1. pontja] e cselekmények elévülési ideje 30 év. A büntető törvénykönyv hatálybalépéséről szóló törvény új 315a. §-ának (3) bekezdése biztosítja, hogy a jövőben a hajdani NDK területén elkövetett gyilkossági cselekmények éppen úgy ne évüljenek el, mint ahogyan nem évülnek el a régi Német Szövetségi Köztársaság területén elkövetett olyan cselekmények sem, amelyekre nézve az elévülhetetlenséget a büntető törvénykönyvet módosító kilencedik (1969. évi augusztus 4-i) törvény³ hatálybalépése óta a Btk. 78. § (3) bekezdésének 1. pontja megállapítja. E körbe azok a cselekmények tartoznak, amelyek a Btk. 211. § (2) bekezdésében foglalt bármely ismérvnek megfelelnek. A szabályozás ennél fogva hozzájárul a Németországon belüli jogegységesítéshez.

³ *Bundesgesetzblatt* I, 1065.

A 2. §-hoz (Alkalmazási terület)

A 2. § kinyilvánítja, hogy az elévülési idők meghosszabbítása nem hatályos azon cselekményekre nézve, amelyek e törvény hatálybalépésekor már elévültek. Ezzel a szabályozás tekintetbe veszi az eredeti visszaható hatály alkotmányjogi tilalmát.

A 3. §-hoz (Hatálybalépés)

A tervezet 3. §-a a törvény hatálybalépését szabályozza.

AZ 1993. SZEPTEMBER 27-I TÖRVÉNY

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

A büntetőjogi elévülési idők
meghosszabbításáról szóló
1993. szeptember 27-i törvény*
(2. Verjährungsgesetz)

A Szövetségi Gyűlés a következő törvényt alkotta:

1. §

*A büntető törvénykönyv hatálybalépéséről szóló
törvény módosítása*

A büntető törvénykönyv hatálybalépéséről szóló 1974. évi március 2-i törvény¹ – utolsóként módosítva az 1993. évi március 26-i törvény² által – 315a. §-a a következő (2) és (3) bekezdésekkel egészül ki:

“(2) Legkorábban 1997. december 31. napjával következik be azon cselekmények üldözhetőségének elévülése, amelyeket 1992. december 31. napját megelőzően az Egyesülési Szerződés 3. cikkelyében meghatározott területen követtek el és amelyeket a törvény egy évet meghaladó, de legfeljebb öt évig terjedő szabadságvesztéssel fenyeget. Legkorábban 1995. december 31. napjával következik be azon cselekmények üldözhetőségének elévülése, amelyeket a fent megjelölt területen 1990. október 2. napját megelőzően követtek el és amelyeket a törvény legfeljebb egy évig terjedő szabadságvesztéssel vagy pénzbüntetéssel fenyeget.

* ‘Gesetz zur Verlängerung strafrechtlicher Verjährungsfristen (2. Verjährungsgesetz vom 27. September 1993)’ in *Bundesgesetzblatt* 1993, Teil I, No. 51, 1657. o.

¹ *Bundesgesetzblatt* I, 469.

² *Bundesgesetzblatt* I, 392.

(3) Nem évülnek el azok a bűntettek, amelyek a gyilkosság (Btk. 211. §) törvényi tényállását megvalósítják, de amelyekre nézve a büntetést a Német Demokratikus Köztársaság büntetőjoga állapítja meg.

2. §

A törvény hatálya

A büntetőtörvénykönyv módosításáról szóló törvény 315a. §-ának (2) és (3) bekezdései az 1. § szerinti szövegezésben nem hatályosak azon cselekményekre nézve, amelyek e törvény hatálybalépésekor már elévültek.

3. §

Hatályba lépés

Ez a törvény a kihirdetését követő napon lép hatályba.

A KOMMUNISTA REZSIM
JOGELLENSÉGÉRŐL SZÓLÓ
CSEH TÖRVÉNY

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

AZ 1993. JÚLIUS 9-I TÖRVÉNY

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

Törvény a kommunista rezsim jogellenességéről és a vele szembeni ellenállásról*

A képviselőház az alábbi törvényt fogadta el:

Tudatában a szabadon választott parlament azon kötelességének, hogy számoljon le a kommunista rezsimmel, a parlament megállapítja, hogy Csehszlovákia Kommunista Pártja, vezetősége és tagjai felelősek az uralom módjáért országunkban az 1948–1989 közötti években, mégpedig főként az európai civilizáció hagyományos értékeinek programszerű megsemmisítéséért, az emberi jogok és szabadságjogok tudatos megsértéséért, az erkölcsi és gazdasági romlásért, amit igazságügyi büntettek és terror kísért az eltérő nézetek képviselőivel szemben, a működő piacgazdaság közvetlen irányítási rendszerrel történő felváltásáért, a tulajdonjog hagyományos elveinek lerombolásáért, a nevelésben, művelődésben, tudományokban és kultúrában politikai és ideológiai célokból történt visszaélésekért, a természet mindenre tekintet nélkül történő pusztításáért, és kinyilvánítja, hogy további tevékenységében ebből a törvényből fog kiindulni.

1. §

(1) A kommunista rezsim és mindazok, akik tevékenységükkel megvalósították,

* *Zákon c. 198/1993 Sb. o protiprávnosti komunistického režimu a odporu proti nemu* [a 376. sz. parlamenti előterjesztés nyomán] [Kéziratból.]

a) megtagadta az állampolgároktól a szabad politikai akarat bármiféle megnyilvánulását, kényszerítette őket, hogy leplezzék az államban és társadalomban kialakult helyzetről való nézeteiket és ugyanakkor arra kényszerítette őket, hogy nyilvánosan fejezzék ki egyetértésüket azzal, amit pedig hazugságnak vagy büntettnak tekintettek – mégpedig üldözéssel vagy üldözés fenyegetésével velük, családjukkal és közeli hozzátartozóikkal szemben,

b) rendszeresen és állandóan megsértette az emberi jogokat, és ennek során különösen súlyosan elnyomta az állampolgárok egyes politikai, szociális és vallási csoportjait,

c) folyamatosan megsértette a demokratikus jogállamiság elveit, a nemzetközi szerződéseket, sőt a saját maga által alkotott törvényeket is, és mindezzel a kommunista párt és képviselői akaratát és érdekeit gyakorlatilag kivonta a törvény uralma alól,

d) az állampolgárok üldözésére mindenféle hatalmi eszközt igénybe vett, ezek közül is különösen

kivégeztette, gyilkoltatta, börtönbe vettette polgárait, fegyházakban, kényszermunkatáborokban s a börtönidő alatt velük szemben a fizikai és lelki kínzást is magában foglaló brutális módszereket alkalmazott és embertelen szenvedésnek tette ki őket,

önkényesen megfosztotta polgárait vagyonuktól s megsértette tulajdoni jogaikat,

lehetetlenné tette számukra, hogy foglalkozásukat, hivatásukat vagy funkcióikat gyakorolják s a felső vagy szakműveltséget elérjék, gátolta külföldre történő szabad kiutazásukat vagy hazatérésüket,

határozatlan időtartamú katonai szolgálatra rendelte be polgárait a kisegítő műszaki zászlóaljokhoz és műszaki zászlóaljokhoz,

e) céljai elérése érdekében nem habozott büntettneteket elkövetetni, lehetővé téve azok büntetésmentes elkövetését és jogosulatlan előnyökhöz juttatva azokat, akik részt vettek e büntettekben s az állampolgárok üldözésében,

f) idegen hatalommal szövetekezett és az 1968. évtől kezdve ezt az állapotot idegen hatalom megszálló hadserege révén tartotta fenn.

(2) Az elkövetett bűntettekért és az (1) bekezdésben felsorolt további tényekért teljes mértékben s együttesen felelősek azok, akik a kommunista rezsimet funkcionáriusként, szervezőként vagy bujtogatóként politikai vagy ideológiai közegükben aktívan érvényre juttatták.

2. §

(1) Főként a törvény 1. §. (1) bekezdésében felsorolt tények folytán a rezsim olyan kommunista ideológián alapult, amely meghatározta az állam irányítását és az állampolgárok sorsát Csehszlovákiában 1948. február 25-e és 1989. november 17-e között, s ez az ideológia bűnös volt, illegitim és elutasításra méltó.

(2) Csehszlovákia Kommunista Pártja bűnöző szervezet volt és elutasításra méltó ugyanúgy, mint az ideológiáján alapuló egyéb szervezetek, melyek tevékenysége hasonlóképpen az emberi jogok és a demokratikus rendszer elnyomására irányult.

3. §

E rezsim ellen az állampolgárok ellenállása – akár egyedileg, akár csoportosan, de demokratikus politikai, vallási vagy erkölcsi meggyőződésük alapján nyilvánult meg, ellenszegüléssel vagy más tevékenységgel mutatták ki, avagy tudatosan és nyilvánosan hirdették az állam területén vagy külföldön, esetleg idegen demokratikus hatalommal szövetkezve – legitim, igazságos, erkölcsileg indokolt és tiszteletet érdemlő volt.

4. §

Mindenki, akivel a kommunista rezsim igazságtalanul bánt és akit üldözött, noha a jelen törvény 1. § (1) bekezdésében felsorolt tényekben nem vett részt, elismerést és erkölcsi elégtételt érdemel.

5. §

A bűncselekmények elévülési idejébe nem számít be az 1948. február 25-étől 1989. december 29-éig eltelt idő, amennyiben jogerős elítélésre vagy vád alóli felmentésre egy demokratikus állam jogrendjének alapvető elveivel össze nem egyeztethető politikai okokból nem került sor.

6. §

A bíróság indítványra hatályon kívül helyezi vagy mérsékli az azon bűncselekményre kiszabott büntetést, amelyre a rehabilitáció a bírósági rehabilitációról szóló 119/1990. Sb. sz. törvény szerint nem vonatkozik, amennyiben utólagos eljárással kimutatásra kerül, hogy az elítélt cselekménye az alapvető emberi és állampolgári jogok és szabadságjogok védelmére nem nyilvánvalóan alkalmatlan eszközzel irányult. Ezen eljárás során megfelelően alkalmazni kell a bírósági rehabilitációról szóló 119/1990. Sb. sz. törvény 4. és következő §-ainak rendelkezéseit.

7. §

Azok az állami rehabilitációs kötvények, amelyeket kártalanításra igénnyel rendelkező állampolgároknak adtak ki a bírósági rehabilitációról szóló 119/1990. Sb. sz. törvény 23. § (5) bekezdése szerint, az 1995. év végéig esedékesek.

8. §

A kormány felhatalmazást kap arra, hogy rendelettel tegye jóvá azokat a sérelmeket, amelyeket a kommunista rezsim szociális, egészségügyi és pénzügyi téren a szembenállókkal és az üldöztetést szenvedettekkel szemben követett el.

9. §

A jelen törvény 1993. augusztus 1. napjával lép hatályba.

INDOKOLÁS

Általános rész

A kommunista rendszer 1989-ban történt bukása után Csehszlovákiában a társadalom legsúlyosabb problémája az elmúlt negyven év tragikus tapasztalatainak feldolgozása lett – erkölcsi, jogi és gazdasági területen egyaránt. A demokrácia, a piacgazdaság s a jogállamiság irányába induló általános fejlődéssel párhuzamosan szükségessé vált a múltba fordulás azért, hogy az igazságosság helyreállíttassék, vagy legalább is a kommunista rezsim által elkövetett igazságtalanságok, sérelmek és bűntények következményei mérsékeltetők legyenek. Ez elsősorban a kommunista rezsim áldozatai kártalanítása körében sikerült, vagyonjogi téren pedig azáltal, hogy a parlament elfogadta a rehabilitációs s a kárpótlási törvényeket.

A 480/1991. Sb. sz. igen rövid, a rabság időszakáról szóló törvény kivételével nem került sor a diktatúra azon jogtalanságainak és bűneinek pontosabb megnevezésére, amik oly széles körben s kimerítően bélyegezték meg az egész társadalmat. Egy ilyen jogi szabályozás elmaradása hiányérzetet kelt a társadalomban, különösen azon személyek tekintetében, akik bűnrészesek voltak ezen állapotok létrejöttében és bűneikért nem nyerték el büntetésüket, másrészt pedig nem került sor a kommunista rezsimmel szembeszegülők erkölcsi elismerésére sem. Állampolgári türelmetlenséget bizonyít számos olyan állásfoglalás, amit e kérdéskör kapcsán különféle társadalmi képviseleti szervezetek fogadtak el, felszólítva a Cseh Köztársaság törvényhozóját arra, hogy ilyen törvényt alkossanak, s ezt követelik az állampolgárok is leveleikben, az áldozatok szervezetei pedig felhívásaikban. Az előterjesztőt javaslata benyújtásában ilyen és hasonló jelenségek vezérelték.

Preambulumában és első részében a törvény elítéli a kommunista rezsimet és mindazokat a személyeket, akik ezt tevékenységükkel megvalósították, részletesen kifejtve az elítélés indokait, különös tekintettel a törvények s a nemzetközi szerződések megszegésére.

A továbbiakban a törvény meghatározza és erkölcsi elismerésben részesíti azon személyek körét, akik szembeszegültek a kommunizmussal. Hasonlóképpen körülhatárolja a rendszer áldozatainak körét is.

Tekintettel arra, hogy az áldozatokat sújtó vagyoni jogi igazságtalanságokat s ezek jogorvoslását rehabilitációs törvények már megoldották, az előterjesztők nem tartották indokoltnak, hogy a fenti két csoport személyi körét egyénileg is körülhatárolják, csupán az erkölcsi elismerés és rehabilitálás igényét tartották szem előtt.

A törvény teljes első részének indokolásul kellene szolgálnia nem csupán a törvény többi része, de más törvények, sőt a bíróságok döntései tekintetében is.

Azon személyek büntetőjogi felelősségre vonása, akik a kommunista rendszer idején bűntényeket követtek el s politikai okokból nem került sor elítélésükre, mind ez ideig elévülés folytán nem volt lehetséges. Az elévülés s az elévülési idő szabályos folyása jogállam meglétét előfeltételezi, vagyis az állam arra irányuló akaratát, hogy üldözni kívánja a büntetett és elkövetőt. Az állami, vagy az állam által támogatott vagy eltűrt jogtalanság állapotában azonban, amikor ilyen szándék hiányzik, az elévülés intézménye e bűnözők vonatkozásában feleslegessé válik. Az állam gyakorlati tétlenségét úgy kell értelmezni, mint az elévülési idő folyásának törvényi akadályát. Tekintettel arra, hogy a jogtudomány eddig nem nyújtotta a törvényi akadály ilyen értelmezését, az előterjesztők szükségesnek látják – különösen az időtényező vonatkozásában – ennek törvényi meghatározását.

További paragrafusaiiban a törvény (néhány közvetlenül az első részből következő tekintetben) módosítja a rehabilitációs és kárpótlási törvényeket. Ennek köszönhetően várhatóan egyszerűsödni fog majd a vitás kérdések bírósági megítélése.

Tekintettel arra, hogy a sérelmek számottevő része nem igényel törvény általi elégtételt, az előterjesztők elégségesnek tartják, hogy a kormányt hatalmazzák fel elégtétel adására.

A törvényjavaslatnak nincs közvetlen költségvetési hatása. Végrehajtása ugyanakkor – s főként a korábban elhallgatott bűntények

elkövetőinek felelősségre vonása terén – szükségessé teszi, hogy a bíróságok és büntetésvégrehajtási szervek fokozottabban tevékenykedjenek s szervezeti intézkedéseket tegyenek.

Különös rész

Az 1. §-hoz

Az egyes bekezdések leírják azokat a módszereket, amiket a kommunista rendszer, annak aktív érvényrejuttatói és végrehajtói alkalmaztak az állam vezetésében polgáraik sorsát érintő döntéseik meghozatalakor.

A felsorolás nem kimerítő. Hangsúlyt mindenekelőtt a társadalom és polgárai fölötti hatalomgyakorlás azon módszereire helyez, amiket a kommunista rezsim rendszeresen és folyamatosan alkalmazott, noha éles ellentétben álltak ezek a demokratikus – s egyáltalán az emberi – társadalom politikai és erkölcsi elveivel.

A 2. §-hoz

Az (1) bekezdés – az 1. §-ra hivatkozva – kimondja a kommunista rezsim bűnös, illegitim és elvetendő voltát. Annak kinyilvánítása, hogy a rezsim elutasításra érdemes és bűnös, inkább politikai és erkölcsi vonatkozásban értelmezendő – kivéve azokat az eseteket, amelyekben akkor érvényes büntető törvényeket szegtek meg. A legitimitás, illetve illegitimitás a legalitásnál mélyebb értelmű jogi fogalom.

Az illegitimitás ismérvének tekinthető, hogy *a)* az állami szervek egyes törvényei vagy rendszeresen ismétlődő eljárásai alapvető és tartós ellentétben állanak a társadalom politikai és erkölcsi elveivel; *b)* nem is valódi törvényekről van szó, hanem az állam vagy lakossági csoport akaratának önkényes érvényesítéséről; *s c)* nincsen törvényes út, melyet bejárva el lehetne érni a törvények vagy a helyzet megváltoztatását, avagy csak papíron van ilyen, és így a változtatásra a pusztza erőszakon kívül egyetlen más út sem marad.

A kommunista rendszer az illegitimitás mindhárom fenti ismérévát kimerítette. Illegitimitása ugyanakkor nem jelenti azt, hogy visszamenőleg érvénytelennek kellene nyilvánítanunk minden törvényt, rendeletet és általánosan kötelező jogi előírást, mely érvényben volt a korábbi időszakban. Minden nyilatkozatnak, érvénytelenítésnek vagy módosításnak ezért csakis válogató jellegűnek szabad lennie, figyelembe véve azt a tényt, hogy valamilyen szabálynak csak érvényesülnie kellett a társadalmi élet különféle területein, és hogy egy olyan szabálynak a legitimitását, mint például ami a közúti közlekedésre vonatkozik, nem szabad közvetlenül levezetnünk ama rezsim legitimitásából, amelytől származik.

A (2) bekezdés kimondja a Csehszlovák Kommunista Párt s a hasonló ideológiai alapon nyugvó egyéb szervezetek bűnös és elvetendő voltát. Az előterjesztők itt elsősorban azon szervezetekre gondoltak, amelyek ideológiai indokkal s hatalmi eszközökkel érvényesítették Csehszlovákia Kommunista Pártja vezető szerepét, s az állampolgárokkal szemben az 1. §-ban leírt módszerekkel éltek (pl. az STB, vagyis az állami titkosrendőrség és a munkásőrség).

A 3. §-hoz

Kinyilvánítja, hogy a 2. § (1) bekezdésében meghatározott rezsim elleni ellenállás legitim, igazságos és tiszteletet érdemlő volt. Ellenállásnak minősül a szervezett, esetleg fegyveres ellenállás, de más tevékenység is, mint például a szervezett rendszerellenes rádióadás, röpcédulák készítése, szamizdat kiadványok előállítás és terjesztése, politikai foglyok támogatása és így tovább, valamint a demokratikus elvektől és nézetektől sugalmazott nyilvános megnyilatkozások is, amik például petíció, nyílt levél vagy nyilvánosságra hozott nyilatkozat formáját öltötték. Közömbös, hogy az ország területén belül vagy kívül került-e sor ilyen megnyilatkozásra, amiként az is, hogy esetleg más demokratikus hatalommal együttműködve került egy-egy ilyen lépésre sor.

A 4. §-hoz

Az előterjesztők szükségesnek tekintik, hogy legalább a fenti törvényi megfogalmazással – vagyis közvetlen jogi következmény nélkül – kinyilvánítsák, hogy a lakosság nagy többségével szemben jogtalanság történt, és noha az állam nem képes arra, hogy minden sérelmet orvosoljon, a törvényhozó tudatában van a tényeknek s a kommunista diktatúra áldozatainak legalább erkölcsi elégtételt és elismerést kíván nyújtani.

Az 5. §-hoz

A törvényi megfogalmazással megszűnik a Btk. 67. § értelmében érvényesülő elévülés hatálya mint törvényi akadály azon bűntényeknél, amelyek esetében a bűnelkövető üldözésére irányuló állami akarat érvényesülését a Csehszlovák Kommunista Párt hatalmi monopóliumának s a kommunista rezsimet érvényrejuttatók akaratának alárendelték. Mindez nem érinti az Alapvető Jogok és Szabadságok Alkotmánylevele 40. cikkelyének (5) bekezdését, mely a büntetőeljárás egyik alapelvét rögzíti: *ne bis in idem*, vagyis nem vonható eljárás alá egy büntetvéért már jogerősen elítélt vagy a vád alól felmentett elkövető.

Azon időhatár kijelölésénél, amelynek keretei közt a javaslatban leírt bűncselekményekre az elévülés nem vonatkozik, az előterjesztők abból indultak ki, hogy 1948. február 25-e a Csehszlovák Kommunista Párt hatalmi monopóliumának kezdete. 1989. december 29-én viszont már megválasztották a köztársasági elnököt, a törvényhozó testületben megtörtént a képviselők bevonása, majd a kormány kinevezésével létrejött a legmagasabb alkotmányos testületek egyike, s gyakorlatilag befejeződött a Csehszlovák Kommunista Párt hatalmi monopóliumának megtörése és ezzel annak megakadályozása, hogy az tovább befolyásolhassa az igazságszolgáltatás működését.

A 6. §-hoz

Párhuzamosan a kommunista rezsim jogellenességének kimondásával s az elévülés felfüggesztésével arra az időre, amikor a Cseh Köztársaság területén valóságos törvényi erővel a pártszervek akaratára érvényesült, elengedhetetlennek tetszik, hogy a Cseh Köztársaság területén jogtalanul bebörtönöztek által szenvedett sérelmek kérdése is megoldást nyerjen. A bírósági rehabilitációról szóló 119/1990. Sb. sz. törvény – a későbbi előírásokkal összhangban – megfelelő módon lefedi a büntető törvénykönyv azon rendelkezéseit, amelyekkel visszaéltek azok irányában, akik bármilyen okból kényelmetlenné váltak a rendszernek vagy egyes képviselőinek. A 633/1992. Sb. sz. törvény novellája megnyugtató módon oldja meg az ún. maradék büntetések kérdését. Ennek ellenére célszerűnek látszik egyedi vizsgálatokat engedélyezni olyan korábban már meghozott ítéletek esetében, amelyek mindeddig nem estek bírósági rehabilitáció hatálya alá, amennyiben az ítélet olyan tette válaszul született, amely alapvető emberi jogok védelmében fogant és amit egy demokratikus jogállamban nem tettek volna büntető eljárás tárgyává. Nem várható e rendelkezéstől a bíróságok terheinek jelentős növekedése, mivel az előterjesztők tudomása szerint csak mintegy száz olyan eset van, amely a jelen rendelkezés hatálya alá esne.

A 7. §-hoz

Tekintettel a jelen törvényben közölt tényekre, elengedhetetlenül szükséges a kárpótlás folyamatának felgyorsítása s a jogosultaknak a bizonyítás terhétől való megszabadítása, mert nyilvánvaló, hogy a rezsim vezető képviselői és aktív segítők kivételével a nyilvánvalóan totális gyakorlatot folytató rendszertől minden állampolgár sérelmet szenvedett. A javaslat ezért feltételezi, hogy ingatlan ajándékozás útján történő elidegenítésénél vagy örökösödési eljárásban örökség elutasításánál a jogosult a 87/1991. s a 229/1991. Sb. sz. törvény alapján nem köteles bizonyítani sérelmét a bíróság előtt. Az előterjesztők javasolják azt is, hogy olyankor megkötött adásvételi szerződéseknel, amikor a jogosult az ingatlant gyakorlatilag már nem

használhatta s az az államra szállt át, a 87/1991., jogi személyek esetében pedig a 229/1991. Sb. sz. törvény alapján szintén tekintsenek el a sérelem igazolásától a bíróság előtt.

A Csehszlovák Kommunista Párt uralma idején fennállott gyakorlat során oly mértékben korlátozták az egyén tulajdonosi jogait – miközben ingatlanját már valaki más használta –, hogy nem tűnik elengedhetetlennek a sérelem külön igazolása. Ezen felül az előterjesztők javasolják, hogy ilyen esetben az érvényes árelőírások alapján kifizetett ár minősüljön fokozottan hátrányos körülménynek, hiszen már maga az árelőírás létezése is a tulajdonosi jogok jelentős korlátozásának bizonyult, hiszen az így megjelölt ár sohasem felelt meg az ingatlan piaci értékének.

Nem feltételezhető, hogy a fenti rendelkezés alapján új kérelmek benyújtása válna lehetővé, de már benyújtott kérelmek esetén az igény érvényesítésének bírósági ideje arányosan meghosszabbodik. A bíróságon kívüli egyéb rehabilitációs kérdések körét, amik a törvény által rendezett kérdéskörrel nem állnak közvetlen összefüggésben, az előterjesztők külön törvény alkotásával javasolják megoldani, s ez kijavíthatná a jelenleg hatályos kárpótlási törvények hibáit és hiányosságait.

Országos Széchényi Könyvtár

A 8. §-hoz

A kommunista hatalom okozta komolyabb sérelmek többségét legalább részben mérsékeltek már a volt Szövetségi Gyűlés által elfogadott (a bírósági és bíróságon kívüli rehabilitációról, földről stb. szóló) törvények. Ezen túlmenően vannak még az állampolgároknak kisebb csoportjai, melyek tekintetében nem célszerű a sérelmek mérsékelését külön törvénnyel folytatni. Ezek esetében ajánlatos a kormányt felhatalmazni arra, hogy mérsékelje az állampolgárokon az állam által 1948–1989. között jogtalanul okozott sérelmeket.

Az előterjesztők végezetül feltételezik, hogy a törvény költségvetési lehetőségein belül – különösen szociális és egészségügyi téren – megkezdődhet azon csoportok támogatása is, akiknek rehabilitálását más törvény végezte el.

1993. DECEMBER 21-I
ALKOTMÁNYBÍRÓSÁGI HATÁROZAT

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

A Cseh Köztársaság Alkotmánybíróságának határozata*

A Cseh Köztársaság Alkotmánybíróságának teljes ülése – JUDr. Ivan Brožová, Prof. JUDr. Vojtěch Cepl, CSc., Doc. JUDr. Vladimír Čermák, JUDr. Vojen Güttler, Doc. JUDr. Pavel Holländer, JUDr. Miloš Holeček, JUDr. Ivana Janů, JUDr. Vladimír Jurka, JUDr. Zdeněk Kessler**, Prof. JUDr. Vladimír Klokočka, DrSc., JUDr. Vladimír Paul, CSc., JUDr. Antonín Procházka, JUDr. Vlastimil Ševčík, JUDr. Eva Zarembová részvételével – az alábbiak szerint határozott a Cseh Köztársaság parlamentje 41 fős képviselőcsoportjának azon javaslatáról, hogy helyezze hatályon kívül a kommunista rezsim jogellenességéről és a vele szembeni ellenállásról szóló 198/1993. Sb. sz. törvényt:

A javaslatot elutasítja.

INDOKOLÁS

1993. szeptember 15-én a Cseh Köztársaság parlamentjének 41 fős képviselőcsoportja javaslatot terjesztett elő, hogy az Alkotmánybíróság a Cseh Köztársaság Alkotmányának 87. § (1) bekezdésének a) pontja alapján helyezze hatályon kívül a kommunista rezsim jogel-

* Česká Republika NÁLEZ Ústavního soudu České republiky (Sp. zn. Pl. ÚS 19/93) [1993. december 21.] [kéziratból] 25 o.

** Az Alkotmánybíróság elnöke.

lenességéről és a vele szembeni ellenállásról szóló 198/1993. Sb. sz. törvényt, mivel ellentétben áll a Cseh Köztársaság Alkotmányával, az Alapvető Jogok és Szabadságok Alkotmánylevelével, a Cseh Nemzeti Tanácsnak a Cseh és Szlovák Szövetségi Köztársaság megszűnésével kapcsolatos intézkedéseket tartalmazó 4/1993. Sb. sz. alkotmányerejű törvényével, valamint néhány nemzetközi szerződéssel.

Mivel a javaslat benyújtása megfelelt az Alkotmánybíróságról szóló 182/1993. Sb. sz. törvény 64. §-a által szabott feltételeknek s ezért az Alkotmánybíróság által a fenti törvény 66. §-a szerint elfogadtatott, az Alkotmánybíróság megkezdte az eljárást és felkérte a Cseh Köztársaság parlamentjét, hogy a törvényesen megadott határidőn belül írásban tegyen észrevételeket a törvénnyel kapcsolatban.

A 41 fős képviselői csoport 1993. szeptember 15-én beadott javaslata a 198/1993. Sb. sz. törvény valamennyi határozatának hatályon kívül helyezésére irányult – kivéve a 7. és az érvénybelépésről rendelkező záró 9. §-t – azzal az indokkal, hogy a törvény ellentétben áll a Cseh Köztársaság Alkotmányával, az Alapvető Jogok és Szabadságok Alkotmánylevelével, valamint az állampolgári jogokról és szabadságokról ratifikált nemzetközi szerződésekkel.

Az Alkotmánybíróság megvizsgálta általában és egyenként is a javaslattevők mindazon kifogásait, amelyek állítása szerint a 198/1993. Sb. sz. törvény nem áll összhangban a Cseh Köztársaság Alkotmányának 1. és 2. §-a (3), (78), (90) és (95) bekezdéseivel, a Cseh Nemzeti Tanácsnak a Cseh és Szlovák Szövetségi Köztársaság megszűnésével kapcsolatos intézkedéseket tartalmazó 4/1993. Sb. sz. alkotmányerejű törvényével, az Alapvető Jogok és Szabadságok 2/1993. Sb. sz. Alkotmánylevele 1. és 2. §-a (2) bekezdésében, 3. §-a (1) bekezdésében, 15. §-a (2) bekezdésében, 17. §-ában, 37. §-a (3) bekezdésében, 38. és 39. §-ában, végül 40. §-a (5) és (6) bekezdésében foglalt határozmányokkal, a Polgári és Politikai Jogokról szóló Nemzetközi Egyezségokmány 4. §-ának és 15. §-a (1) bekezdésének s 19., 24. és 26. §-ának megállapításaival, a Gazdasági, Szociális és Kulturális Jogokról szóló Nemzetközi Egyezségokmány 15. §-a (3)

bekezdésének meghatározásaival, valamint az Emberi Jogokról és az Alapvető Szabadságjogokról szóló egyezmény 6., 10. és 14. §-ával.

A felhozott kifogások a 198/1993. Sb. sz. törvény A) 1–4. §-ai, B) 5. §-a, valamint C) 6. és 8. §-ai elleni kifogások csoportjaira bonthatók.

A) A 198/1993. Sb. sz. törvény 1–4. §-ai elleni kifogások

A megtámadott törvény problematikájának általános és koncepcionális megközelítése a javaslat 2.1., 2.2. és 2.3. pontjainak kifejtésében található. Hivatkozása szerint a cseh jog a törvény szuverenitásán és a törvényesség ebből levezetett elvén alapszik. A javaslattevők ez alapján támadják a törvény 2. §-a (1) bekezdésében foglaltakat, melyek értelmében a politikai rezsim 1948 és 1989 között nem volt legitim; s e kijelentést „alkotmányellenesnek” tartják. Az összefüggésből következően ezt nem *praeter constitutionem*nek, hanem *contra constitutionem*nek, azaz kifejezetten alkotmányellenesnek tekintik. Véleményüket azzal indokolják, hogy a Cseh Köztársaság egyike a megszűnt Cseh és Szlovák Szövetségi Köztársaság legitim utódállamainak, és így benne továbbra is érvényben vannak az említett törvények és más jogi előírások csakúgy, mint az egykori Csehszlovákia nemzetközi jogi kötelezettségei. A belső és a nemzetközi jog „anyagi folytonossága” a javaslattevők szerint az 1948-tól 1989-ig terjedő állami és politikai rendszer legitimitását fejezi ki.

A megtámadott törvénnyel szembeni általános fenntartás körébe tartozik az az állásfoglalás is, amely nyilvánvalóan a kommunista rezsim jogellenességéről és a vele szembeni ellenállásról szóló 198/1993. Sb. sz. törvény 1–4. §-ai ellen irányul.

A javaslattevők kifogásolják, hogy az egykori Csehszlovákia történelmi időszakának törvény formájában történő axiomatikus értékelése a történelmi tények tudományos megismerésén alapuló minden eltérő véleményt és következtetést kizár, s ezáltal korlátozza a kutatás szabadságát [Alapvető Jogok és Szabadságok Alkotmányelve 15. §-ának (2) bekezdése]. Harmadik és negyedik pontjukban

ezután érveket hoznak fel a törvényhozó azon általuk nyilvánvalóan feltételezett szándéka ellen, hogy a 198/1993. Sb. sz. törvény 1–4. §-ait úgy értelmezze, mint amik büntetőjogi, munkajogi és egyéb szankciókat alapoznak meg. A bűnökről, üldözésekről, gyilkosságokról és hasonlókról szóló megfogalmazásokkal, egyes személyek felelősségének s a közös felelősség megfogalmazásával a törvény a javaslattevők szerint azt a látszatot kelti, mintha olyan fogalmakról lenne itt szó, amelyek közvetlen kapcsolatban állnak az anyagi büntetőjoggal, és ennek megfelelően a személyes és együttes felelősséget emberek bizonyos csoportjai viselik, akik kapcsán a törvény deklaratív megállapításai még azt sem zárják ki, hogy kollektív, valamint a büntetőjogon kívül további egyéni szankciókkal is sújtassanak.

A Cseh Köztársaság parlamentjének a parlamenti képviselőcsoport által a 198/1993. Sb. sz. törvény hatályon kívül helyezésére benyújtott javaslatára válaszul adott álláspontjából következően a parlament azon érvekre támaszkodik, amelyek a megtámadott törvényhez fűzött indokolást tartalmazó 376. sz. parlamenti irományban, továbbá egyes képviselők azon felszólalásaiban fogalmazódnak meg, amik a parlamentnek e törvény vitájáról készült gyorsírói jelentésében rögzítésre kerültek. A parlament által adott válasz már állást foglalt abban, hogy önmagában az a tény, mely szerint a törvény elfogadásáról a parlament 129 szavazattal döntött, az ügyben nem releváns.

A törvény indokolása az alábbi megállapításból indul ki: „a 480/1991. Sb. sz. igen rövid, a rabság időszakáról szóló törvény kivételével nem került sor a diktatúra azon jogtalanságainak és bűneinek pontosabb megnevezésére, amik oly széles körben s kimerítően bélyegezték meg az egész társadalmat. Egy ilyen jogi szabályozás elmaradása hiányérzetet kelt a társadalomban, különösen azon személyek tekintetében, akik bűnrészesek voltak ezen állapotok létrejöttében és bűneikért nem nyerték el büntetésüket, másrészt pedig nem került sor a kommunista rezsimmel szembeszegülők erkölcsi elismerésére sem.”

A törvény preambuluma és egész első része (1–4. §) azt állapítja meg, hogy Csehszlovákia Kommunista Pártja, vezetősége és tagjai

felelősek az uralom módjáért az 1948–1989. évek között, majd felsorolja ennek jellegzetességeit, az 1. §-ban leírva azokat a módszereket, „amiket a kommunista rendszer, annak aktív érvényre juttatói és végrehajtói alkalmaztak az állam vezetésében polgáraik sorsát érintő döntéseik meghozatalakor” (Indoklás). Megállapítja továbbá azon személyek közös felelősségét az elkövetett bűnökért és az önkény más megnyilvánulásaiért, akik a kommunista rezsimet érvényre juttatták [1. § (2) bekezdés], s bűnösnek, illegitimnek és elutasításra méltónak kiáltja ki a kommunista ideológián nyugvó rezsimet [2. § (1) bekezdés] csakúgy, mint Csehszlovákia Kommunista Pártját és a hasonló ideológián nyugvó többi szervezetet [2. § (2) bekezdés]. A 3. és 4. §-ban kifejezi erkölcsi elismerését azon állampolgárok iránt, akik ellenálltak ennek a rezsimnek, és azoknak is, akik ártatlan áldozatai lettek.

A képviselőcsoport javaslatának 3. és 4. pontjában foglalt egyes kifogások megítélése annak megállapításától függ – *a limine fori* –, hogy a szóban forgó meghatározásoknak van-e (és ha van, úgy milyen mértékben) kógens, ill. diszpozitív törvényi norma jellege, mely az államot kötelezi vagy jogosultságot biztosít számára, hogy ilyen vagy olyan – személyekre, csoportokra vagy szervezetekre vonatkozó – jogi következményekkel járó magatartást tanúsítson.

A parlamenti képviselőcsoportnak azzal a véleményével, hogy a törvény első részének mondatai csak általános jellegűek (anélkül, hogy kötelező érvényű jogi normákká válnának), valamint hogy itt „axiomatikusan és szabadon” megfogalmazott megállapításokról (azaz nem pontosan és nem konkrétan meghatározott fogalmakról) van szó, továbbá hogy nem szokásos, körülírt tartalommal rendelkező jogi kifejezések kerültek itt felhasználásra, az Alkotmánybíróság csakis annyira érthet egyet, mint ugyanezeknek a tételeknek deklaratív normaként történő értékelésével.

A javaslattevők állításával szemben azonban sem magából a törvénytövegből, sem pedig indokolásából nem lehet arra következtetni, hogy a kommunista rezsim jogellenességéről és a vele szembeni ellenállásról szóló 198/1993. Sb. sz. törvény első része alapján az anyagi büntetőjog vagy bármely más jogág területén bármiféle

olyan jogi kötelezettség vagy jogosultság keletkezne az állam számára, amelynek alapján bizonyos személyek ellen eljárást indíthat vagy őket nem büntetőjogi szankciókkal sújthatja. A bűncselekmény feltétele a tényállás meghatározása. Az 1–4. §-ban egyetlen tétel sem értelmezhető úgy, mint bűntény tényálladékanak a meghatározása. 4

A törvény első része a cseh parlament erkölcsi és politikai álláspontját rögzíti, melynek értelme és indokai a már említett indokolásban kerülnek kifejtésre. A törvény első négy szakasza csakis a rezsimmel jelleget foglalkozik, annak sajátos céljaival, módszereivel és szerkezeti vonásaival – nem pedig olyan egyének jellemzésével, akik ilyen vagy olyan indítéknál fogva tagjai voltak a rendszert támogató szervezeteknek.

A törvény egyes személyek „együttes felelősségéről” két szinten szól. Egyfelől beszél a kommunista párt tagjainak együttes felelősségéről az 1948-tól 1989-ig tartó kormányzati módszerekért, másfelől azok együttes felelősségéről, „akik a kommunista rezsimet aktívan érvényre juttatták” [1. § (1) és (2) bekezdés] – ez utóbbi esetben a felelősség a rendszer által elkövetett bűnökre vonatkozik. Mindkét összefüggésben erkölcsi és politikai szint megkülönböztetéséről van szó, vagyis a parlament arra irányuló kezdeményezéséről, hogy elgondolkozzék a múlt felett, és semmiképpen sem egyes személyek büntetőjogi felelősségéről.

A Csehszlovák Kommunista Párt tagjainak együttes felelőssége az uralom módjáért kizárólag a törvényt bevezető preambulumban fogalmazódik meg, és úgy értelmezhető, mint azoknak gondolkodásra ösztönzése, akik olyan szervezet tagjai voltak vagy maradtak, amelynek vezetése és politikai gyakorlata egyre nyilvánvalóbb módon eltávolodott nemcsak az emberiesség alapértékeitől és a demokratikus jogállamiságtól, de saját programjától és törvényeitől is.

Az együttes erkölcsi felelősség szintjének ilyen megkülönböztetése a totalitárius diktatúra jellegzetességéből adódik. Téves az olyan elképzelés, amely szerint az a párt, amely a társadalommal szemben diktátorként viselkedik, képes önmagán belül demokratikus lenni. Ez a párt hatalmilag is hierarchizált volt; s kormányzókra és kormányzottakra oszlott. Tagságát a hatalmi központok manipulálták. Egy-

idejűleg a tagságot azok eszközévé, sőt bizonyos értelemben foglyavá tették, akik „a rezsimet aktívan érvényre juttatták”.

A parlament erkölcsi és jogi-politikai kinyilatkoztatásában nem kifogásolható, hogy nem a szokásos jogi terminológiával élt. Ebben különbözik a törvény 5. és 6. §-ától, melyekben – és csakis kizárólag ezekben – nincs szó bűnökről, de a büntetőjog pontos terminológiája kerül felhasználásra, amikor azt mondja, hogy: „bűncselekmény”. Az indokolás ugyancsak nem tanúskodik olyan szándékról, hogy új tényállást javasol a büntetőjogba bevezetni, amikor a törvény 2. §-át az alábbi szavakkal magyarázza: „Annak kinyilvánítása, hogy a rezsim elutasításra érdemes és bűnös, inkább politikai és erkölcsi vonatkozásban értelmezendő – kivéve azokat az eseteket, amelyekben akkor érvényes büntető törvényeket szegtek meg.”

Amennyiben nyilvánvaló a 198/1993. Sb. sz. törvény első része megállapításainak deklaratív jellege, nem szükséges tovább vizsgálni a javaslattevők azon részletező érveit, amelyeket javaslatuk 3. és 4. pontjában fektettek le – kivéve három kifogást.

Az egyik közülük úgy hangzik, hogy a deklaratív megállapítások nem zárják ki annak lehetőségét, hogy olyan nem büntetőjogi szankciók kerüljenek alkalmazásra, amelyeket más jogi normák tartalmaznak, pl. a pedagógiai és tudományos dolgozók, újságírók, írók és más művészek jogait és kötelezettségeit szabályozó törvények. Ezt a kifogást el kell utasítanunk, mivel nem magára a megtámadott törvényre, hanem más, közelebbről meg nem jelölt jogi normákra vonatkozik, amelyek jogi tartalmáról a 198/1993. Sb. sz. törvény nem tesz említést. Ugyancsak ködös a „nem büntetőjogi szankció” kifejezése. Az ún. átvilágítási törvény például nem szankciókat, hanem bizonyos funkciók betöltéséhez olyan feltételeket állapít meg, amelyek jogállamiságra épülő országokban – tekintettel ezen funkciók jellegére és állami-politikai jelentőségére – alkotmányjogilag elfogadottak.

Az a kifogás, amely szerint az „együttes felelősség” a megtámadott törvény első részében „elsősorban [...] büntetőjogi kollektív felelősség”, annak köszönhetően kizárt, hogy a törvény ezen része erkölcsi-politikai, és nem igazságügyi jellegű. Ez azt jelenti, hogy az

egykori Csehszlovákia történelmi időszakának értékelése nem zár ki a parlament által a törvény szövegében kinyilvánítottól eltérő véleményeket és következtetéseket. A kutatás szabadsága, amit az Alkotmánylevél 15. §-a (2) bekezdése és más, nemzetközi jogi aktusok is garantálnak, ilyen módon nincs is érintve. A tudományos és publicisztikai tevékenység számára a megtámadott törvény által tartalmazott értékelés nem jelent kötelező véleményt, és – amint ezt a képviselőcsoport javaslata helyesen állapítja meg – nem lenne ez így „még abban az esetben sem, ha törvénynek tartott jogi előírások tartalmának ilyen mondatokat” (2. pont).

A javaslattevők az alkotmányellenesség további jelét vélik felfedezni abban a szándékban, hogy „a törvény a bírósági döntésekhez való viszonyában értelmező jellegű törvényként szolgál” – ámde ez olyan szándék, amit a törvényhozó a törvény szövegében sehol sem nyilvánít ki. Márpedig csupán az a releváns szándék, amely jogilag releváns módon került kinyilvánításra. Az indokolás megszövegezése elleni kifogások pedig nem képezhetik alkotmánybírósági vizsgálat és döntés tárgyát. Az indokolásban szereplő megfogalmazás feltételes módja („A törvény teljes első részének indokolásul kellene szolgálnia nem csupán a törvény többi része, de más törvények, sőt a bíróságok döntései tekintetében is”) nem tanúskodik egyértelmű szándékról.

A parlament bevezető nyilatkozata, amely szerint „további tevékenységében ebből a törvényből fog kiindulni”, nem tekinthető parlamentet kötelező jogi normának. Programjellegű politikai szándéknyilatkozatról van szó csupán – olyan szándékról, amely adott időszakban a parlamenti erőviszonyok adott állását tükrözi; szándékról, amit nem értelmezhetünk a parlament azon jogával ellentétesen, hogy a dolgokat saját hatáskörén belül újra és másként szabályozhassa; és nem értelmezhetjük azzal ellentétesen sem, hogy a parlament működési körében a szabad véleménycseré elve érvényesül.

Demokratikus állam alkotmányos berendezkedése nem tagadja meg a parlament jogát ahhoz, hogy akaratát és erkölcsi-politikai álláspontját olyan módon nyilvánítsa ki, ahogyan azt az általános jogi keretek közt megfelelőnek tartja – tehát akár törvény formájában, ha

és amennyiben azt tekinti alkalmasnak és célszerűnek, hogy az aktus törvényi jogi formája révén is kihangsúlyozza kinyilatkoztatásának társadalmi jelentőségét s horderejét. Ez történt például az Első Köztársaság által kiadott azon törvényben, mely T. G. Masaryk érdemeiről szólt, amiket az államért folytatott munkában szerzett.

Összességében nyilvánvaló, hogy a megtámadott törvény semmilyen új büntetőjogi tényállást nem fogalmaz meg, és semmiféle ilyesmire utaló szándékra a szöveg első részéből nem lehet következtetni. Ezenfelül általános normaként bármilyen tett büntetőjogi megítélése tekintetében érvényes az Alapvető Jogok és Szabadságok Alkotmánylevele 40. §-ának (6) bekezdése, amely szerint „bármely tett büntetethetőségét és a büntetést a tett elkövetésének idejében érvényes törvények szabják meg. Későbbi törvény csak annyiban alkalmazható, amennyiben az az elkövetőre nézve kedvezőbb.”

A javaslattevőknek a javaslat 2.1. és 2.2. pontjaiban tett kifogásai a cseh jog 1948 és 1989 közötti felfogásának s az állami és politikai rendszer jellegzetességének néhány általános kérdésére is irányulnak. A képviselőcsoport mindenekelőtt elutasítja a 198/1993. Sb. sz. törvény 2. § (1) bekezdésének megállapítását, kijelentve, hogy „nem alkotmányos kijelentés az, amely szerint az 1948 és 1989 közötti politikai rendszer nem volt legitim”. Állításuk e rendszer legitimitásáról a „rég rendszer” időszakából származó belső jogi előírások elfogadására épülő jogfolytonosságon s a nemzetközi kötelezettségek folytonosságán nyugszik. Javaslatuk 3. oldalán az alábbiakat állítják: „Amennyiben a törvényi kijelentés az 1948 és 1989 közötti állami és politikai rendszer legitimitásának hiányáról igaz volna és érvényben maradna, úgy 1993. augusztus 1-étől kezdve érvénytelenek lennének azok a jogi aktusok, amelyek az említett időszakban kerültek elfogadásra. Erre azonban nem került sor, mivel a jogállam egyik alapvető jellemzője a jogbiztonság, mely feltételezi az egyes jogágak törvényesen kinyilvánított alapelveinek stabilitását, a jogviszonyok stabilitását”, és így tovább (2.3. pont).

Ezt az összességében elvi kifogást az Alkotmány, továbbá a Cseh Köztársaság alkotmányos berendezkedése alapfelfogásához való viszonyában kell megítélni.

Ismeretes, hogy Közép-Európában a modern alkotmányos állam megjelenésének folyamata csak az első világháború után csúcspontot ért el. Ugyanakkor már korábban is figyelemre méltó eredmények születtek az eljárási szabályok, valamint az állampolgárok jogbiztonságát és a jog stabilitását erősítő garanciák jogpozitivisták szemléletű kidolgozásában. Ez a jogpozitivisták hagyomány, mely átkerült a háború utáni alkotmányokba is (beleértve az 1920. évi cseh alkotmányt), a későbbi fejlődés során a gyengeség több jelét mutatta. Az ilyen alapon létrehozott alkotmányok ugyanis értéksemlegesek. Olyan intézményi és eljárási keretet alkotnak, amelyet igen eltérő politikai tartalmakkal lehet megtölteni, mivel az alkotmányosság kritériuma nem lesz más, mint az alkotmányos intézmények és eljárások illetékességi és eljárási keretének a betartása – vagyis pusztán formális-rationális jellegű kritériumok maradnak. Ebből fakad, hogy Németországban a nemzetiszocialista uralmat törvényesként fogadták el annak ellenére, hogy aláasta a weimari demokrácia tartalmát és megsemmisítette gyakorlati lényegét. A politikai legitimitás legalista felfogása könnyítette meg a háború után Klement Gottwald számára, hogy „a régi kupákat új borral töltse meg”, majd „legitimálja” az 1948-as februári puccsot az alkotmányos eljárások formális betartása mellett. „A törvény törvény!” Nos, ez az alapelv a jogtalanság ellen tehetetlennek bizonyult. Annak tudata, hogy az igazságtalanságnak igazságtalanságként kell megmaradnia abban az esetben, ha törvényes lepelbe burkolódik, megmutatkozott a háború utáni Németország alkotmányában, valamint napjainkban a Cseh Köztársaság Alkotmányában is.

Új alkotmányunk nem értéksemlegességen alapul. Nemcsak intézmények és eljárások kijelölését tartalmazza, hanem szövegébe foglal bizonyos regulatív eszmét is, mellyel kifejezésre juttatja a demokratikus társadalom értékeinek alapvető érinthetetlenségét. A cseh alkotmány elfogadja és tiszteletben tartja a legalitás alapelvét mint a jogállam általános felfogásának részét, azonban a pozitív jog terén nem szorítkozik csupán a formális legalitásra, hanem a jogi normák értelmezését és használatát alárendeli azok tartalmi-materiális értelmének. A jogot a demokratikus társadalom alapvető meghatározó

értékei tiszteletben tartásának rendeli alá, és ezen értékekkel méri a jogi normák alkalmazását is. Mindez azt jelenti, hogy a „régijoggal” való folytonosság egyben a folytonosság értékbeli megszakadása is a „régiszerrel”.

Az alkotmányos állam ilyen felfogása elutasítja a rendszer formális-racionális legitimitását és a formális jogállamot. Bármilyenek legyenek is az állam törvényei, az államban, mely demokratikusnak tartja magát és a népszuverenitás alapelvét nyilvánítja ki, a demokratikus rendszeren kívül nem lehet semmiféle más rendszer legitim. Bármiféle hatalmi monopólium önmagában kizárja a demokratikus legitimitást. Alkotmányunk kiindulópontja a legitimitás és a jogállamiság materiális-racionális felfogása. A demokratikus alkotmányos állami rendszerben és működő demokráciában a legalitás testesíti meg – kétségkívül saját módján – a rendszer legitimitását is; teljes mértékben azonban nem cserélhető fel vele. Annál kevésbé lehet a legitimitást csupán a normatív jogi szabályozás formális legalitására korlátozni egy olyan rendszerben, amelyben csak kevesek nem tudták, hogy a választás nem választás, a párt nem párt, a demokrácia nem demokrácia, és a jog nem jog – legalábbis a jogállamiság értelmében; mert a jog alkalmazása politikailag skizofrén módon kettéhasadt mindenütt, ahol a játékba az uralkodók politikai érdeke is belépett.

A politikai rendszer akkor legitim, ha összességében az állampolgárok többsége jóváhagyja. Azok a politikai rendszerek, amelyekből hiányzik a demokratikus lényeg, az empirikusan ellenőrizhető legitimitáció elől kitérnek az ideológiai érvek és főként a formális-racionális legalitás irányába. Ezt könnyíti meg számukra az a körülmény, hogy egy konszolidált államhatalom nemcsak hatalmi-politikai tényező, de egyidejűleg jogilag szerzett hatalom is. Azonban épp az ilyen rendszerekben válik el leginkább a politika a jogtól, a legalitás a legitimitástól. Ezért a jogfolytonosság sem jelenti a kommunista rendszer legitimitásának elismerését. Nem állíthatjuk azt, hogy legitim minden eljárás vagy magatartás, mely nem lép túl az adott törvényes kereteken, mivel ebben az esetben a legalitás a hiányzó legitimitás pusztá haszonelvű pótlékává válna.

A politikai rendszer legitimitása nem támaszkodhat csupán formális jogi összetevőkre, mivel azok az értékek és alapelvek, amelyek a rendszer nyugszik, nemcsak jogiak, hanem elsősorban politikai jellegűek. Alkotmányunk olyan alapelvei, mint a népszuverenitás, a képviseleti demokrácia vagy a jogállam, a társadalom politikai szerveződésének alapelvei, amiket nem lehet maradéktalanul normatív módon meghatározni. A tételes jogi szabályozás ezekből indul ugyan ki, tartalmukat azonban normatív szabályozásuk nem meríti ki – ez mindig valamivel több marad.

Alkotmányunk materiális-rationális kiindulópontján nyugvó okokból fakadóan el kell ezért utasítani a javaslattevők azon elképzelését, hogy a politikai rendszer 1948 és 1989 között legitim volt. A támadott törvény 2. § (1) bekezdésének megfogalmazása az említett politikai rendszer nem legitim jellegéről így nem tekinthető „alkotmányellenesnek”.

A javaslattevők bevezető állításának (2.1. pont) formális legalista kiindulópontja az, hogy „a cseh jog a törvény szuverénitását nyugszik”. Ezzel figyelmen kívül hagynak egy magasabb elvet, a népszuverenitás elvét, melynek értelmében a nép az állam feletti meghatározó hatalom letéteményese, a törvény pedig az államon belül már megalkotott és intézményesített hatalom terméke. Az alkotmányos állam keretein belül nincsenek már szuverenitások, hanem csak hatáskörök. A cseh jog nem a törvény szuverénitását alapul. A törvény fennhatósága az alacsonyabb jogi normák felett nem jelenti még szuverénitását. Végül a törvényhozói illetékesség terjedelmének értelmében sem lehet az alkotmányos államon belül a törvény szuverénitásáról beszélni. Az alkotmányos állam fogalmában – melyen a cseh alkotmány is nyugszik – a jog és az igazságosság nem a törvényhozó, és így nem is a törvény szabad rendelkezésének tárgya, mivel a törvényhozót meghatározott alapértékek kötik, amiket az alkotmány érinthetetlennek jelent ki. A cseh alkotmány például a 9. § (2) bekezdésben meghatározza, hogy a demokratikus jogállam alapvető jellege nem változtatható meg. Ezzel pedig a demokratikus társadalom meghatározó alapelvei az alkotmány keretein belül a törvényhozói hatáskör – és ezáltal *ultra vires* a parlament hatásköre

– fölé lettek helyezve. Ezeken az alapelveken áll vagy bukik az alkotmányos állam. Közülük bármelyiknek az eltávolítása – bárholgyan történjék is: többségi vagy teljességgel egyhangú parlamenti határozattal – nem értelmezhető másként, csakis úgy, mint az alkotmányos állam mint olyan félretétele.

B) A 198/1993. Sb. sz. törvény 5. §-a elleni kifogások

A képviselőcsoport bírálatának fő tárgya a 198/1993. Sb. sz. törvény 5. §-a, mely szerint a „bűncselekmények elévülési idejébe nem számítható be az 1948. február 25-étől 1989. december 29-éig eltelt idő, amennyiben jogerős elítélésre vagy vád alóli felmentésre egy demokratikus állam jogrendjének alapvető elveivel össze nem egyeztethető politikai okokból nem került sor”.

A javaslattevők véleménye szerint „az a tény, hogy már nem létező, de korábban illetékes állami szervek valamilyen okból kifolyólag tehetetlenek vagy sikertelenek voltak és ezért néhány tett nem nyert büntetést az elévülési időn belül, nem volt és utóbb sem lett része a bűncselekmény szubjektív oldalának; az elkövető akaratától függetlenül következett be, így nem számítható be az ő kárára”.

Az Alkotmánybíróság ezért foglalkozott elsősorban azzal a kérdéssel, hogy milyen okból voltak „egykor illetékes állami szervek tehetetlenek vagy sikertelenek”, továbbá hogy azon okok, amelyek következtében nem került sor a politikailag védett elkövetők büntetőjogi felelősségre vonására, jelentőségüknél, érvényesülésük terjedelménél és társadalmi hatásánál fogva jogossá teszik-e a 198/1993. Sb. sz. törvény 5. §-ában foglalt intézkedéseket?

Az Alkotmánybíróság ezzel egyidejűleg abból a megállapításból indul ki, hogy a kommunista rezsim alkotmányos jogi szövegei összességükben általános és mindenkire egyaránt érvényes elvét fogalmazták meg a legalitásnak (az ún. szocialista törvényességnek). Már a május 9-i Alkotmány (150/1948. Sb.) minden állampolgárra nézve – funkcióra vagy szolgálati beosztásra tekintet nélkül – köte-

lezővé tette az Alkotmány s a törvények betartását (30. §) Az 1960. évi alkotmány (100/1960. Sb.) a 17. § (1) bekezdésében tette kötelezővé a törvényesség betartását mind az állampolgárok, mind a társadalmi szervezetek számára, a 34. §-ban pedig megállapította, hogy az állampolgárok kötelesek betartani az Alkotmányt s a többi törvényt, majd az ügyészi szervek részére a 104. §-ban feladatul tűzte a törvények betartása feletti felügyeletet, végül pedig a 106. §-ban az ügyészség feladatává tette, hogy a szocialista törvényesség állapotáról jelentést terjesszen elő.

Ezek a jogi normák azonban fiktívvé és tartalmatlanná váltak mindenütt, ahol az uralkodók politikai érdeke ezt látta célszerűnek. Mindennek alapja a politikai és állami hatalom monopolisztikus és bürokratikus módon központosított megszervezése volt, mely nem a hatalom megosztásából, hanem éppen koncentrálásából indult ki, továbbá abból, hogy a politikai és az állami szervezetet egybekapcsolta s a társadalom demokratikus követeléseit elégtelen szinten tartotta. A kommunista párt társadalmi és állami vezető szerepének rögzítése (1960. évi Alkotmány 4. §-a) nem oka, hanem következménye volt azoknak a tényeknek, amelyek már jóval korábban a hatalmi monopólium megszilárdításához vezettek.

A csehszlovák Alkotmány 1988-ban Prágában (St. Zdobinsky szerkesztésében) kiadott kommentárja szerint Csehszlovákia Kommunista Pártja vezető szerepét – közvetlen politikai tevékenységén kívül – főként „az állami szervek és mindenekelőtt a törvényhozás, nemzeti bizottságok, államigazgatási szervek, bíróságok és ügyészségek közvetítésével” töltötte be (68. oldal). A törvényesség védelmének szervezetei ezáltal a hatalom monopolisztikus központjának közvetítőivé lettek.

Az 1948-tól 1989-ig tartó időszakban a nem üldözött törvénytelenségek jelentős méreteket öltöttek, kezdve az 1948-as tisztogatásokkal, a mezőgazdaság törvénytelen módszerekkel történő kollektivizálásán keresztül s 1951-ben 77 500 igazgatási dolgozónak a termelésbe átirányításán át az imperializmus ügynökei elleni harc keretében végrehajtott letartóztatásokig és kivégzéseikig; a Varsói Szerződés hadseregei inváziójának előkészítéséig, az ún. normalizá-

ciós folyamat törvénytelen ségeiig, a politikai disszidensek tömeges elbocsátásáig és üldözéséig.

A dokumentumok ezen időszakban nemcsak számtalan eset leírását tartalmazzák, melyekben a politikai és állami szervek s ezek végrehajtói durva módon megsértették az akkor érvényes törvényeket, de leírnak néhány módszert is, amelyek segítségével ezek megtörténhettek. Olyan rendszerről volt szó, ahol az államban valamennyi intézmény és szervezet ténylegesen alá volt rendelve az uralkodó párt apparátusától kibocsátott politikai direktíváknak és a hatalomban befolyásos személyek döntéseinek. Az ilyen döntések jellegét és formáját nem határozta meg sem alkotmány, sem egyéb jogi norma; ezeket az alkotmányos és politikai színpalak mögött fogadtatták el gyakran csupán szóbeli utasítás vagy telefonon közölt kívánság eredményeként.

A Csehszlovák Kommunista Párt Központi Bizottsága apparátusának egykori dolgozója, Karel Kaplan történész, aki az '50-es években a párt politikai ügyekben illetékes vizsgálóbizottságának tagja volt, Vasil Bilak részére 1976-ban küldött nyílt levelében idézi Ladislav Kopřiva tanúvallomását, aki 1950-től egy éven át állambiztonsági miniszter volt. Amikor a vizsgálóbizottság Kopřiva felelősségét kezdte feltárni a tömeges letartóztatásért és elítélésért – írja Karel Kaplan –, Kopřiva az alábbi szavakkal védekezett: „Csak a párt döntését hajtottam végre. Hiszen teljes mértékben világos, hogy nem tartóztathattam le minisztereket és a párt főtitkárát saját kezdeményezésemre. Amennyiben azonban egy ilyen döntést nem hajtottam volna végre, úgy a többiekkel együtt engem is elítéltek volna.” (Közzétett formában vö. Hans-Peter Riese *Bürgerinitiative für die Menschenrechte* [Europäische Verlagsanstalt 1977], 105. o.)

A 198/1993. Sb. sz. törvény e tények alapján kapcsolódott a rabság időszakáról szóló 480/1991. Sb. sz. törvényhez, melynek 1. §-ában kinyilvánításra került a kommunista rezsim által elkövetett törvénytisértések tömeges volta, hiszen „1948 és 1989 között a kommunista rezsim megsértette az emberi jogokat csakúgy, mint saját törvényeit”.

A képviselőcsoportnak a kommunista rezsim jogellenességéről és a vele szembeni ellenállásról szóló törvény hatályon kívül helyezésére irányuló javaslata ugyan nem cáfolja általában azt, hogy az említett időszakban sor került volna törvénytelenésekre, amiket az állam nem üldözött, jóllehet tudott róluk; érvelésük módjából azonban kitűnik, hogy ezeket nem tartják sem méretükben, sem pedig jelentőségükben különleges figyelmet vagy eljárást érdemlőnek. Érveit a képviselőcsoport inkább jogásziasan megfogalmazott kifogásokra alapozza, melyek az alábbi fő pontokban foglalhatók össze:

1. Az 5. §-sal az elévülési idő új törvényi akadályja jön létre a büntető törvénykönyv 67. § (2) bekezdése értelmében. Azáltal, hogy az 1948. február 25-étől 1989. december 29-éig tartó időszak kiesik az elévülési időből, az elévülési időszak jelentősen meghosszabbodik, ez pedig destabilizálja a jogot és sérti az állampolgárok jogbiztonságát.

2. Az 5. § megsérti a jogállam alapelvét, mely szerint a büntethetőséget, ami az elévüléssel megszűnik, nem lehet újranyitni, továbbá visszamenőleges hatályúvá teszi a törvényt, ami viszont csak azokban az esetekben megengedhető, amikor a későbbi törvény az elkövető számára kedvezőbb. Ezért a javaslattevők szerint sérül az Alapvető Jogok és Szabadságok Alkotmánylevelének 40. § (6) bekezdése csakúgy, mint a Cseh Köztársaság nemzetközi jogi kötelezettségei is.

3. A visszaható hatály alkotmányellenességéről szóló fenti kifogáshoz kapcsolódóan a javaslat szerint a törvény ellentmond az Alkotmánylevelének a jog előtti egyenlőséget kinyilvánító 1. §-ával s a 40. § (6) bekezdésével is, mely a tett büntethetőségét csakis a tett elkövetése idején érvényben lévő törvények alapján és szerint teszi lehetővé.

Ad B/I

A büntetőjogi eljárás elévülési határidejének új törvényi megállapítása önmagában véve nem alkotmányellenes, s ez azt jelenti, hogy az Alkotmánybíróságnak ezzel az ügygel egyáltalán nem kellene

foglalkoznia. Azonban olyan kérdésről van szó, amelytől a 198/1993. Sb. sz. törvény 5. §-a alkotmányossága elleni kifogás megítélése függ, és ezért nem kíván ettől az Alkotmánybíróság elvonatkoztatni.

A 198/1993. Sb. sz. törvény eredményeként a büntetőeljárás elévülésének jogi intézménye nem változik. A 140/1961. Sb. sz. büntetőtörvény 67. § (2) bekezdése szerint az elévülésbe nem számít be az az idő, amely alatt az elkövetőt nem lehetett törvényes akadályok miatt bíróság elé állítani, sem pedig az, amely alatt az elkövető külföldön tartózkodott. Ugyancsak nem változik a büntetőtörvény 67. § (1) bekezdése által megszabott elévülési idő hossza sem. Ez húsz év azoknál a bűncselekményeknél, amelyeknél a büntetőtörvény lehetővé teszi rendkívüli büntetés kiszabását; tíz év akkor, ha a kiszabható büntetés felső határa szintén tíz év; végül öt év akkor, ha a kiszabható büntetés felső határa három év; egyéb esetekben pedig három év.

A 198/1993. Sb. sz. törvény 5. §-a révén nem változik az elévülési idő hossza, s nem keletkezik az elévülésnek semmiféle további új törvényi akadálya a büntetőtörvény 67. § (2) bekezdése alapján már fennálló (a büntető eljárási rend különösen 10. §-a szerint a büntető-eljárásban tevékenykedő szervek hatásköréből kivételt jelentő) akadályokhoz képest sem.

A 198/1993. Sb. sz. törvény 5. §-ának értelme nem új akadály létesítése, hanem annak kinyilvánítása, hogy mely időszak alatt nem folyhatott az akkori rendszer által politikai okokból nem üldözött bűntettek elévülési ideje – jöllehet annak folyója kellett volna.

A 198/1993. Sb. sz. törvény 5. §-ának értékelésében ugyanis nem az elévülés intézményéről mint olyanról, sem pedig az elévülési határidőt illető új törvényi akadályok bevezetéséről van szó, hanem csakis arról, vajon az elévülés intézményét valóságosnak vagy pusztán fiktívnek kell-e tartanunk ott, ahol a törvényesség megsértése a jogélet egészében részévé vált a rendszer politikailag és államilag egyaránt oltalmazott törvénytelenégeinek. A 198/1993. Sb. sz. törvény 5. §-a nem konstitutív norma; csupán deklaratív. Tárgya pusztán annak megállapítása, hogy meghatározott időszakban meghatározott bűncselekmény esetén az elévülési idő nem folyhatott, továbbá

annak megjelölése, hogy ez milyen okokból volt így. Köztudomású, hogy a társadalom és az egyes egyének életének azon szférái mellett, amelyekben a jogrend valóságos jelentőséggel rendelkezett s törvényességen alapult az 1948 és 1989 közötti időszakban, a kormányzó elit politikai érdekeinek voltak olyan területei is, amelyekben jogbizonytalanság uralkodott, s ezt az állapotot a rendszer preventív védelmi eszközeként s egyszersmind a társadalom manipulálásának eszközeként tartották fenn.

A fenti különleges rendszer része volt a politikai és állami funkciókban tevékenykedő személyeknek a politikai és állami vezetés által ösztönzött vagy eltűrt bűnelkövetése mindenütt, ahol a kormányzó elit valós vagy vélt érdekeire tekintettel célszerűnek mutatkozott még a rendszer saját törvényeivel is szembeszegülő módon viselkedni. A képviselőcsoport azon érvelése, hogy a szóban forgó időszakban a kormányzati, politikai és általában az állam által végrehajtott bűnözés körében is folytak az elévülési idők, nem hitelt érdemlő. Egy erőszakon alapuló politikai hatalom alapján óvakodik attól, hogy önmaga szabaduljon meg saját erőszakos cselekményeinek végrehajtóitól. Ehelyett az állam inkább ezek büntetlenségének, gyakorlatilag büntetőjogi mentességüknek biztosítójává vált. A kérdéses személyek büntetőjogi eljárás alá vonásának akadályát persze nem fogalmazták meg törvényben, nyilvánosan vagy tételesen. Mindez a törvényesség negatív állapotából, később pedig a Csehszlovák Kommunista Pártnak a társadalomban és az államban betöltött vezető szerepe alkotmányos alapokra emeléséből következett; és mindenekelőtt s közvetlen módon a hatalmi csoportok nem legális praktikáiból – amik eleve biztosították, hogy az elkövető az érdekeik által diktált mértékben *legibus absolutus* legyen. A büntetőjogi eljárásban ismert elévülés fogalmának feltétlenül összetevője az, hogy az állam részéről megnyilvánuljon az arra irányuló szándék, akarat és készség, hogy a büntetett üldözze. E feltételezés nélkül nem teljesülhet sem az elévülés fogalmának tartalma, sem maga a jogintézmény értelme. Az elévülés értelme kizárólag két alapvető tényező hosszú távú kölcsönös működéséből adódhat: az állam arra irányuló akaratából és törekvéséből, hogy az elkövetőt megbüntesse, valamint az elkö-

vető tartós kockázatából, hogy megbüntetik. Amennyiben az állam bizonyos bűncselekményeket és meghatározott elkövetőket nem kíván üldözni, úgy az elévülés látszólagossá s feleslegessé válik. Ilyen esetekben valójában az elévülési idő nem folyik, az elévülés pedig önmagában fiktívvá lesz. Az írott jog nem ismeri alkalmazási lehetőségeit. Ahhoz, hogy büntett elévülése bekövetkezzék, előbb le kell zajlania az elévülési folyamatnak, azaz annak az időnek, amelynek folyamán az állam a bűnüldözésre törekszik. Az elévülés kizárólag akkor teljeshet be, ha az állam folyamatos törekvése a büntett üldözésére az elévülési határidő végéig hiábavaló marad. Ez a feltétel az 1948. és 1989. évek közötti időszakban a politikailag oltalmazott bűncselekmények esetében nem teljesülhetett. A tömeges, állam által oltalmazott törvénytelenések állapota nem egyedi tévedések, túlkapások, hanyagságok vagy hibák eredménye volt, amik valamilyen esélyt talán még hagytak volna esetleges büntetőeljárásnak, hanem a politikai és állami hatalom apparátusának mint egésznek a céltudatos kollektív magatartásából származott, mely a büntetőeljárást eleve kizárta. Az elkövetők védelme ezáltal annyira sokoldalúvá vált, mint amennyire sokoldalú maga a hatalmi rendszer volt.

Ezért nem érthet egyet az Alkotmánybíróság a javaslattevők azon álláspontjával, hogy meghatározott bűncselekmények eleve biztosított üldözhetetlenségének a tudata nem volt része a kérdéses bűncselekmények szubjektív oldalának, valamint hogy ez a „kvázi-elévülés” az elkövető akaratától függetlenül folyt volna le. Az állam politikai oltalma alatt álló elkövetőknél ez másképpen van. Bűncselekményük *de facto* még azelőtt „elévült”, hogy tettüket elkövették volna. Ez a tény gyakran éppen ösztönzőleg hatott arra, hogy további bűncselekményeket is elkövessenek. Ha az ilyen bűncselekmények elkövetése óta eltelt időt úgy értelmeznénk, mint elévülési időszak elteltét – nos, ez csakis azt jelenthetné, hogy teljességgel ellenkező értelemmel értelmezzük a jogállamiságot. Ez pontosan annak a bizonyos „jogbiztonságnak” a megerősítése lenne, amivel e bűncselekmények elkövetői már tevékenységük kezdetétől rendelkeztek, és ami éppen államilag oltalmazott büntethetetlenségükben testesült meg.

Az elkövetők ilyen „jogbiztonsága” viszont éppen az állampolgárok jogbizonytalanságának a forrása – és ez megfordítva is így igaz. E kétfajta biztonság versengésében az Alkotmánybíróság a polgári társadalom jogbiztonságának ad előnyt, mert csakis ez felel meg a jogállam gondolatának. Bármilyen más megoldás azt jelentené, hogy itt a totalitárius diktatúra rezsimje kap bizonyítványt jogállamiságáról; ezzel pedig veszélyes jelzés születne a jövőre nézve. Ez pontosan arról adna bizonyosságot, hogy büntett büntetlenül maradhat, amennyiben tömeges méretekből, szervezeten, hosszú időn keresztül s egy államilag erre felhatalmazott szervezet oltalma alatt követik el. Márpedig ez csakis azt eredményezhetné, hogy elvesz jelenlegi jogállamunk hitelt érdemlősége és megsértenénk a Cseh Köztársaság Alkotmánya 9. § (3) bekezdését, mely úgy rendelkezik, hogy „senki sem szerezhet jogi normák értelmezése útján jogosultságot arra, hogy a demokratikus állam alapjait eltávolítsa vagy veszélyeztesse”.

Még az elkövetők szubjektív nézőpontjából sem lehetséges egy ilyenfajta biztonságra irányuló igényt arányosnak tekinteni. A jogállam alapkövetelménye, hogy a jogorvoslat tartósságában a bizalmat fenntartsa. Az ilyen bűncselekmények elkövetői nem az írott jog folytonosságára gondolnak, hanem az íratlan praktikákra. Az írott jog folytonossága szakadna meg, ha nem lehetne őket büntetőjogi eljárás alá helyezni azon törvénysértésekért, amiket az állam védelme ürügyén engedtek meg maguknak.

Mindezek az egyéni szempontok azzal közvetlen arányban válnak jelentőségteljessé, amilyen jelentős számban és súllyal az államtól oltalmazottan vagy eltűrtén politikai bűnelkövetéshez folyamodtak. Csak a kényszermunkatáborokban s az ún. kiegészítő műszaki zászlóaljokban ekkoriban több mint 200 000 embert tartottak fogva. Mint ismert, a bírósági rehabilitációs törvény alapján már eddig közel negyedmillió személyt rehabilitáltak.

Jóllehet mérlegelendő, hogy néhány esetben csak az akkori büntetőjogi előírások aránytalan keménységéről (vagyis „szigorú törvényről”) lehetett szó, sok ilyen esetben a rehabilitáció mégis azért jelentős, mert mindenekelőtt az állam saját törvényességének önnön hatalmi apparátusa által történő megsértéséről volt szó.

A 198/1993. Sb. sz. törvény 5. §-ának meghatározása elleni egyik fő kifogás az, hogy ellentmondásban áll az Alapvető Jogok és Szabadságok Alkotmánylevele 40. § (6) bekezdésével. A javaslattevők abból a feltételezésből indulnak ki, hogy a bűncselekmények, melyekről a 198/1993. Sb. sz. törvény 5. §-a rendelkezik, nagymértékben el lettek titkolva. Ezért a javaslattevők szemszögéből elveszítettek üldözhető jellegüket, ennek ellenére visszamenőleges hatállyal mégis újra lehetővé tett büntetőeljárás tárgyává válnak. Nos, véleményük szerint pontosan ez áll ellentétben a büntetőjog visszaható hatályának tilalmával, amit az Alapvető Jogok és Szabadságok Alkotmánylevele 40. § (6) bekezdésében rögzít. Kifogásuk szerint az elévültséggel megszűnt büntethetőséget nem lehet újból felújítani, és későbbi törvényhozás visszamenőlegesen csakis dekriminalizálásról, depönalizálásról vagy a büntetés megrövidítéséről rendelkezhet, de semmiképpen sem az elévülési határidő meghosszabbításáról. Előadásuk szerint egy új bűncselekményi tényállás megfogalmazása, szigorúbb büntetés bevezetése vagy a büntethetőség feltételeinek szigorítása – ideértve néhány büntett elévülhetetlenségének kimondását vagy az elévülési idő lefolyása új törvényi akadályának bevezetését is – csak a jövőre nézve lehetséges.

Következésképpen a 198/1993. Sb. sz. törvény 5. §-a esetében a törvény visszamenőleges hatályával kapcsolatban a javaslattevők a büntetőeljárás elévülési intézményének anyagi jogi értelmezéséhez érkeznek el, jóllehet még a büntetőjogi dogmatikában sincs feloldva az ellentmondás az elévülési intézmény jellegét illető anyagi és eljárásjogi megközelítések s képviselőik között.

Ezért szükséges az Alkotmánybíróságnak az alábbiakban megítélni, hogy az Alapvető Jogok és Szabadságok Alkotmánylevele 40. § (6) bekezdésében, valamint a Polgári és Politikai Jogokról szóló Nemzetközi Egyezségokmány (120/1976. Sb.) 15. §-ában foglaltak milyen mértékben zárják ki az utólagosan történő eljárásjogi szabályozást, mely különleges esetekben, amikor egy elmúlt politikai

rendszer ezt lehetetlenné tette, pótlólagosan lehetővé teszi az elévülési idő lefolyását.

Az Alkotmánylevél 40. § (6) bekezdése szerint a tett büntethetősége és a büntetés azon törvény alapján kerül megítélésre, amely az elkövetés idején hatályban volt. Későbbi törvény csak akkor alkalmazható, ha az az elkövető számára kedvezőbb. Az Egyezségokmány 15. §-a tartalmilag ugyanebben a szellemben került megfogalmazásra, sőt (2) bekezdése a „nemzetek közössége által elismert általános jogi alapelvek szerint” is lehetővé teszi a büntetést.

Az Alkotmánylevél 40. § (6) bekezdése kijelöli és behatárolja a törvény visszamenőleges hatálya tilalmának tárgyát az alábbi két irányban:

- a) amennyiben a tett büntethetőségéről, illetőleg
- b) amennyiben büntetés kiszabásáról van szó.

A tett büntethetőségén a cseh büntetőjogi doktrína azt a lehetőséget érti, hogy a bűncselekmény elkövetéséért az elkövetőt lehetséges üldözni, bűnösnek elismerni és megbüntetni. A büntetőjogi felelősség alapja a bűncselekmény, s ennek ismérvei és anyagi ismérve, azaz a tett társadalomra való veszélyessége is, pontosan meghatározásra kerültek. A *nullum crimen sine lege*, illetve a *sine culpa sine lege* alapelve tehát kinyilvánított.

Amennyiben „büntetés kiszabásáról” van szó, az Alkotmánylevél 40. § (6) bekezdése a büntetőjog terminológiájából indul ki, amiről az 1961. évi november 29-i 140. Sb. sz. büntetőtörvény rendelkezik, főként a büntetés kiszabása általános alapelveiről szóló (31. §) második részében. Büntetés kiszabásán a büntetés fajtájának és mértékének meghatározása értendő a büntető törvénykönyben meghatározott bűncselekmények tekintetében. Ezzel valósul meg a *nulla poena sine lege* büntetőjogi alapelve. Az Alkotmánylevél 40. § (6) bekezdése nyilvánvalóan nem teszi lehetővé a törvény visszaható hatályát büntethetőség s a büntetés nagyságának meghatározása tekintetében.

Az Alapvető Jogok és Szabadságok Alkotmánylevele nem büntetőjogi norma, de különböző jogi területekről meghatározott olyan alapelveket emel ki, amelyeket alapvetőnek s ezért fokozott jogvé-

delemre érdemesnek tekint. A 40. § (6) bekezdése ezért semmivel sem kíván többet mondani, mint amit ténylegesen mond; vagyis hogy egyes cselekmények bűncselekménnyé minősítését és büntethetőségük meghatározását (amit jellegzetességeik és társadalmi veszélyességük függvényében a büntetőtörvény elvégzett) nem lehet *ex post*, a tett elkövetését követően utólag az elkövető hátrányára megváltoztatni. Ugyanilyen követelményt emel a büntetés meghatározása és mértékének megszabása elé is. Csakis ebben az értelemben és terjedelemben fogalmazza meg a (6) bekezdés második mondata a törvény visszaható hatályának tilalmát (szövege szerint „Későbbi törvény akkor alkalmazható...”).

A büntetőjogi üldözhetőség eljárási feltételei általában és az elévülés kérdése különösen nem tartozik sem a Cseh Köztársaságban, sem egyéb demokratikus államokban azon elvi jelentőségű alapvető jogok és szabadságok közé, amelyek az Alkotmány 3. §-a értelmében részei a Cseh Köztársaság alkotmányos rendjének és alkotmányos berendezkedésének, és ennyiben pótolják a más alkotmányokban szokásos fejezetet az alapvető jogokról és szabadságokról.

Az az érv, amely szerint az elévülés az anyagi büntetőjog intézménye lenne, nem alapvető az ügy megítélése szempontjából, mivel a kérdés maga a különféle büntetőjogi dogmatikák közötti ellentétek állandó tárgya és több más demokratikus államban kifejezetten eljárásjogi intézményként értelmezik – mindenekelőtt azért, mert sem az alkotmány, sem az Alapvető Jogok és Szabadságok Alkotmánylevele nem oldja meg részletekbe menően a büntetőjog kérdéseit, hanem ehelyett az állam és jog egyértelmű és alapvető konstitutív alapelveit rögzíti. Az Alapvető Jogok és Szabadságok Alkotmánylevele a 40. § (6) bekezdésében egyébként is azzal foglalkozik, hogy mely bűntetteket lehet elvileg üldözni (azokat tehát, amiket törvény határozott meg bűntettként még a tett elkövetésének időpontja előtt), viszont nem rendelkezik arról a kérdéssel, hogy meddig és milyen hosszan lehet ezeket a bűntetteket üldözni.

Következésképpen az elévülésről és elévülési határidőkről szóló előírásokat, s különösen annak meghatározását, hogy milyen hosszú ideig lehet egy egyébként büntethető tettet üldözni, nem lehet úgy

értelmezni, mint az Alkotmánylevél 40. § (6) bekezdésének tárgyát. Az Alkotmánylevél 39. §-a sem támogatja a javaslattevőket. Az Alkotmánylevél 39. §-a szerint ugyanis csak törvény határozhatja meg, hogy „milyen magatartás minősül bűncselekménynek” és „milyen büntetés, egyéb jogi vagy tulajdoni korlátozás szabható ki a cselekmény elkövetéséért”. A büntethetőség eljárásbeli feltételei nem képezik a fenti fenntartások tárgyát.

Az európai joggyakorlatból is hasonló álláspont idézhető. A Német Szövetségi Köztársaság Szövetségi Alkotmánybíróságának döntése például 1969-ben kizárta az elévülést a törvény visszaható hatálya alkotmányos tilalmából. Mint ott megállapították, alkotmányos tilalom alá esik a büntethetőség utólagos megállapítása és a büntetés súlyosbítása, de semmiképpen sem az elévülés, mely az üldözés idejéről anélkül rendelkezik, hogy a tett büntethetőségét érintené (25. kötet, 269. o.).

Ad B/3

A képviselőcsoport a 198/1993. Sb. sz. törvény 5. §-a kapcsán ugyancsak észrevételezi az Alapvető Jogok és Szabadságok Alkotmánylevelének minden ember jog előtti egyenlőségéről szóló 1. §-ának megsértését, mivel – úgy mond – állampolgárok egy csoportja diszkriminálásának az esete forog fenn, minthogy azoknak, akiket nem politikai okokból nem állítottak bíróság elé, továbbra is joguk van az üldözés elkerülésére, azoktól viszont, akiket politikai okokból nem ítélték el vagy mentettek fel, ezt a jogot megtagadják.

A törvény előtti egyenlőség kérdését mindig az ellentétes dolgok természetével összefüggésben kell vizsgálni. A törvényhozónak arra kell törekednie, hogy a dolgok megítélésénél látszólag vagy bizonyos értelemben formálisan egyforma vonatkozásokban az egyenlőség érvényesítése ne kerüljön ellentétbe az igazságosság és az arányosság igényével, ami a jogállamiság s a Cseh Köztársaság alkotmányos berendezkedése alapelvei közé tartozik (Cseh Köztársaság Alkotmánya, 1. §). A 198/1993. Sb. sz. törvény 5. §-ának esetében arányosnak és igazságosnak tetszik, hogy azoknál a bűntényeknél, amelyek

korábban az állami és politikai vezetés akaratából kiestek a büntető-eljárás lehetősége alól, ez a lehetőség legalább pótlólagosan megadassék. Így éppen az egyenlőtlenség egyenlített ki azokkal szemben, akiket már korábban is bíróság elé állíthattak, mert ez utóbbiak nem állottak különleges politikai védelem alatt, sőt az ő esetükben az állam akaratára és érdeke pontosan az volt, hogy az általuk elkövetett bűncselekményeket üldözze.

Az állampolgárok törvény előtti egyenlősége az akkori jog szerint is megkövetelte a bűncselekmények sokoldalú kivizsgálását s a büntetőjog egyedi és igazságos alkalmazását bármiféle személyre való tekintet nélkül.

Az állampolgárok törvény előtti egyenlőségének alapelve vonatkozásában a 198/1993. Sb. sz. törvény 5. §-a nem hoz létre semmiféle különös vagy rendkívüli büntetőjogi rendszert. Az 5. § nem intézményesít kollektív bűnösséget, nem vezeti be a kollektív felelősség elvét, s nem módosítja sem az ártatlanság vélelmének alapelvét, sem a törvény visszaható hatályának tilalmát, mely utóbbinak az értelmében büntetőeljárás csakis olyan tettért indítható, amely az elkövetés időpontjában bűncselekménynek minősült, és csakis akkor érvényes törvények alapján, amennyiben nincs olyan későbbi törvény, amely kedvezőbbnek minősülne az elkövető számára. A 198/1993. Sb. sz. törvény 5. §-a csakis azon az időn módosít, amelyen belül büntetőeljárásra sor kerülhet, és csakis azon bűncselekmények körét határozza meg, amelyeknél e módosítás számításba jöhet – vagyis azokat, amelyeknél az állampolgárok törvény előtti egyenlőségének alapelve ezt a jogállam hitelképessége érdekében szükségessé teszi.

A 198/1993. Sb. sz. törvény 5. §-a által adott meghatározásból következően a büntetőeljárás e rendelkezés alapján kizárt azoknál a bűncselekményeknél,

1. amelyek elévülési ideje az elévülési idő kezdetétől, azaz 1989. december 30-ától számítva már letelt;

2. amelyeknél az egykori rendszer kivételesen célszerűnek tartotta, hogy törekedjék a törvényesség saját végrehajtói által történő megsértésének büntetésére is. E kivételes esetekre érvényes a *ne bis in*

idem nemzetközi jogilag elismert alapelve, jöllehet az akkori rendszer által joghatállyal hozott ítéletek rendkívül mérsékeltek voltak;

3. amelyeknél joghatályos ítéletre vagy vádemelésre nem olyan politikai okokból nem került sor, amelyek a demokratikus állam jogrendje meghatározó alapelveivel nem összeegyeztethetőek, hanem a fentiektől eltérő más nem politikai okokból.

Az állampolgárok törvény előtti egyenlősége nézőpontjából az összehasonlíthatóság abban is megmarad, hogy hasonlóképpen korábban büntethető más bűncselekményekhez, azoknál, amelyeknél csak pótlólag válik lehetővé az elévülési határidő lefolyása, feltételezni lehet, hogy távolról sem kerül kivizsgálásra, megállapításra s bizonyításra valamennyi elkövetett bűncselekmény, tehát nyilvánvalóan csak az ilyen megvalósított büntettek töredékéről lesz szó. Valójában a bűncselekmények e csoportját illetően egyáltalán nem lesz bármiféle hátrányos megkülönböztetés, hiszen ténylegesen éppen előnybe kerülnek azáltal, hogy az időbeli *bonus*, a bűncselekmény elkövetésétől eltelt hosszú idő s a bizonyítékok azóta történt eltüntetése és a bizonyítás hosszú idő után megnyilvánuló nehézségei nem fogják majd megkönnyíteni az elkövetett tettek megbüntetését.

Ugyancsak mérlegelnünk kell azt, hogy az érvényes jog szemszögéből azon időszakban, amikor ezek a bűncselekmények elkövetésre kerültek, üldözésük akkori elmaradása ellentmondott az akkor érvényes alkotmányban lefektetett egyenlőségi elvnek, az akkori büntetőjogi alapelveknek s nem utolsósorban annak az akkori alkotmányos kötelezettségnek, hogy „a szocialista törvényesség szigorúan betartassék”. E nézőpontból a 198/1993. Sb. sz. törvény 5. §-a helyrehozza az alkotmányosság, törvényesség és állampolgári egyenlőség akkori hiányát.

C) A 198/1993. Sb. sz. törvény 6. és 8. §-ai elleni kifogások

I. A 198/1993. Sb. sz. törvény 6. §-a különleges eljárást vezet be azon bűncselekmények új megítélése számára, amelyeknél sor került

már elítélésre és amelyekre nem vonatkozik a 119/1990. Sb. sz. törvény a bírósági rehabilitálásról. Amennyiben az eljárás során bebizonyosodik, hogy az elítélt magatartása az alapvető emberi és állampolgári, valamint szabadságjogok védelmére nem aránytalan eszközök felhasználásával irányult, úgy indítványra a bíróság hatályon kívül helyezi vagy mérsékeli a korábban kiszabott büntetést.

A képviselőcsoport javaslatának indokolásában kifogásolja, hogy e szabályozás diszkriminatív és ellentétben áll a törvény előtti egyenlőség alapelvével csakúgy, mint az Alapvető Jogok és Szabadságok Alkotmánylevele 40. § (6) bekezdésével, mely kimondja, hogy a tett büntethetőségét megítélni és büntetést kiszabni csakis azon idő hatályos törvénye szerint lehet, amelynek tartama alatt a tettet elkövették.

A törvényhozót a fenti törvényi szabályozáshoz vezető megfontolások nyilvánvalóan azon a tényen nyugszanak, hogy azok a bűncselekmények, amelyeknél bizonyítható az alapvető emberi és polgári jogok és szabadságjogok védelmére irányuló szándék, az előző rezsim által szintén politikai bűntényekként kerültek megítélésre, amikor is rendkívüli társadalmi veszélyességet tulajdonítottak nekik. Mivel úgy tekintettek ezekre, mint politikai berendezkedésükkel szembeni ellenséges cselekedetekre, mértéktelenül magas büntetésekkel sújtották. E büntetések ártértékelése így – amire a 198/1993. Sb. sz. törvény 6. §-a szerint kerülhet sor – nem az állampolgári jogegyenlőség megsértésére, hanem éppen utólagos érvényre juttatására irányul – olyan módon, hogy mérsékli, esetleg törli a büntetést.

Meg kell még állapítani, vajon egy ilyen utólagos kiegészítő törvényi szabályozás nem áll-e ellentmondásban az Alapvető Jogok és Szabadságok Alkotmánylevele 40. § (6) bekezdésével, melynek értelmében bármely cselekmény büntethetőségét megítélni és büntetést kiszabni csakis az elkövetéskor hatályban volt törvény alapján lehet. Az Alkotmánylevél 40. § (6) bekezdés első mondata szerint a törvény visszamenőleges hatályának kimondására irányuló tilalom nem vonatkozik a megtagadott törvény 6. §-ára, mivel az Alkot-

mánylevél 40. § (6) bekezdés második mondata lehetővé teszi a törvény visszaható hatályát, amennyiben az az elkövető számára kedvezőbb. Tekintettel a 198/1993. Sb. sz. törvény 6. §-ának megfogalmazására – „a bíróság indítványra hatályon kívül helyezi vagy mérsékli a büntetést” – ez a feltétel máris teljesül.

2. A képviselőcsoport utolsó kifogása a 198/1993. Sb. sz. törvény 8. §-át támadja. Előadásuk szerint a parlamentnek a kormány számára adott azon felhatalmazása, hogy „rendelettel tegye jóvá azokat a sérelmeket, amelyeket a kommunista rezsim szociális, egészségügyi és pénzügyi téren a szembenállókkal és az üldöztetést szenvedettekkel szemben követett el”, túlzottan széles körű és kevésbé meghatározott. Kifogásolják, hogy hiányzik itt a sérelem meghatározása, melyre a rehabilitációs törvények vonatkoznak; hiányzik továbbá a jogosult személyek igényeinek fajtája és mértéke, valamint ezek érvényesítési módjának meghatározása; s hiányzik végül azon szervek kijelölése is, amelyeknek kötelessége lesz majd ezek teljesítése. Ilyen módon a javaslat szerint a 198/1993. Sb. sz. törvény 8. §-a ellentétes a Cseh Köztársaság Alkotmánya 78. §-a, valamint a 2. § (3) bekezdésével, melyek szerint kormányintézkedések vonatkozásában is érvényes az a rendelkezés, hogy az államhatalmat csakis törvény által meghatározott esetekben, mértékben és módon lehet érvényre juttatni. A 90. és 95. §-ból a javaslattevők olyan következtetést vonnak le, amelynek értelmében jogvédelem nyújtása és jogvédelemről történő döntés során a bíróságokat csakis törvény kötelezheti.

Ezen kifogások összevetése az Alkotmány 90. és 95. §-ának szövegével azonban nem igazolja azt az állítást, hogy a 90. § szerint a bíróságok jogvédelem során kizárólag törvény által lennének kötelezve. A 90. § csak azt határozza meg, hogy a bíróságok jogvédelmet nyújtanak a törvényben meghatározott módon. Olyan módszerekről és eszközökről van tehát itt szó, amelyek segítségével a bíróságok jogvédelmet nyújtanak; de semmiképpen sem egy bíróságok számára kiadott *absolutorium*ról, ami az egyéb jogi normákat illeti. Törvényeken kívül léteznek még másfajta jogi normák is, melyek általánosan kötelezőek, így kötelezik a bíróságokat is. Következésképpen a

bíróság alkalmaz a törvénynél alacsonyabb szintű normákat is – hacsak nem jut olyan következtetésre, hogy azok nincsenek összhangban a törvénnyel. Ezt támasztja alá a Cseh Köztársaság Alkotmánya 95. § (1) bekezdésének szövege is, amely szerint a bíró jogosult arra, hogy más jogi előírásoknak a törvénnyel való összhangját megítélje.

A javaslattevők véleménye szerint a kormány számára törvényes meghatalmazással csakis a felhatalmazási törvényben foglalt feladatokat lehet delegálni, és nem szabad átlépni ennek határait.

A kormányintézkedésekben megjelenő normaalkotói hatáskör mértéke azonban napjaink parlamentáris rendszereiben túlnő a parlament törvényhozói tevékenységén. Mindenekelőtt önálló intézkedési jogkörről van szó, mely közvetlenül az alkotmányon alapul (Cseh Köztársaság Alkotmánya, 78. §). A kormány ezért jogosult intézkedéseket kiadni a törvények végrehajtására ezek határain belül. Ilyesmihez nem szükséges semmiféle különleges felhatalmazás a parlament részéről.

Néhány demokratikus államban alkotmány szabályozza, hogy milyen a kormány származtatott rendelkezési joga, melynek forrása a parlamenti felhatalmazás. Ilyen esetben már érvényes az az alkotmányos feltétel, hogy a fenti felhatalmazás keretszerű meghatározását közvetlenül, tárgyyszerűen és időszerűen törvénynek kell elvégeznie, s hogy nem megengedett, hogy a kormány számára szóló ilyen felhatalmazás meghatározatlanul általános legyen. Elsősorban azonban a parlament feladata az, hogy a felhatalmazás szükséges és célszerű mértékét meghatározza s felügyeljen arra, hogy a törvényes kereteken a kormány ne lépjen túl.

A Cseh Köztársaság Alkotmánya egyféle kormányrendekezést ismer. Ezzel kapcsolatban csupán a 78. § határoz meg két tárgyi feltételt. Eszerint kormányrendeletet csakis bizonyos törvény végrehajtása érdekében s ennek keretein belül adhat ki a kormány – parlamenti felhatalmazás nélkül is. Semmilyen más szabályozás nem szól arról, hogy milyen módon és mértékben kerüljön kijelölésre ez a határ. Ez viszont azt jelenti, hogy a fenti meghatározás közvetlenül annak a törvénynek a szövegéből származik, amelyet a kormány

rendelkezésével végrehajtani kíván. Mivel a Cseh Köztársaság Alkotmányának 78. §-a szerint a kormányrendeletek megítélhetők a 198/1993. Sb. sz. törvény 8. §-a által adott felhatalmazás alapján, következtetésünk szerint a kormány ilyen laza s keretjellegű felhatalmazása is lehetséges az Alkotmány szemszögéből.

ZÁRADÉK

A 182/1993. Sb. sz. törvény 54. §-a alapján az Alkotmánybíróság döntése ellen fellebbezni nem lehet.

Névmutató

Adorno, Theodor Wiesengrund 87
Ammer 72
Arendt, Adolf A. 84, 85, 87, 112

Bilak, Vasil 217
Bollinger 72
Bothe, Michael 83–93
Breymann 72

Calvelli 87

de With, Hans 43–46, 84
Dreher 103

Fraenkel, Ernst 20

Geiger 99, 101, 102
Gottwald, Klement 212
Green, L. C. 89
Grünwald 87, 101–102, 111, 112
Gürther 117

Györgyi Kálmán 116

Hettinger, R. 72, 98, 101–102
Hitler, Adolf 95, 96, 100, 111

Janka, S. W. 111
Jähnke 111
Jescheck, Hans-Heinrich 111

Kaplan, Karel 217
Kessler, Zdenek 203
Kinkel, Klaus 35–36, 37, 38
Kopriva, Ladislav 217
König 101, 102, 105
Krehl 72
Küpper, G. 111

Lemke, M. 72, 98, 101–102

Masaryk, Thomas G. 211
Maunz 96
Meier, Christian 67
Mösl 51

Pieroth, Bodo 94–97
Polyukhovich 89

Radbruch, Gustav 20
Reimer 117
Riedel 101, 102
Riese, Hans-Peter 217

Samson 91
Schreiber 87
Schroeder, Friedrich-Christian 107–117
Schünemann 55
Schwanitz, Rolf 138–142

Tröndle, Herbert 98–106

Ullmann, Wolfgang 65–78, 84, 85–86,
164–172

Vogel, Hans-Jochen 88

Wassermann, R. 52

Wilms, H. 111

Wittgenstein, Ludwig 14

Zdobinsky, St. 216

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

Jogforrásmutató

Emberi Jogok Egyezménye 178–179
Európai Emberi Jogi Egyezmény 95
Emberi Jogokról és Alapvető Szabadságjogokról szóló Egyezmény 205
Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya (1966) 204, 223, 224
Gazdasági, Szociális és Kulturális Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya 204

AUSZTRÁLIA

Polyukovich-eset (1990) 89

AUSZTRIA

Österreichisches Gesetzbuch über Verbrechen und schwere Polizey-Übertretungen (1803) 117

CSEHORSZÁG (CsSzk)

Alkotmány (1920) 212
Alkotmány (Sb. 150/1948) 215–216
Alkotmány (Sb. 100/1960) 216
alkotmány 204, 211, 212, 214, 222, 225, 230
1. § 204, 226
2. § 204, 230
78. § 230–231
87. § 203
alkotmányerejű törvény a CsSzk megszüntetéséről (Sb. 4/1993) 204

törvény az Alkotmánybírósról (Sb. 182/1993) 204, 232

Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya (Sb. 120/1976) 223

Alapvető Jogok és Szabadságok Alkotmánylevele (Sb. 2/1993) 204, 205, 210, 218, 226

39. § 225–226

40. § 197, 211, 218, 223, 224–225, 229
büntető törvénykönyv (Sb. 140/1961) 197, 218, 219, 224

büntető eljárási törvény 219

törvény a bírósági rehabilitációról (Sb. 119/1990) 192, 198, 199, 228

törvény [a polgári eljárásról] (Sb. 87/1991; 229/1991) 198–199

törvény a rabság időszakáról (Sb. 480/1991) 193, 206, 217

törvénymódosítás (Sb. 633/1992) 198

törvény a kommunista rezsim jogellenességéről és a vele szembeni ellenállásról (Sb. 198/1993) 15, 189–199, 203–232

alkotmánybíróági határozat (1993. december 21.) 15, 203–232

MAGYARORSZÁG

81/1945. (II. 5.) ME sz. rendelet a népbíráskodásról 14

büntető törvénykönyv 13
Zétényi–Takács-törvény (1991) 16
alkotmánybírósági döntés (1992. március 3.) 15, 116

NÉMETORSZÁG

Bayerisches Strafgesetzbuch (1813) 117
hesseni törvény (1946. május 29.) a nemzetiszocialista bűncselekmények üldözéséről 51, 73

bajor 22. törvény (1946. május 31.) a nemzetiszocialista bűncselekmények üldözéséről 51

brit megszállási övezet rendelkezése (1947. május 23.) 110

Alaptörvény

79. § 95
103. § 70, 74, 81, 84, 85, 86–87, 89, 92, 93, 95, 103, 133, 141, 149, 161, 170
polgári törvénykönyv 111, 112

büntető törvénykönyv (1871; 1987) 13, 112, 160, 175

2. § 54, 64, 69, 98, 99

3. § 53

5. § 36, 51, 75

9. § 53

11. § 135, 150

52. § 104, 151

78. § [régi 67. §] 51, 54, 71, 94, 99, 107, 128, 131, 132, 135, 136, 137, 138, 139, 140, 144, 147, 148, 149, 150, 151, 152, 160, 162, 163, 167, 171, 175–176, 178, 179

78a. § 178

78b. § (1) [régi 69. §] 51, 75, 76, 95, 96, 108, 109, 110, 111, 112, 114

78c. § 72, 99, 107, 128, 135, 144, 168, 169, 178

79. § 153

164. § 148, 151

211. § 54, 108, 136, 211, 148, 152, 153, 163

218a. § 113

220a. § 108, 143, 148, 152, 153

234a. § 54, 75, 77, 138–142, 165, 167, 171, 172

239. § 99, 104, 148, 151

241a. § 35, 53, 54, 75, 77, 99, 104, 138–142, 147, 148, 151, 153, 165, 167, 171, 172

Einführungsgesetz zum Strafgesetzbuch (1974. március 2.) 49

315. § 54, 64, 69, 81, 97, 98, 99, 101, 102, 105, 135, 153

315a. § 44, 48, 50, 55, 57, 59, 63, 64, 71, 72, 77, 81, 82, 92, 97, 99, 101, 102, 104, 105, 107, 113, 122, 127, 131, 132, 135, 136, 141, 147, 151, 156, 157, 162, 163, 172, 175, 176, 178, 183, 184

büntető törvénykönyvet módosító kilencedik törvény (1969. augusztus 4.) 163, 179

büntető törvénykönyvet módosító tizenhatodik törvény (1979. július 16-i) 45

büntető törvénykönyvet módosító törvény (1992. július 15.) 122

büntetőjogi elévülési idők számításáról szóló törvény (1965. április 13.) 57, 74, 76, 78, 86, 97

büntetőjogi elévülési idők számításáról szóló második törvény 128, 137

bűnügyi nyilvántartásról szóló második törvény (1969. július 4.) 112

belnémet jogsegélytörvény 13
Strafrechtliches Rehabilitierungsgesetz

1. § 49, 58, 62

2. § 62

jogszabály a büntető és pénzbírsággal kapcsolatos eljárás alapelveiről 116

büntető eljárási törvénykönyv 116

Egyesülési Szerződés (1990. október 3.) 37, 65, 68–69, 70, 78, 95, 102, 165, 168

3. § 128, 143, 156, 166, 168, 175, 179

8. § 69

9. § 71
- I. Melléklet III. Fejezet C) Ügykör II. Szakasz 1. pont 44, 127, 141, 172
- II. Melléklet III. Fejezet C) Ügykör I. szakasz 1. pont 71
- SPD-frakció indítványa a jogtalanságok elévüléséről (1992. február 19.) 43–46, 84, 109
- Bajorország, Mecklenburg–Elő-Pomeránia és Thüringia (1992. február 28.), valamint a Szövetségi Tanács (1992. május 15.) törvénytervezete a jogtalanságok elévüléséről 47–64, 77, 81–82, 84, 93, 100, 103–106, 109, 115–116
- BÜNDNIS 90/DIE GRÜNEN törvénytervezete a jogtalanságok büntetőjogi elévülése számításáról (1992. március 14.) 65–78, 84, 85–86, 93, 109
- Verjährungsgesetz* (1993. március 26.) 121–122, 144, 153
- SPD-frakció törvénytervezete a büntető törvénykönyv módosításáról (1993. február 12.) 138–142
- Mecklenburg–Elő-Pomeránia törvénytervezete az elévülés meghosszabbításáról (1992. március 3.) 127–137
- Szászország Szabadállam törvénytervezete az elévülés meghosszabbításáról (1993. május 6.) 143–153
- Szövetségi Tanács törvénytervezete az elévülés meghosszabbításáról (1993. július 2.) 154–163
- BÜNDNIS 90/DIE GRÜNEN törvénytervezete a jogtalanságok büntetőjogi elévülése meghosszabbításáról (1993. szeptember 7.) 164–172
- CDU/CSU, SPE és F.D.P. törvénytervezete az elévülési idők egységesítéséről (1993. szeptember 7.) 173–180
2. *Verjährungsgesetz* (1993. szeptember 27.) 183–184
- alkotmánybírósági döntés*
- 1, 418 (1952) 44, 51, 52, 58, 73, 84–85, 110, 134, 142, 161
- 11, 129 90
- 13, 261 55, 90
- 14, 288 90
- 18, 135 90
- 22, 241 90
- 25, 269 55, 74, 78, 86–88, 106, 133, 134, 142, 149, 161, 170, 226
- 27, 375 90
- 30, 392 90
- 33, 367 (1972) 114
- 38, 312 (1975) 114
- 39, 157 114
- 45, 142 55
- 46, 214 (1977) 114
- (1950) 85
- (1962) 85
- (1969) 37
- (1979) 88
- (2 BvR 1618/1991) 131, 146, 159
- szövetségi legfelsőbb bírósági döntés*
- 2, 20 110
- 10, 294 62
- 18, 367 (1963) 51, 111
- 23, 137 (1970) 51, 59, 111
- 30, 1 53
- 32, 293 75, 82, 91, 151
- (1962) 112
- NJW 1962, 2308 51, 111
- NJW 1993, 141 111, 114
- braunschweigi tartományi felsőbíróság döntése (1991) 56
- frankfurti tartományi felsőbíróság döntése (1991) 36, 56, 75–76, 77
- berlini tartományi bíróság döntése (1992) 114
- NÉMET DEMOKRATIKUS KÖZTÁRSASÁG
- alkotmány 97. 115
- büntető törvénykönyv (1871) 36, 77, 82, 99, 101, 108, 151, 160, 171

büntető törvénykönyv (1968) 69, 144,
166, 175
büntető törvénykönyv (1988) 70, 144
preambulum 70, 114
2. § 71
5. § 114
80. § (2) 63
82. § 54, 71, 107, 135, 136, 163, 179
83. § 51, 72, 73, 75, 95, 96, 109, 113,
114
84. § 71, 107, 135
91. § 71, 108
112. § 54, 108, 128, 136, 152, 155, 156,
160, 166, 174, 175
130. § 132
131. § 53, 77, 100, 104
135a. § 132
136a. § 132
139. § 132
144. § 68
145. § 68
200. § 132

201. § 132
211. § 132, 155, 156, 166, 174, 175, 179, 184
214. § 62
215. § 62
217. § 62
244. § 71
büntető törvénykönyv második módosí-
tása (1977) 114
büntető törvénykönyv ötödik módosítása
(1988) 108, 128
büntető törvénykönyv hatodik módosítá-
sa (1990) 60, 128, 144
büntető eljárási törvénykönyv 114–115
Legfelsőbb Bíróság információja
(4/1986) 52
drezdai tartományi felsőbíróság döntése
(1947) 73, 110

SZOVJETUNIO

összszövetségi büntető törvényhozás
alapelvei 117
orosz büntető törvénykönyv 117

Tárgymutató

- alanyi jog ld. elévülés
 alapjog ld. elévülés
 alkotmány értékelkötelezettsége 212, 214
 alkotmányos állam 214–215
 alkotmányosság 212
 – mint legalitás/materialitás egysége 212
 l. még kormány; törvényhozó; visszaható
 arányosság ld. bizalom; szuverenitás
- állam megkettőződése 20
 állami bűnpártolás jogi elismerése 51, 220
 átvilágítás alkotmányossága 209
- bíráskodás vagy törvényhozás 35, 37, 45, 46, 55–56, 75
 bizalom alkotmányjogi védelme 88, 90, 92–93, 103–104, 215
 – és arányosság 90, 168
 – jogorvoslat tartósságában 222
 l. még elévülés
 büntetés mérséklése jogállami okból 192, 198, 229
 büntetőeljárás iránti társadalmi igény 169, 170, 176, 193
 bűnösség, erkölcsi-politikai/jogi 209
 bűnpártolás l. állami
- bűnüldözés elmaradása politikai okból 36, 58–59, 73–74, 76–77, 114, 194, 220
 – és jogbiztonság egyensúlya 158
- Das Recht ist das Recht* 20, 212
 deklarativitás/konstitutivitás
 l. jogmegállapítás
 diktatúra jogállami megítélése 114
 – „jogbiztonságának” jogállami védelme 221–222
 l. még elévülés
- egyenlőség, törvény előtti 134, 149–150, 162, 170, 218, 226, 228
 l. még elévülés
 elévülés 11, 12, 18, 94, 97, 117, 176, 194
 – akadályoztatása 36–37, 51, 73, 111, 194
 – alaki/anyagi jellege 223, 225
 – alkotmányjogi irrelevanciája 74, 86–87, 170, 219, 226
 – bűnöző rezsimben 18, 38, 44, 194, 215, 219
 – és jogbiztonság 18, 56, 221
 – – jövőendő diktatúrák bátorítása 19, 20, 222
 – – társadalmi normalitás 14
 – – törvény előtti egyenlőség 161

- fiktitívása 219, 221
- iránti bizalom védelme 88–90, 161, 170, 215, 221
- jogi előfeltételei 13–14, 18–19, 194, 220
- kizárása súlyos bűncselekménynél 128, 133, 136, 152, 153, 160, 163, 179, 184
- háborús bűncselekménynél 89
- meghosszabbítása 45, 88, 97, 127–128, 141, 143–144, 145–146, 151, 153, 178, 183
- megszakadása 44
- mint alanyi jog 18
- állami büntetési szándék és bűnözői kockázat egysége 220–221
- alapjog 18
- nyugvása 36, 37, 43, 47, 49, 51, 56, 57, 66, 72–73, 74, 84, 96, 109–110, 111–112, 121, 192, 197, 218
- visszaható kizárása 37, 45
- , ismeretlen bűncselekményeké 165, 167–168, 169, 223
- , üldözhetőség/végrehajtásé 135, 150, 225
- elévülési idő 108–109, 178

értékelkötelezettség l. alkotmány; jogállamiság

felelősség, erkölcsi-politikai/jogi 208

igazságosság, anyagi jogi 105

l. még jogállamiság; szuverenitás

igazságszolgáltatás felépülése 129–130,

141, 142, 147, 154, 157–159, 173, 177

– szünetelése 111, 194

– pártállami befolyásolása 52, 197, 216

igazságtétel 11–12, 17–18

– és nürnbergi törvénykezés 14, 16

– történelmi problematikája 13

illegitimitás ismérvei 195

jog megkettőződése 220

jogállamiság alkotó jellege 19

– demokratikus elkötelezettsége 222

– diktatúra után 18, 43, 78, 105, 222

– és értékelkötelezettség 16, 20

– – társadalmi igazságérzet 16–17, 44, 56, 130–131, 146–147, 159, 177, 193, 222

– – normalitás 17, 95

– mint jogbiztonság/anyagi igazságosság 170, 222

– történelmi partikularitása 17

– formális/materiális 213

l. még diktatúra; jogtalanság; múlt

jogbiztonság ld. bűnüldözés; diktatúra; visszaható

jogelv/jogszabály 13–14, 17

jogfolytonosság/illegitimitás 196, 205, 211, 213

jogmegállapítás/jogalakítás 19, 57, 81–82, 84, 85–86, 93, 96, 100, 209, 219–220

jogpozitivizmus államfelfogásban 212

jogtalanság büntetlenül maradása 56, 168, 215

kárpótlás jogállami okból 198–199

kommunista ideológia bűnös jellege 191

– párt diktatórikus/elvetendő jellege 191, 196, 208–209, 216–217

kormány rendelkezési jogának alkotmányossága 230–231

legalitás/legitimitás 195, 213

l. még alkotmányosság; szocialista

legibus absolutus 220

legitimitás 213–214

–, formális/materiális 213

l. még illegitimitás; jogfolytonosság; legalitás; szocialista

megkettőződés ld. állam; jog

múlt jogállami feldolgozása 9, 193

– – – és jogállamiság 10, 12

múlt/jövő 9–10

ne bis in idem 103, 197, 227

nemzetiszocializmus törvényessége 212

nemzetiszocializmus/szocializmus 37,
38, 44, 47, 51–52, 58, 59, 67, 73, 84,
95, 96, 100–101, 111, 113

nemzetközi büntetőjog hiánya 65, 169

l. még igazságtétel

normalitás ld. elévülés; jogállamiság

nulla poena sine lege 70, 86, 112, 169,
224–225, 226

nullum crimen sine lege 70, 211, 218–
219, 224, 226

sine culpa sine lege 224

Stasi-bűncselekmények 164–165, 169

szocialista állambiztonság jogellenessé-
ge 67–68, 217

– berendezkedés illegitimitása 196, 208, 214

– jogellenessége 52, 65, 189–191, 195

– büntetőjog jogellenessége 70–71, 114–
115, 169, 217–218

ld. még igazságszolgáltatás

– törvényesség 215–216, 228

l. még nemzetiszocialista

szuverenitás, népé/törvényé 214

– és arányosság/igazságosság 226–
227

társadalom ld. büntetőeljárás; elévülés;
jogállamiság

törvényhozás ld. bíraskodás

törvényhozó erkölcsi-történelmi megál-
lapítása alkotmányellenessége? 205–
206, 207–208, 210–211

– materiális kötöttsége 214

– programjellelű politikai szándéknyi-
latkozata 210–211, 230

törvényt pozitívizmus 20

ultra vires 214

visszaható hatály

– – – alkotmányi tilalma 87, 141, 161,
170, 218, 223, 224, 226, 229

– – – és jogbiztonság 12

l. még elévülés

– , eredeti/nem-eredeti 87–88, 90, 134,
135, 141–142

– hatályú jogalkítás 12, 133

Szent István Társulat
1053 Budapest, Kossuth Lajos utca 1.
Felelős kiadó: Dr. Rózsa Huba alelnök
Felelős kiadóvezető: Farkas Olivér igazgató
Készült a budapesti Akaprint Nyomdaipari Kft-ben
Felelős vezető Freier László ügyvezető igazgató

ISBN 963 361 796 0
ISSN 1218-9243

A hatalom gyakorlóinak hozzájárulásával elkövetett cselekmények esetében a bűnüldözés kizárt volt. Ez nem jöhet figyelembe az elkövetők javára.

*Bajor, mecklenburg-előpomerániai és tübingiai törvénytervezetből,
1992. február 28.*

A bűnüldözéshez fűződő közösségi igény s a jogbiztonság szempontjai közötti egyensúly a bűnelkövetők előnyére megbomlott. A polgároknak a demokratikus jogállamba vetett bizalma komolyan sérülhet, ha a jogállami viszonyok létrehozása számos bűncselekmény elévülését is magával hozza és ezek büntetlenül maradnak.

*A Német Szövetségi Tanácsi törvényjavaslatából,
1993. július 9.*

Alkotmányunk nem értéksemlegességen alapul, hanem a jogot a demokratikus társadalom értékeinek rendeli alá. Az a kérdés, hogy az elévülést valóságosnak vagy fiktívnek kell-e tartanunk ott, ahol a törvényesség megsértése részévé vált a nemzet törvénytelen ségeinek. Ha elévülésként értelmeznénk, úgy ezzel azt a „jogbiztonságot” erősítenénk meg, amivel elkövetők már tevékenységük kezdetétől rendelkeznek. Az elkövetők ilyen „jogbiztonsága” viszont a polgárok jogbizonytalanságának forrása. E kétfajta biztonság versengésében az Alkotmánybíróság az állampolgárok jogbiztonságának ad előnyt, mert csakis ez felel meg a jogállam gondolatának.

*A cseh Alkotmánybíróság határozatából,
1993. december 21.*